

10
865

Հրատարակուելին Կովկասեան Գրականա-Տնտեսացի Զ. Գրեգորեանցի

Հ. ՂՈՒԿԱՍԵԱՆՅ

ԴԵՍԵԳԻՐՔ

ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԳՊՐՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Գ. Լ. Գ. ՏԱՐԻ.

Հինգերորդ տպագրութիւն.

Տ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարանի Լ. Գ. Կրամարենկո

1883

10
865

ՅԼՆԿ

Հատուած առաջին.

երես

Дозволено цензурою. Тифлисъ 19 Октября 1882 года.

1. Բանդ արա՛, լետոյ խաղա	1.
2. Երկու խոփ	2.
3. Առաւօտեան ճառագայթները	2.
4. Երկու այծ	3.
5. Երեխան դաշտումը	4.
6. Լաւ ընկերը	5.
7. Երկու ճանապարհորդ	5.
8. Հարստութիւն	6.
9. Խոնարհամիտ իշխանը	6.
10. Քամին ու արեգակը	7.
11. Մէկ խնձորենու պատմութիւն	8.
12. Ուշկալ ծառան	9.
13. Գեղձանիկ ու սոխակը	10.
14. Գողի փոքրիկ որդին	10.
15. Տապանագիր մանկան	11.
16. Անցորդներն ու շունը	11.
17. Ինչոր ասես, այն կըլսես	12.
18. Առ մայրենի լեզու	13.
19. Եկեղեցի	14.
20. Ջրի ճանապարհորդութիւնը	15.
21. Արաքսի արտասուքը	17.
22. Երգ պանդուխտ պատանեկին	18.
23. Ագահութեան պտուղը	19.

007-63

24. Իջևան	20.
25. Գաշտ ու ուսումնարան	21.
26. Բարեխիղճ խափշիկը	22.
27. Սարից վազող վտակը	23.
28. Եղբայր եմք մեք	24.
29. Ինչի վերայ են գրում	25.
30. Ուսանողների աղօթքը	27.
31. Ջուր ու ցամաք	28.
32. Հովիւ	29.
33. Պարտաճանաչութիւն	30.
34. Զարմանալի մարդիկ	31.
35. Աղբիւր	32.
36. Յերեկ ու գիշեր	34.
37. Ծնողասիրութիւն	35.
38. Արուժիւնի առանձնութիւնը	36.
39. Փողն ինչ են անում	38.
40. Աղուես ու կառու	40.
41. Մարգարիտներ	41.
42. Ոչինչ չէ կորչում	42.
43. Երկու բարեկամներն ու արջը	44.
44. Առանձնութիւն	44.
45. Պարսիկ մանուկը և աւազակները	46.
46. Ժանտ փուշը	47.
47. Ջոկ-ջոկ ու միասին	48.
48. Հովւի սրինգը	50.
49. Իտալացի աղջկայ երգը	50.
50. Բարեգործութիւն	52.
51. Քահանայ	54.
52. Անտառ	56.
53. Ծառերն ու կացինը	57.
54. Սերկեւիլի ծառը ,	58.

55. Ոստիկ	59.
56. Արտ և մարգսիգետին	60.
57. Ջուր	62.
58. Օդ	65.
Հատուած Երկրորդ	
59. Ինչք մեր ազգը Հայ է կոչվում	71.
60. Գարնանամուտ	73.
61. Գարուն	73.
62. Գարուն	76.
63. Ինչով է ստանում խնձորենին	77.
64. Արծիւն ու հաւր	78.
65. Բոյսերի աճիլը	79.
66. Երգ Հայրենի	81.
67. Ինչու օտարներն «Արմեն» են կոչում մեզ	82.
68. Ամառն	83.
69. Առաւօտեան երգ շինականաց	89.
70. Շուշան	90.
71. Էշն ու սոխակը	92.
72. Թութակն ու սոխակն	93.
73. Աշուն	95.
74. Անձրև	97.
75. Արտասուող ուռենի	100.
76. Աղբիւրակն	102.
77. Զմեռն	107.
78. Աղբատ կին	110.
79. Տօղ, եղեամն, ձիւն և կարկուտ	111.
80. Անասուններն ու բոյսերն ինչ օգուտ են տալիս մարդուն	113.
81. Տպագրուտիւն	116.
82. Դրամի քսակը	117.

83. Ջեֆերսոնի տասը կանոնները	119.
84. Բարեկամութիւն	119.
85. Բարդին ու վազը	121.
86. Կրօնաւորը	123.
87. Բաժակ փրկութեան	124.
88. Կոյրերը	125.
89. Քրիստոնէութեան սկիզբը Հայաստանում	127.
90. Հայոց գրերի գիտը	129.
91. Մարդու սանդուղ	132.
92. Մարդու մարմինը	135.
93. Մարդու սննդաւութիւնը	141.
94. Հոգու կարողութիւնները	147.
95. Մարգարէ	150.
96. Ինչով է նման մարդս անասուններին	151.
97. Ինչով է գերազանցում մարդս անասուններին	153.
98. Հրաշալի պնակ	159.
99. Մի բուռն հող	160.

ՀԱՏՈՒՆԾ ԱՌԵՂԻՄ

ԲԱՆԻ ԱՐԱ, ՅԵՏՈՅ ԽԱՂԱ

Վաղուց նստած էր մանուկը պատուհանի մօտ՝ իւր դասն էր սերտում, և ոսկի արևը վաղուց էր նորան ասում. «Հերիք չէ կարգաս, մի քիչ էլ խաղաս: Պատասխան տուէց նորան մեր մանկիկ. «չէ, դեռ չեմ կարող, սիրուն արևիկ, թող առաջ դասս մի լաւ պատրաստեմ, յետոյ խաղալու նոյնպէս պատրաստ եմ»:

Մանուկը գրում ու կարգում էր դասը. իսկ պատուհանի յետևը, ճղնիկի վերայ, վաղուց թռչնակը քաղցր երգում էր. «Հերիք չէ արգետօք գրել ու կարգալ. չե՞ս ուզում մի քիչ էլ զուարճանալ»: Իսկ մանուկը նորան տուէց պատասխան. «չէ, դեռ չեմ կարող, իմ սիրում թռչնակ, խաղ անելու էլ կը դաչ ժամանակ»:

Մանուկը դեռ նստած իւր դասն է սովորում, իսկ պարտիզի միջից կարմիր կեռասը վաղուց է նորան ասում. «Դասդ կարգալուց չպրծ՞որ միթէ. խաղ անելու միտք չունիս ո՞վ դիտէ»: Մանուկը պատասխան տուէց կեռասին. «Ս. ի, մի երեսուկայ, մի քիչ էլ սերտեմ, բոլոր այսօրուան դասս կ'աւարտեմ»:

Մանուկը դասերը վերջացրեց, գգալը ծուռ դրեց, զրքերը դարսեց սեղանի վերայ, վազ տուէց պարտեզ ու կանչեց վտաահ. «Ո՞վ էր խաղալու ինձ հրաւիրում. համեցէք, պատրաստ ձեզ եմ սպասում»:

Նորա երեսին ժպտաց արեգակը. իւր քաղցրիկ տաղերն սկսեց թռչնակը. կեռասն էլ դէմ արեց իւր կարմիր թշիկ, որ առնէ տղայից համբոյր քնքուշիկ:

Ե Ր Կ Ո Ւ Խ Ո Փ

Մի և նոյն երկաթի կտորից և մի և նոյն արհեստանոցում շինուած էին երկու հատ խոփ: Գոցանից մինը գնեց մի երկրագործ և սկսեց գործ ածել նորան. իսկ միւսը երկար ժամանակ ամենևին անօգուտ ընկած էր վաճառականի խանութում: Պատահեցաւ որ մի քանի ժամանակից յետոյ երկու ընկերները դարձեալ տեսան իրար: Երկրագործի մօտ եղած խոփը արծաթի պէս պսպղում էր և մինչև անգամ աւելի լաւ էր, քան թէ նոր շինած ժամանակը, իսկ խանութում ընկած անգործ խոփը սևացել էր ու ժանգոտել: «Ասա խնդրեմ, ինչո՞ւ դու այդպէս փալլում ես», հարցրեց ժանգոտած խոփը իւր բարեկամից: «Աշխատելուց, սիրելիս, պատասխանեց միւսը. իսկ եթէ դու ժանգոտել ես և առաջուանից աւելի վատացել, այդ նորանից է, որ այսքան ժամանակ կողքիդ ընկած՝ ոչինչ չես արել»:

ԱՌԱԽՕՏԵԱՆ ՃԱՌԱԿԱՅԹՆԵՐԸ

Կարմիր արևը ծագեց և սկսեց ցրուել իւր ոսկեշող ճառագայթները, որ զարթնացնէ աշխարհը:

Առաջին ճառագայթը թռաւ ընկաւ արտուտի վերայ: Զինքը թափահարեց արտուտը, դուրս եկաւ բունից, թռաւ շատ բարձր ու բարձր և սկսեց ծլվլացնել իւր արծաթահնչիւն ձայնով. «Ո՛հ, ինչ լաւ է առաւօտեան զով օդը, ի՛նչ անոյշ է նա, ի՛նչ քան հաճելի»:

Երկրորդն ընկաւ նապաստակի գլխին: Ականջները խլշեց նապաստակը և սկսեց ուրախ ուրախ վազվզել շաղաթաթախ

կանաչների վերայով, որ հիւթալի խոտ գտնէ իրան համար նախաճաշելու:

Երրորդ ճառագայթն ընկաւ հաւաբունը: Աքլորը ծափ զարկեց թևերով ու գոռաց. ծ՛ո՛ւղ—բ՛ո՛ւ—դ՛ո՛ւ: Հաւերը ցած իջան թռուերից, կրկնացին և սկսեցին քթուլթ անել աղբահարում ճճիներ ու որդներ գտնելու համար:

Չորրորդն ընկաւ փեթակի մէջ: Գուրս սողաց մեղուն իւր մոմեղէն տանից, նստեց լուսամտի վերայ, թևերը թափահարեց ու սկսեց բզզալով երգել. յետոյ թռաւ դէպի անուշահոտ ծաղիկները մեղր ժողովելու:

Հինգերորդ ճառագայթն էլ մտաւ մանկանոցը, ընկաւ մի դեռ և ս քնած ծոյ տղայի անկողնի վերայ, սկսեց ծակծկել նորա աչքերը. իսկ նա շուռ եկաւ միւս կողքի վերայ և կրկին քնեց:

Ե Ի Կ Ո Ւ Ա Յ Ծ

Երկու կամակոր այժ պատահեցան իրար մի նեղ գերանի վերայ, որ կամուրջ էր ձգած մի գետակի վերայով: Երկուսը մի անգամից չէին կարող անցնել նեղ կամուրջով. պէտք էր որ նոցանից մինը յետ կանգնէր ու միւսին ճանապարհ տար: «Թ՛ո՛ղ ես անց կենամ, ասաց մէկը»: Ինչ, պտուղ է, դու յետ կանգնե՛ս, պատասխանեց միւսը: «Մի քիչ յետ քաշուիր ասում եմ, առաջ ես եմ բարձրացել կամուրջի վերայ»:—Ներողութիւն, ես այնքան լիմար չեմ, որ մեծ միրուքովս խոնարհուիմ մի ծծկերի, ամենևին»: Գորանից յետոյ երկուքն էլ ճակատ—ճակատի զարկուեցան պինդ, եղջիւր եղջիւրի ձգեցին և բարակ ոտները գերանին դէմ տալով՝ սկսեցին կռուիլ: Հակառակի պէս գերանը թաց էր, երկու կամակորներն էլ սալթաքեցան ու թրմփացին ջրի մէջ:

ԵՐԵՒԱՆ ԴԱՇՏՈՒՄԸ

Մէկ փոքրիկ երեխայ կար, ծնողներն ուղարկեցին նորա ն ուսումնարան: Պայծառ ու գեղեցիկ առաւօտ էր, թռչունն երբ երգում էին անուշիկ ձայնով. երեխայի սիրտը փոխուեցաւ. և չէր կամենում դասի գնալ, այլ ուզում էր խաղալ: Զորս կողմը մտիկ արաւ ու տեսաւ, որ մեղրաճանճը թռկոտում է ծաղկի ց ծաղիկ: «Ո՛վ մեղրաճանճ, ասաց նա, եկ մի քիչ խաղանք»:— «Զեմ ուզում, պատասխանեց մեղրաճանճը, ես ժամանակ չունիմ խաղալու, ես դեռ պէտք է մեղր ժողովեմ»:

Մի քանի քալլ որ հեռացաւ երեխան՝ պատահեց շանը և ասաց նորան: «Շնիկ, շնիկ, եկ մի քիչ խաղանք»: Զէ, պատասխանեց շունը, ես թնչպէս խաղամ քեզ հետ, ես պէտք է պահպանեմ իմ տիրոջ տունը, որ գող չմտնի»:

Ի որանից լետոյ երեխան տեսաւ մի փոքրիկ թռչուն, որ կառուցով խոտ էր կրում իւր բունը: «Սիրուն թռչնիկ, ասաց նորան երեխան, մի քիչ չխաղանք»: Ո՛չ, պատասխանեց թռչնակը, ես ժամանակ չունիմ խաղալու, ես դեռ պէտք է մամուռ, խոտ, բուրդ հաւաքեմ, որ բունս շինեմ»:

Երեխան հետզհետէ սկսում էր ձանձրանալ, նորա հետ խաղացող չկար: Նա տխրած վազեց առուի մօտ՝ որ քչքչալով հոսում էր մօտիկ անտառից:

«Ինչպէս տեսնում եմ՝ դու գործ չունիս անելու, ասաց երեխան առուակին, եկ մի քիչ խաղանք ես ու դու»:

«Ո՛վ չունի գործ, բարկացած պատասխանեց առուակը,— ծոլ—ծոլ տղայ: Զես տեսնում, որ ես գիշեր ցերեկ գործում եմ անգաղար: Ո՛վ է շուր տալիս կենդանիներին, ո՛վ է լուանում կտաւիքը, ո՛վ է պտտեցնում ջրաղացի անիւները, ո՛վ է հանգցնում հրդէհները, եթէ ոչ ես: Տեսնում ես, որ ես մի րոպէ էլ ժամանակ չունիմ, ուրեմն ձեռք վեր առ գնա»:

ԼԱԻ ԸՆԿԵՐԸ

Մի բանաստեղծ ասում է. «Ման էի գալիս և տեսայ ոտքիս տակ ընկած մի կիսաչոր վայրի ծաղիկ. կռացայ առի և հոտոտեցի, նա անուշահոտ էր վարդի նման:

«Միթէ դ՞ու ես վարդը, հարցրի ես նորան:

—Ո՛չ, ես վարդը չեմ, պատասխանեց ծաղիկը, այլ մի քանի ժամանակ ապրել եմ նորա հետ մի փնջի մէջ:

ԵՐԿՈՒ ԶԱՆՍՊԱՐՀՈՐԿ

Երկու ճանապարհորդ միասին գնալիս իջևանեցին մէկ հիւրանոցում: Գիշերը նոցա զարթեցրեց մի աղմուկ. տեղեկացան որ գիւղումը հրդեհ է պատահել: Զանապարհորդներից մինն սկսեց շտապով հագնուիլ, որ գնայ օգնելու, միւսը լետ էր պահում նորան ասելով. «Գնանք մեր ճանապարհը, այստեղ առանց մեզ էլ մարդ շատ կայ»: Իսկ ընկերը չլսեց նորան և վազեց դէպի այրուող տունը: Տան առաջ, որ չորս կողմից արդէն կալուած էր բոցերով, կանգնած էր մէկ կին և աղաղակում էր: «Ո՛հ, երեխայքս, երեխայքս»: Այս սրտակտուր ձայնը լսելով՝ օտարականը ներս վազեց կրակի մէջ, չնայելով բորբոքուած բոցերին ու փլուզ գերաններին: «Նա կորաւ, այո՛, նա կորաւ», գոչում էին շատերը. բայց մի րոպէից լետոյ օտարականը գուրս երևաց կրակի միջից խանձած մազերով ու շորերով. ձեռքումն ունէր երկու փոքրիկ երեխաներ, որոնց նա տուեց հեկեկող մօրը. թշուառ կինը առաջ դեռ գրկեց իւր դաւակներին, կարծես չհաւատալով, թէ նոքա կենդանի են. իսկ լետոյ ընկաւ օտարականի ոտները: Այդ իսկ րոպէին փուլ եկաւ այրուող տունը:

—Ո՛վ էր հրամայում քեզ մի այդպիսի լիմար գործ անել, հարցրեց օտարականին նորա ընկերը:

—Կրակի Տէրը, պատասխանեց քաջասիրտ մարդը, որ է և տան Տէրը, երեխաների Հայրը և Փրկիչը: Նա իմ սրտի մէջ ասաց, «գնն», և ես կատարեցի միայն նորա կամքը:

ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

Մէկ չքաւոր երիտասարդ Հանդիպեց իւր նախկին ուսուցչին և սկսեց շատ զանգատել իւր դառն վիճակի ու անյաջողութիւնների վերայ: Մի ժամանակ նա եղած էր ուսումնարանի ամենալաւ աշակերտը և իրանից աւելի վատ ուսանողներն այժմ լաւ անուան ու Հարստութեան տէր էին, այնինչ ինքն անց էր կացնում թշուառ կեանք՝ «Մի՛թէ յիրաւի ասածիդ չափ աղքատ ես դու, ասաց նորան ուսուցիչը, դու, ինչպէս տեսնումեմ, աւողջեա. այդ ձեռքը, շարունակեց ուսուցիչը բռնելով իւր աշակերտի աջը, ուժեղ է և կարող է դործել: Թոյլ կըտայիր արդեօք, որ կտրեն դորան Հազար մանէթով»: Աստուած հեռու տանէ, և ոչ տասն Հազարով: — Իսկ ո՞րքանով կըտայիր քո սրատես աչքերը, որ տեսնումեն լոյս աշխարհը, — քո սուր ականջները, քո արագաշարժ ոտները: Կարծեմ դու չէիր փոխիլ դոցա մի ամբողջ թագաւորութեան հետ:» — Ի հարկէ ոչ, պատասխանեց երիտասարդը: — «Ուրեմն ի՞նչպէս ես զանգատում քո աղքատութեան վերայ, երբ որ ունիս այդպիսի մեծ Հարստութիւն:

ԽՈՆԱՐՀԱՄԻՏ ԻՇԽԱՆԸ

Մի իշխան կանգնած խօսակցում էր մի հարուստ վաճառականի հետ. այս միջոցին նոցա մօտովն անց կացաւ մի հողագործ մարդ և խոնարհաբար գլուխ տուեց նոցա: Իշխանը նոյնպէս գդակն առնելով բարևեց նորան: Վաճառականը ցա-

ծուլթիւն համարելով այդ՝ ասաց իւր խօսակցին:

«Մի՛թէ կարելի էր ձեզ այդ աստիճան ստորանալ, որ գլուխ էք տալիս մի ռամիկ հողագործի»:

— Պարոն, պատասխանեց իշխանը, շատ կըցաւէի, թէ որ այդ հողագործն ինձանից աւելի քաղաքավարի լինէր. մի՛թէ դուք կըցանկանայիք, որ ես անպատուէի իմ անձը, աւելի անկիրթ լինելով, քան թէ այդ գիւղացին:

ՔԱՄԻՆ ՈՒ ԱՐԵՎԱԿԸ

Մի անգամ արեգակն ու հիւսիսային թունդ քամին վէճ բաց արին, թէ նոցանից ո՞րն է ուժեղ: Երկար վիճեցին նոքա. վերջապէս վճռեցին, որ իրանց ոյժը փորձեն նոյն ժամին մօտներովն անցնող ճանապարհորդի վերայ: «Նայի՛ր թէ ինչպէս կ'ընկնիմ նորա վերայ, ասաց քամին. մի աչքաճըպում կըխլեմ նորա վերարկուն:» Այս որ ասաց՝ սկսեց փչել ինչ քան ոյժը կտրում էր. բայց որքան շատ էր աշխատում քամին, այնքան աւելի պինդ փաթըթվում էր ճանապարհորդը վերարկուի մէջ. նա՛ ի հարկէ դժգոհում էր վատ եղանակից, բայց և աւելի շտապում էր առաջ գնալ: Քամին բարկացաւ: կատաղեց ու թափեց խեղճ ճանապարհորդի վերայ անձրև ու ձիւն: Նզովելով քամուն՝ ճանապարհորդը հագաւ վերարկուի կուները, երեսից կապեց դօտին էլ: Հիմայ հասկացաւ քամին, որ էլ չի կարող նորա վերարկուն խլել: Արեգակը տեսնելով իւր հակառակորդի անզօրութիւնը՝ ժպտաց, դուրս նայեց ամպերի յետքից, ջերմացրեց, ցամաքեցրեց երկիրը, դորա հետ միասին և խղճուկ սառած ճանապարհորդին: Արեգակի ճառագայթներովը տաքացած՝ նա քաջալերուեցաւ, օրհնեց արեգակին, հանեց վերարկուն, ծալեց ու կապեց թամբին: «Տեսնո՞ւմ ես, ասաց այն ժամանակ հեզիկ արևը բարկացկոտ քամուն, քաղցրութեամբ ու բարութեամբ շատ բան կարելի է անել, քան թէ բարկութեամբ:»

ՄԷԿ ԽՆՁՈՐԵՆՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ե.

Անտառի մէջ բուսած էր մէկ վայրի խնձորենի. աշունքին վայր ընկաւ նորանից մէկ թթու խնձոր: Թռչունները կերան խնձորը, կտցահարեցին և կորիզները: Մի կորիզ (սերմիկ) միայն թագ կացաւ հողի մէջ և մնաց:

Սմբողջ ձմեռը սերմիկը ձիւնի տակն էր, իսկ գարունքին, երբ արևը տաքացրեց թաց հողը՝ սերմիկն սկսեց աճիլ. դէպի ցած դուրս հանեց իւր բարակիկ արմատները, իսկ դէպի վեր առաջին մի զոյգ քնքոյշ տերևները: Տերևների արանքից դուրս ծլեց մի փոքրիկ կոկոնաւոր ստեղմն, և կոկոնից բուսան կանաչ տերևներ: Կոկոն կոկոնի, տերև տերևի, ճղնիկ ճղնիկի յետևից աճելով, հինգ տարուց յետոյ մի գեղեցիկ խնձորենի կար նոյն իսկ տեղում, ուր որ վայր էր ընկել կորիզը:

Մի անգամ անտառ եկաւ պարտիզպանը, տեսաւ խրնձորենին և ասաց.— «Ինչ լաւ ծառուկ է, նա կարող է պէտք գալ ինձ»: Գողդողում էր ծառուկը, երբ պարտիզպանը դուրս էր հանում նորան գետնից և մտածում էր,— «կորայ ես բուրովին»: Բայց պարտիզպանը զգուշութեամբ դուրս հանեց ծառուկը, չվնասեց ոչ մի արմատիկ, բերաւ նորան պարտէզը և տնկեց բարի երկրի մէջ:

Բ.

Ծառուկը գոռոզացաւ պարտիզի մէջ. «Երևի մի հազուադիւրս ծառ եմ ես, որ անտառից պարտէզը բերին ինձ», մտածեց նա, և բարձրից էր նայում չորս կողմի տղեղ կոճղիկների վերայ, խեղճը չգիտէր, որ վարժատուն էր ընկել:

Հետագայ տարին պարտիզպանն եկաւ մեծ ծուռ դանակը

(յօտոցը) ձեռին և սկսեց կտրտել խնձորենին: Գողում էր խրչձուկը և ասում ինքն իրան. «Հիմայ որ՝ բուրովին վերջս է»:

Պարտիզպանը կտրտեց կանաչազարդ գլխուկը, թողեց միայն մի հատ բնիկը, դորան վերևից ճեղքճեղքեց. ճեղքերի մէջ մտցրեց նա լաւ խնձորենու մատղաշ ճղնիկներ, պատուաստեց նորան, վերքերը պատեց շաղախով, փաթաթեց ցնցոտիքով, փշով պատեց ծառուկն ու գնաց:

Գ.

Փոքր ինչ թուլացաւ խնձորենին, բայց էլի առոյգ ու զօրեղ էր. շուտով զինքը հաւաքեց և միաւորուեցաւ օտար ճղնիկների հետ: Ճղնիկը ծծում էր խնձորենու հիւթը և աճում էր արագապէս. դուրս էր հանում կոկոն կոկոնի, տերև տերևի յետևից. բուսցնում էր ճղնիկ ճղնիկի. ոստիկ ոստիկի յետևից. և ահա մի երեք տարուց յետոյ ծառուկն սկսեց ծաղկիլ վարդասպիտակ անուշահոտ ծաղիկներով: Յած են թափվում սիրուն թերթերը և նոցա տեղը բուսնում են կանաչ պտուղտներ, իսկ աշունքագէմ այդ պտուղտներից գոյանում են մեծ մեծ կարմրաթշիկ ու համեղ խնձորներ: Եւ այնքան լաւն էր խնձորենին, որ ուրիշ պարտէզներից էլ գալիս էին նորա ճղնիկներից տանում պատուաստ շինելու:

ՈՒՇԿԱԼ ԾԱՌԱՆ.

Մէկ Եպիսկոպոս մի անփորձ ծառայ ունէր վարձած: Մի օր քնելիս պատուիրեց նորան զգոյշ կենալ, որ աղմուկ չլինի:

Մի քիչ անցկացած ծառան տեսաւ որ չնշուկ—չնշուկ մի ձայն է գալիս սենեակի մէջ:

«Էս ո՞վ է, տէր Աստուած, մոմուաց ինքն իրան ու սկսեց պառել, որ գտնի սրբազանին անհանգիստ անողին: Տեսաւ որ

աղմկարարը սենեկի մէջ պատից կախ արած ժամացոյցն է: «Ձէնդ», գոչեց ծառան ճնշուած ձայնով. բայց ժամացոյցը չլսեց նորան:

«Ձէնդ կտրի՞ր ասում եմ», սպառնացաւ նա նորէն: Ժամացոյցն էլի իրանն էր անում:

Չայրացաւ ուշկալ սպասաւորը, պատից ցած առաւ ժամացոյցը, մի քար վեր առաւ ու տուր թէ կտաս ջարդ ու բուրդ արեց նորան: Այս անգամ ժամացոյցը ձայնը կտրեց:

«Եղպէս հոգիդ կը հանեմ ու մուռն կը կացնեմ հա», ասաց սպասաւորը սիրտը հովացած, — գնա հիմի ինձանից էլ ասա, քեզանից էլ»:

ԳԵՂՁԱՆԻԿՆ ՈՒ ՍՈՒԱԿԸ

Մէկ տան մէջ վանդակումը կախած էին Գեղձանիկն ու Սոխակը և երգում էին: Հենց որ սոխակն սկսում էր երգել՝ փոքրիկ Արշակը հօրն առաջն էր դալիս ու ցոյց տալիս թէ, տես, տես, հայրիկ ինչ լաւ է երգում այն թուջնակը: Հայրը մի անգամ վեր առաւ վանդակը և թուջնակները ցոյց տալով տղային՝ ասաց. «Ասա, հոգիս, որի՞ն ես այդքան հաւանում դու, ցո՛յց տուր տեսնեմ»:— Ա՛յ սորան, պատասխանեց փոքրիկ Արշակը, ցոյց տալով դեղձանիկը, տես ինչ սիրուն փետուրներ ունի ինչքան գեղեցիկ է. դորա համար է ի հարկէ, որ այնքան լաւ ձայն էլ ունի:»

ԳՈՂԻ ՓՈՔՐԻԿ ՈՐԳԻՆ

Մի մարդ գողութիւնն իրան համար արհեստ էր արել, այնպէս որ առանց դորան օր չէր կարող անց կացնել: Մի գիշեր առաւ նա իւր հետ փոքր որդուն և գնաց հարևանի մօտակալ արտը ցորենի խուրձեր գողանալու: Որպէս զի մարդ

չիմանայ իւր յանցանքը՝ նա սկսեց աչք ածել չորս կողմը, որ իմանայ տեսնող կալ թէ ոչ: Երբ ոչ ոքի չտեսաւ անդումը, կամենում էր ահա խուրձերը կապել, որ շալակէ: Բայց փոքրիկ տղան զգոյշացրեց հօրն ասելով.— «Հայրիկ, մի տեղ մոռացար նայել»: Հայրը շտապով ցած դրեց ձեռքի կապը և հարցրեց, թէ որտեղ չէր մտիկ արել: Մանուկը բարձրացրեց ձեռքը դէպի երկինք և ասաց: «Ահա այնտեղ մոռացար նայել»: Գորանից լետոյ երեխայի հայրը ոչ միայն գողութիւն չէր անում, այլ և դառնապէս ապաշխարում էր իւր յանցանքի համար:

* * 1. * *

Երեսասարդի մէկը մի օր նախատում էր մի ազնուաբարոյ մարդու թէ նորա ծագումը անարգ սոհմից էր, եւ ասում էր. «Գուկօշկակարի որդի ես»: Ազնուաբարոյ մարդը հանդարտութեամբ ասաց երեսասարդին. «Իմ ազգը ինձանով է սկսվում, բայց քո ազգը քեզանով կը վերջանայ»:

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ ՄԱՆԿԱՆ

Հազար երանի քեզ, մանուկ ամբիժ,
Որ շուտ հեռացար դու այս աշխարհից,
Ուր վաղուց ի վեր ունի բնակութիւն
Անմեղութեան հետ մոլի չարութիւն.
Բայց այն այն ո՛վ գիտէ, քեզ ինչ էր սպասում
Փշոտ տպտասկոտ այս մեր աշխարհում:

Մի թէ լաւիտեան պիտի մնայի՞ր
Հանգիստ գրկի մէջ քո մօր սիրալիր,
Կամ թէ լաւիտեան քեզ պիտի ժպտար
Գարնան վարդի հետ այս օտար աշխարհ:

ԱՆՅՈՐԴՆԵՐՆ ՈՒ ՇՈՒՆԸ

Իրիկնադէմին մէկ լուռ փողոցով

Երկու մարդ իրար հետ գրոց տալով
Անց էին կենում. տեսան որ յանկարծ
Գրան շէմքի տակից մէկ շուն ծղրդաց,

Սկսեց վնգվնգալ,
Ուռնալ, կնձկնձալ,

Մինչ որ փողոցը շներով լցուեցան
Ու անցորդների գլուխը տարան:
Մէկը կուացաւ, որ քար վերցնի,
Միւսը ձեռքիցը բռնեց ընկերի.
«Սիրելի, ասաց, տեղդ ծանր կաց,
Շան սովորութիւնն է հաչել հանապազ.
Քարով աւելի նորա կրկատողին,
Լաւ է գլուխդ առ զնանք մեր բանին:
Իրաւ, մի քիչ տեղ հեռացան թէ չէ՝
Մի շուն էլ չկար, որ կանգնի հաչէ:

Բերանը պատռած ոմանք վայրաբան
Փէշակ են արել
Մարդկանց դէմ հաչել.
Բայց դու լուր, անխօս զնա՞ քո ճամփան,—
Կըհաչեն շատ՝ էլ յետ
Ձայները կըքաշեն ու կըփախչին յետ:

ԻՆՉ ՈՐ ԱՍԵՍ ԱՅՆ ԿԸ ԼՍԵՍ

Գէորգն ամենեւին չգիտէր արձագանգն ինչ է: Մի օր
պարտիզի մէջ մանդալիս նա կանչեց. «Ե՛յ, հէ՛յ» և իսկոյն
նոյն ձայնը լսեց մօտակայ ծառերի միջից: Գէորգը զարմացած
գոչեց. «Ո՞վ ես դու». Խորհրդաւոր ձայնը պատասխանեց. «Ո՞վ

ես դու»:—Տեսնում եմ որ լիմար ես», բարկանալով ասաց
Գէորգը: «Յիմար ես», կրկնեց ձայնը անտառի միջից: Տղան շատ
նեղանալով այգքան աներեսութեան վրայ՝ սկսեց նա-
խատական խօսքեր ասել ծառերի միջից եկող ձայնին, բայց
ձայնը բոլոր բառերը տեղնուտեղը կրկնում էր նորան: Սրտի
ոխր հանելու համար նա սկսեց պտուտել անտառի մէջ այն
յանդուգն տղային, որ իւր կարծիքով պատասխանում էր
իրան, բայց ոչ մի տեղ չգտաւ: Տուն որ դարձաւ Գէորգը՝
պատմեց թէ ինչպէս մի տղայ անտառի մէջ հայհոյեց իրան:
Որդեակ իմ, ասաց մայրը, դու խաբուել ես, լսածներդ քո
ասած խօսքերդ են եղել միայն, որ ծառերին դիպչելով դարձել
են դէպի քեզ, ինչպէս որ մարդու պատկերը անդրադառնում
է ջրի մէջ: Այդ ձայնը «արձագանգ» է ասվում:

Եթէ դու լաւ բան ասած լինէիր, ի հարկէ լաւ բան
կըլսէիր:

ԱՌ ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՁՈՒ

Ո՞վ մեծասքանչ դու լեզու,
Ո՞վ հեշտ բարբառ մայրական,
Փափկահնչիւն քո բառերուդ
Նման արգետք այլ տեղ կան:
Գու, որ նախ ինձ հնչեցիր,
Նախ սիրոյ, սհ, հեշտ խօսքեր,
Այն նախ գքեզ թոթովելս
Գեռ իմ մտքէն չէ ելեր:

Իմ մայրենի քաղցր լեզու,

Կեանց անտասան, կեանց յաւէտ.

Կեանց միշտ. լեզուդ դու հայկական,

Կեանց ծաղկալից, ծաղկաւէտ.

Լեզու համար սիրաշարժ,

Քանի՜ ճոխ պերճ ու պայծառ

Միշտ կըհնչես դուն. քեզի

Սրտերն ամեն գողացար.

Հնչէ Հնչէ յաւիտեան,

Վեհ դիւցազանց պերճ երգ դու.

Թոթուէ փոշիդ խոր մութէն,

Ե՛լ երևան, պերճ երգ դու:

Իմ մայրենի քաղցր լեզու

Կեանք անսասան, կեանք յաւիտ.

Կեանք միշտ լեզուդ դու հայկարժան.

Կեանք ծաղկալից ծաղկաւէտ:

ԵԿԵՂԵՑԻ

Մի քաղաք կամ գիւղ մտնելիս ինչ ենք տեսնում ամենից առաջ:—Եկեղեցի: Նա բոլոր տներից հեռու և բարձր է շինած. նորա կաթողիկէն դեռ երկու-երեք վերստ հեռուից է երևում: Ոչ մի տուն չկայ, որ տեղ ամեն մարդ արձակ համարձակ կարողանայ մտնել, իսկ եկեղեցին կարող է մտնել ամեն ոք, ծեր և մանուկ, հարուստ և աղքատ, առողջ և հիւանդ: Ամեն մարդ էլ հաւասար է Տիրոջ առաջը:

Եկեղեցում աղօթում ենք մեր Երկնաւոր Հօրը, խընդրում ենք մեզ համար բարիք և շնորհակալ ենք լինում արդէն ստացած բարիքներիս համար:

Այն տեղ մկրտել են մեզ. էլի այն տեղ կըտանեն, երբ հոգիքս կըտանք Աստուծուն:

Ուրեմն եկեղեցին միւս հասարակ աների նման չէ: Այնպէս տուն կըլինի, ինքը չես գնալ, այնպէսն էլ կըլինի, չեն ընդունիլ քեզ: Իսկ Աստուծոյ տունը ամեն մարդ կարող է մըտնել, ծանօթ և անծանօթ, ազգակից և օտար, բարեկամ և թշնամի:

ՋՐԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

Ա) Ջուրն ունի չէ հարկաւոր: Խոտն էլ, գազանն էլ, թռչունն էլ, մարդն էլ, կարօտ են նորան: Ահա ինչու ջրով լցրել է Աստուած մեծ-մեծ ծովերն ու ովկիանոսները:

Բայց ծովերի ջուրը դառն է և աղի. մէկ էլ որ ամեն մարդ ծովի ափումը չի բնակում. ինչպէս կարելի է տանել նորան հազարաւոր վերստ հեռու տեղեր. ինչպէս բարձրացնել բարձր սարերի գլուխը:

Աստուած այս գործը յանձնել է արիաջան արեգակին: Սա իւր ջերմ ճառագայթներով ջուրը թեթև շոգիներ է դարձնում: Ջրի շոգիներն աղը թողում են ծովի մէջ, բարձրանում են վերև, այնտեղ կապոյտ երկնքի վերայ դառնում են արծաթագօծ ամպեր:

Բ) Ջրի շոգիները բարձրանում են վեր ամպի նման, բայց մի տեղ անշարժ նոքա չեն կարող կանգնել: Գործի մէջ խառնվում է քամին էլ և ցիրուցան է անում ահագին ամպերը դէպի աշխարհիս զանազան կողմերը: Ամեն մի այդպիսի ամպ այնքան ջուր ունի իւր մէջ, որ եթէ մի անգամից բոլորովին թափուէր երկրի վերայ, ամբողջ քաղաքներ, գիւղեր, մարդիկ ու անասուններ տակովն արած կըխեղդէր: Բայց Աստուած ուրիշ կերպ է տնօրինել.— ջուրը ամպի միջից մանր մաղվում է կաթիլ-կաթիլ, և կամ սառչում ու ձիւնի թռչկան հատիկներ է դառնում:

Գ) Ջուրը զովացնում է դաշտերն ու արտերը և ներս է ծծում հողի մէջ: Հողի մէջ կաթիլ-կաթիլ ժողովվում է և գոյացնում առուակներ, որոնցից մի քանիսն իրար հետ խառնվում են և մէկ տեղ հողի տակից դուրս բղխելով յառաջացնում են սառն ու պարզ աղբիւրներ: Բղխում է աղբիւրը և

սկսում է ձորակ շինել իրան համար ու հոսել հողի երեսով. ճանապարհին նա հանդիպում է իրան պէս մէկին էլ և սկսում են միասին վազել: Գնում են գնում՝ մի ուրիշն էլ է հանդիպում, երրորդն էլ, չորրորդն էլ, հինգերորդն էլ և այլն. մինչև որ մէկ էլ տեսնում ես կանաչների միջով մի բաւականին լաւ գետակ է գնում: Գետակն արբուցանում է մարդկանց ու անասուններին, զովացնում է մարդագետինները, պտըտցնում է ազօրիքի քարերը, քշում տանում է կոճերն ու նաւակները, իսկ նորա պաղ ծոցում ուրախ-ուրախ խայտում են արծաթափայլ թեփուկներով փոքրիկ ձկներ:

Ի) Շատ է գնում գետակը թէ քիչ՝ հանդիպում է մէկ ուրիշին, խառնվում է նորա հետ և սկսում են հոսել միասին: Ճանապարհին նոցա ընկերանում է երրորդն էլ, չորրորդն էլ և այլն: Եւ ահա մի մեծ գետ, բազմաթիւ ճղներով կտրում անցնում է մի ամբողջ մեծ տարածութեան մի ծայրից մինչև միւս ծայրը: Լողում են գետի վերայ ծանր բեռնած նաւեր, շարժվում են շոգենաւեր, իսկ եզերքում շինուած են շատ արդիւնաբեր գիւղեր ու վաճառաշահ քաղաքներ, մեկը միւսից հարուստ: Գետը քշում է հարստութիւնները երկրից երկիր, մտնում է հեռու ծովի մէջ և ներս է տանում իւր հետ թէ փոքր նաւակներ և թէ առաքաստներով թեւաւորուած մեծամեծ նաւեր:

Շատ ջուր է թափում գետը ծովի մէջ, բայց արեգակն էլ է միշտ գործի.— գարձեալ բարձրացնում է ջուրը ամպերի մէջ և գարձեալ ցրիւ է տալիս նորան ամբողջ աշխարհի երեսին:

Անդադար թափվում ու թափվում են գետերը ծովերի մէջ, բայց երբէք չեն սպառվում. անդադար խլում ու խլում է արեգակը ծովերի ջուրը, բայց երբէք չի կարողանում գուրս տալ պրծացնել. այդպէս իմաստուն կերպով է կարգաւորել Աստուած այս գործը:

ԱՐԱՔՍԻ ԱՐՏԱՍՈՒԻՔ

Մայր—Արաքսի ավերով
Քայլամուտը գնում եմ,
Հին Հին դարուց լիշատակ
Ալեաց մէջը պըտրում եմ.

Մէջքը ուռցուց Արաքսը,
Փրփուր հանեց իւր տակից.
Ամպի նման գոռալով
Էսպէս խօսեց յատակից:—

Բայց նոքա միշտ լեղ լեղուկ
Պղտոր ջրով եզերքին
Դարիւ գարիւ խփելով,
Փախում էին լալագին:

«Խիզախ անմիտ պատանի,
Նիրհա ինչո՞ւ դարևոր
Վրդովում ես, նորոգում
Իմ ցաւերը բիւրաւոր:

— «Արաքս, ինչո՞ւ ձկանց հետ
Պար չես բռնում մանկական.
Դու դեռ ծովը չհասած,
Սգաւոր ես ինձ նման:

Սիրելի՛ մահից լետ
Երբ ես տեսել, որ այրին
Ոտքից գլուխ պճնուի
Իր զարդերով թանգագին:

Ինչո՞ւ արցունք ցայտում ես
Քո սէգ, հպարտ աչքերից.
Ինչո՞ւ արագ փախում ես
Այդ հարազատ ավերից:

Որք համար զարդարուիմ,
Որք աչքը հրապուրեմ,—
Շատերն ինձ են ատելի,
Շատերին ես օտար եմ:

Մի պղտորիլ յատակդ,
Հանդարտ հոսէ խայտալով,
Մանկութիւնը քո կարճ է.
Շուտ կը հասնիս դէպի ծով:

Կար ժամանակ, որ ես էլ
Շքեղազարդ հարսի պէս,
Հազար ու բիւր պըջրանքով
Փախում էի ավերէս:

Վարդի թփեր թող բուսնին
Քո հիւրընկալ փի մօտ.
Սոխակները նոցա մէջ
Երգեն մինչև առաւօտ:

Բայց ես այն սուրբ ջրերով,
Սուրբ—Ակօրի աղբիւրից,
Պիտի ցօղեմ արտօրայք
Իմ ատելի օտարին:

Մշտադալար ուռիներ
Սառ ծոցի մէջ քո ջրին,
ձկուն ոստն ու տերև
Թող թաց անենտապ օրին:

Մինչ իմ որդեք, ո՞վ գիտէ,
Ծարաւ, նօթի, անտերունչ,
Օտար աշխարհ յածում ես
Թ ոլլ ոտքերով կիսաշունչ . .

Ափերիդ մօտ երգելու
Հովիւք թող գան համարձակ,
Գառն ու ուլը քո վճիտ
Ջուրը մտնին միշտ արձակ:—

Նեռու, հեռու քշեցին
Նորա տեղը ինձ տուին
Աղբ անկրօն մոլեկան

Յատակս պարզ ու վճիտ,
 Կոհակներս ոլորուն.
 Լուսաբերը մինչև այգ
 Ջրիս միջին էր լողում:
 Ի՞նչս մնաց այն օրից.
 Ո՞ր ջրամօտ գեղերս.
 Ո՞րը իմ շէն քաղաքից,
 Ո՞ր բերկրալի տեղերս:
 Տուրքը ջրի ամեն օր
 Իր սուրբ ծոցէն Այրարատ
 Մայրախնամ ինձ սնունդ
 Պարգևում է լիռատ:

Դոցա Համար գարդարեմ
 Իմ հիւրընկալ ավերը,
 Եւ կամ դոցս հրապուրեմ
 ձպռոտ, պըլշած աչերը:
 Քանի որ իմ զաւակունք
 Այսպէս կըմնամ պանդուխտ
 Ինձ միշտ սգւոր կը տեսնէք
 Այս է անխաբ իմ սուրբ ուրտ»:
 Ել չխօսեց Արաքսը,
 Յորձանք տուեց ահագին.
 Օղակ-օղակ օձի պէս
 Առաջ սողաց մոլեգին:

ԵՐԳ ՊԱՆԴՈՒԽՍ ՊԱՏԱՆԵԿԻ

Ծիծեռնակ ծիծեռնակ,
 Դու գարնան սիրուն թռչնակ,
 Դէպի ուր, ինձ ասա,
 Թռչում ես այդպէս արագ:
 Ա՛խ, թռի՛ր ծիծեռնակ,
 Ծնած տեղս՝ Աշտարակ.
 Անգ շինի՛ր քո բունը
 Հայրենի կտուրի տակ:
 Անգ հեռու ալևոր
 Հայր ունի՛մ սրգաւոր,
 Որ միակ իւր որդուն
 Սպասում է օրէ օր:
 Երբ տեսնես դու նորան՝
 Ինձնից շատ բարև արա,
 Ասո՛ւ թող նստի լայ
 Իւր անբաղդ որդու վրայ:

Դու պատմէ, թէ ինչպէս
 Աստ անտէր ու խեղճ եմ ես.
 Միշտ լալով, ողբալով,
 Կեանքս մաշուել, եղել է կէս:
 Ինձ Համար ցերեկը
 Մութ է շրջում արեգը.
 Գիշերը թաց աչքիս
 Քունը մօտ չի գալիս:
 Ասի՛ր որ չբացուած,
 Թառամեցայ միացած,
 Ես ծաղիկ գեղեցիկ
 Հայրենի հողից զրկած:
 Դէհ, սիրուն ծիծեռնակ,
 Հեռացի՛ր, թռի՛ր արագ
 Դէպի Հայոց երկիրը,
 Ծնած տեղս Աշտարակ:

ԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆ ՊՏՈՒՂԸ

Երեք մարդ միասին ճանապարհորդելիս գանձ գտան ու բաժանեցին իրանց մէջ: Նոքա պէտք է շարունակէին ճանապարհը, բայց որովհետեւ ուտելու պաշարը վերջացել էր՝ վրձուեցին, որ իրանցից մինը գնայ քաղաք կերակուր բերելու և յանձնեցին այս բանը աւելի փոքրահասակ ընկերին: Սա գնաց և ճանապարհին այսպէս էր մտածում ինքն իրան.— Ես այժմ հարուստ եմ, բայց աւելի հարուստ կըլինիմ, եթէ կարողանամ ընկերներին բաժինն էլ ինձ առնուլ, և այս շատ զժուար չէ,— կըթունաւորեմ այն ուտելիքը, որ պիտի գնեմ. իսկ իմ

մասին կ'ասեմ, թէ ճաշել եմ արդէն, ընկերներս առանց կասկածելու կ'ուտեն ու կըմեռնին. այն ժամանակ ես կ'ունենամ ամբողջ գանձը: Բայց միւս ընկերներն այսպէս էին խօսում. Ինչո՞ւ պէտք է մենք անպատճառ բաժին տանք այս պատանի մարդուն. մի՞թէ չենք կարող գործ դնել մեր սուր դանակները նորա գլխի վերայ, որ մեր հարստութիւնը աւելի կատարեալ լինի: Ուրեմն գայ նա թէ չէ՝ սպանենք խկոյն:

Պատանին բերաւ թունաւորած կերակուրը. ընկերները սպանեցին նորան շտապով. խկ իրանք մեռան թոյնի ներգործութիւնից. գանձը մնաց անտէր: Ահա թէ ինչպէս է ագահութեան պտուղը:

ԻՋԵԻԱՆ

Անուանի մեծատան մէկը աղմկալի քաղաքից հեռու, մի գուարճալի հովտի վերայ մէկ շատ փառաւոր տուն ունէր: Ոսկի, արծաթ, կալք՝ ոչինչ պակաս չէր նորան. նա ապրում էր ուրախ ու երջանիկ և երբէք չէր մտածում այն թշուառների մասին, որոնք հազիւ հազ կարողանում են քաշ տալ իրանց կեանքը աշխարհիս ձախորդութիւնների մէջ ճնշուած:

Մի օր ինչպէս էր պատահել, մի ալևոր ճանապարհորդ ուժը հատած և գիշերի ընկած, եկաւ այդ տունը և աղաչելով խնդրում էր, որ նոյն գիշերը տեղ տան իրան սենեակներից մէկի անկիւնում: Մեծատուն մարդու սրտում արդէն վաղուց մեռած էր ամեն մի մարդասիրական զգացումն. նա ոչ միայն չընդունեց ճանապարհորդին, այլև շատ բարկացաւ նորայ լանդգնութեան վերայ որ համարձակուել էր վրդովել իւր հանգստութիւնը:

«Իմ տունը իջևան է ինչ է, ասաց նա գոռալով վատակաբեկ ծերունու վերայ. մի՞թէ նորա համար է չարչարանքով կառուցած այս շէնքը, որ նորան ոտնակոխ անէ ամեն մի թափառական: Գլուխդ ա՛ռ քաշուի՛ր ուրեմն:

— Գոնէ ներքի ինձ, իշխան, մի խօսք հարցնել քեզ, ասաց ճանապարհորդը:

— Հարուստը համաձայնեցաւ և ծերունին հարցրեց.

— Ո՞վ էր կենում այս տանը քեզանից առաջ:

«Ի հարկէ իմ հայրը:

— Իսկ հօրե՞ցդ առաջ:

«Իմ պապը:

— Բեզանից լետո՞յ ով կըբնակուի այս տեղ:

«Կասկած չըկայ որ իմ որդիքը:

— Մտածի՛ր ուրեմն, ինչ է այժմ քո տունը, եթէ ոչ իջևան ու հիւրանոց, երբ այդպէս զանազան անձինք մնում են այդ տանը մի կարճ ժամանակ ու գնում, երբ ոչ ոք մնացական չէ այդ տեղ. և դա ո՞ւմ պէտք է մնայ արդեօք իբրև մշտնջենական սեպհականութիւն: Այսպէս ուրեմն, իջևան է քո տունը և հիւրանոց, և ոչ միայն քո տունը, այլև ամբողջ աշխարհը մարդուս համար, բայց եթէ ես անարժան եմ այդ շքեղ իջևանին՝ մնաս բարեաւ:

Մեծատունը սաստիկ ամօթահարուած՝ երկար ժամանակ մնացել էր ապշած: Նա պատրաստ էր այն ըուպէին ծերունու ոտքերն ընկնիլ և դառնապէս զղջալ, բայց ծերունին արդէն հեռացել էր:

ԴԱՇՏ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ

Դաշտը վարում են, որ սերմ ցանեն վերան. ուտումնա-

րան են բաց անում, որ Աստուծոյ խօսքը սերմեն: Սերմիկն ընկնում է փափուկ հողի մէջ. իսկ բարի ուսումը՝ մատաղ հոգւոց մէջ: Անձրև է գալիս հողը փափկացնում և արև անում, նորան ջերմացնում. իսկ խելացի խօսքն ու քաղցր գրգռանքը՝ մարդկանց հոգիներն են մեղմացնում: Չի փչանում սերմիկը հողի մութ խորքում. իսկ բարի ուսումն՝ քնքոյշ սըրտերում: Կանաչ թաւշի պէս ծլում են արտեր. ուսման քնքրիցն էլ—լաւ խելօք մտքեր: Ծածկվում է դաշտը ոսկեշող հունձով. ծաղկում է ուսումն էլ բարի գործերով:

Ուրեմն, ս՛վ Տէր, արա անպակաս, բարեաց ձիրքերդ առատ լիամաս, տալով արտերին կենսատու անձրև, իսկ հոգիներին՝ սուրբ ուսման արև:

ԲԱՐԵՒԻՂՃ ԽՍՓՇԻԿԸ

Մի հնդկացի խափշիկ ծխախոտ խնդրեց հարևանից: Հարևանը ժլատ մարդ չէր, ձեռքը գրպանը տարաւ և դուրս հանեց մի ամբողջ բուռ ծխախոտ: Միւս առաւօտը հնդկացին դարձեալ եկաւ հարևանի մօտ և տուեց նորան մի հատ արծաթի դրամ, որ գտել էր ծխախոտի մէջ: Ինչո՞ւ չպահեցիր այդ դրամը քեզ մօտ, ասաց այն տեղ պատահող սպիտակադէմ մարդը, քեզ ծխախոտ տուող մարդը դրամն էլ է տուել»:—Խափշիկը ձեռքը դնելով սրտի վերայ՝ ասաց.—այս տեղումս երկու մարդ կայ, մինը բարի, միւսը չար: Բարի մարդն ինձ ասաց: Այդ փողը քոնը չէ, ուրեմն տա՛ր տիրոջը տուր: Իսկ չար մարդն ասաց, երբ տուել են քեզ այդ փողը, ուրեմն նա քոնն է: Բարին վրայ բերեց. չէ, միմեայն ծխախոտն է քոնը, և ոչ փողը: Չարը նորէն ասաց. ի դուր ես

նեղութիւն քաշում, գնա գորանով արաղ առ, խմիր: Ես չգիտէի թէ ինչ անեմ և պարկեցայ քնելու: Բայց բարի և չար մարդիկն ամբողջ գիշերը դադար չէին տալիս ինձ և կուռում էին. առաւօտեան ես զարթեցայ և յետ բերի փողը:

ՍԱՐԻՑ ՎԱԶՈՂ ՎՏԱԿԸ

Մէկ բարձր սարից վազում էր մէկ զօրեղ վտակ աղմուկելով ու փրփրալով, մէկ տեղ քարից քար լսք տալով, միւս տեղ ժայռերի կուրծքը տաշելով, մէկում արմատահան անելով հարիւրամեայ կաղնիներ, միւսում փչացնելով մշակած դաշտեր ու քշելով իւր ալիքների մէջ հովուի խրճիթն ու ոչխարները: Արդարև ճանապարհորդ մարդիկը սիրում էին տեսնել նորան ու զուարճանալ, բայց մօտակայ հովիւները նզովում էին. մանաւանդ երբ սարի վերայ հալվում էր ձիւնը և նա աւելի ուժեղանում էր:

Մի օր եկաւ այդ վտակը տեսնելու մի բան—հասկացող ու ջանասէր մարդ. նա սկսեց մտածել, թէ ինչպէս կարելի կը լինի այդ կատաղի զօրութեան առաջն առնուլ և գործածել նորան աւելի օգտակար բանի համար: «Հերիք եղանքս վնասները. ասաց նա վերջապէս վտակին, սկսիր այժմ օգուտ տալ մարդկանց»: Վեր առաւ ինքը թին ու բահը, մշակներ կան չեց, ինչ տեղ հարկաւոր էր առուներ քանդեց, փոս տեղերը լցրեց քարով, բարձրումը շինեց մի շրաղաց, գորանից ցած մի ուրիշը, գորանից ներքև էլ ուրիշ գործարան: Անիւները սկսեցին պտոյտ գալ ջրի ուժով և սանձահարած վտակը հարստացրեց ոչ միայն լիշեալ խելօք մարդուն, այլև բոլոր շրջակայքում գտնուողներին:

ԵՂԲԱՅՐ ԵՄՔ ՄԵՔ

Ի բիւր ձայնից բնութեան շքեղ
 Թէ երգք թռչին սիրողաբար,
 Մատուռք կուսին ամենազեղ
 Թէ որ զարնեն փափուկ քնար,
 Զունին ձայն մի այնքան սիրուն,
 Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Տուր ինձ բու ձեռքդ, եղբայր եմք մեք,
 Որ մրրկաւ էինք զատուած.

Բաղդին ամեն ռի չարանենդ

Ե մի համբոյր ցրուին ի բաց.

Ընդ աստեղօք զինչ կայ սիրուն,

Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Երբ ալևոր Մայր Հայաստան

Տեսնէ զորդիս իւր քով ի քով.

Սրտին խորունկ վերքն դաժան

Քաղցր արտասուաց բուժին ցօղով.

Ընդ աստեղօք զինչ կայ սիրուն,

Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Մէկ տեղ լացինք մենք ի հնումն . . .

Եկէք դարձեալ յար անբաժան

Խառնենք զարտօսր և զխնդումն,

Որ բազմածնունդ ըլլայ մեր ջան.

Ընդ աստեղօք զինչ կայ սիրուն,

Քան զանձկալի եղբայր անուն:

Մէկ տեղ յոգնինք, մէկ տեղ ցանենք,

Մէկ տեղ թափին մեր քրտինքներ,

ԶՀունձ բարեաց յերկինս Հանենք,

Որ կեանք առնուն Հայոց դաշտեր:

Ընդ աստեղօք զինչ կայ սիրուն

Քան զանձկալի եղբայր անուն:

2.

Մի թագաւոր մեռնելու վերայ, հրամայեց որ բերեն մի պրակ գաւազաններ և տուեց իւր եօթն որդիներին, որ կոտրեն նոցա: Որդիներէից ամեն մինն ասաց թէ չեմ կարող. այն ժամանակ թագաւորը բաց արաւ պրակը և ինքը մին մին կոտրեց գաւազանները՝ այսպիսի խրատ տալով որդիներին.— Ահա տեսէք իմ որդիք, եթէ միաբան կը լինիք, անյաղթելի կը մնաք, իսկ եթէ կը բաժանուիք միմիանցից՝ տկար կը լինիք:

ԻՆՉԻՒՎ ԵՆ ԳՐՈՒՄ

Երբ որ ուզում ենք մեր մտքերը հաղորդել, մի բան պատմել կամ մի բան սովորեցնել հեռաւոր մարդկանց, մտքներս գրում ենք թղթի վերայ: Եթէ մեր հաղորդած բանը քիչ է և հարկաւոր է միայն մէկ մարդու, նա կարող է ձեռագիր նամակ էլ լինիլ. իսկ եթէ ցանկանում ենք մեր միտքը հաղորդել մարդկանց բազմութեան, այն ժամանակ ամենից յարմարն է տպել տալ:

Զանազան մտքեր վերան գրելու կամ տպելու և մարդկանց մէջ տարածելու համար ամենալաւ նիւթը թուղթն է: Թուղթն պատրաստում են վշեայ, կանեփեայ և բամբակեայ շո-

րերի հին կտորտանքից (ցնցոտիքից): Նոր ժամանակներումս սկսել են թուղթ պատրաստել յարգից և մինչև անգամ փայտից: Դեռ 1000 տարի առաջ մարդիկ սովորեցան բամբակից թուղթ շինել. բայց այդ թուղթը այնքան յարմար չէր գրելու համար. այժմ ամենալաւ տեսակ թուղթը պատրաստում են վշեայ և կանեփեայ նիւթերից: Շորերի հին և հագնելու համար ամպիտան կտորտանքը ժողովում են առանձին մեքենաների մէջ, թողը թափ են տալիս, ջուկջուկում ու դարսում են, լետոյ լուանում են ու եփելով խիւս են շինում. խիւսը մահուղները արանքում շերտելով՝ մամուլների միջով անց են կացնում և լետոյ այդ շերտերը չորացնում են, որպիսով և ստանում են պատրաստի թուղթ: Թուղթը մարդկային ազգի մեծ բարիքներից մինն է.— առանց թղթի տպագրութիւն չէր կարող լինել. իսկ առանց տպագրութեան մարդիկ չէին կարող լուսաւորուիլ:

Հին դարերում, երբ դեռ ևս թուղթ չիւնել չգիտէին, մարդիկ գրում էին մագաղաթի վերայ: Մագաղաթը շինում էին էշի կամ ոչխարի կաշուից. բայց դորա շինելը դժուար էր և թանգ էր նստում. նորան գործ էին ածում միայն արքունի դիւաններում, այն էլ նշանաւոր բաները գրելու համար. էլի գործ էին ածում երևելի շարագրութիւններ գրելու համար: Մեր վանքերում, գլխաւորապէս Էջմիածնում, և ուրիշ մասնաւոր մարդկանց ձեռքին այժմ շատ կարելի է տեսնել մագաղաթի վերայ գրած Սուրբ—գրքեր, նշանաւոր պատմութիւններ և հոգևոր երգեր, որոնցից շատերը 1000 և աւելի տարուան գրած են:

Մագաղաթից էլ առաջ գրում էին Եգիպտոսում բուսնոզ Պապիրուս կոչված բոյսի տերևների վերայ: Պապիրուսը, յայտնի բան է, չէր կարող թղթի տեղը բռնել: Պապիրուսից առաւել վաղ գրում էին մոմով օձած փայտի կամ քարերի վերայ: Շատ դժուար էր նշաններ կամ գրեր ձևակերպելը

քարերի վերայ, այլև չէր կարելի տեղից տեղ տանել նոցա, մանաւադ որ շատ անգամ արձանագրում էին ժայռերի կուրծքի վերայ. ուրեմն այդպիսի արձանագրութիւնները կարող էին լինիլ այն ժամանակ միայն, երբ հարկաւոր էր անմահացնել մի որ և իցէ նշանաւոր պատմական անցք:

ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ԱՂՕԹՔ

Երկնքի երկրի Արարիչ Աստուած,
 Լսիր մեր աղօթք ջերմ սրտից բղխած.
 Քոհ ենք քո շնորհից, որ պարգևեցիր
 Տկար մանկանցս Քո գութ սիրալիր.
 Առատ արիր մեզ ձիւքդ հայրական,
 Տուիր ոգի, խելք ու միտք բանական,
 Որ մենք չմնանք անկիրթ ու տգէտ,
 Այլ որ ուսանինք դառնանք բանագէտ:
 Ո՛հ, թնչպէս ապա, Հայր մեր երկնաւոր,
 Թողունք մոռանանք մենք Քո սուրբ շնորհ,
 Եւ գիշեր ցերեկ ջանքով եռանդոտ
 Չաշխատենք լցնել մեր ուսման կարօտ,
 Որ հոգիներին չտիրէ խաւար,
 Այլ որ նա փայլի լուսով կենարար:
 Հա՛, աղաչում ենք, Հայր մեր գթառատ,
 Պարգևիր մեզ ոյժ ու սէր անարատ՝
 Եւ մենք պատրաստ ենք տալ ջանքեր անթիւ

Սուրբ ուսման համար. իսկ Քեզ փառք, պատիւ
Վայել է այժմ և միշտ լաւիտեան.
Թող օրհնէ անունդ աշխարհ ամենայն:

ՋՈՒՐ ԵՒ ՅԱՄԱՔ

Վահանը մի օր գնաց զբօսնելու և ուշի ուշով գննեց
որ լետոյ պատմի ուսուցչին, թէ ինչէ տեսել ինքը: Մի արտի
միջով գնաց նա հասաւ գետակի մօտ. տեղ-տեղ նորա վերայ
կուացած շուաք էին արձակում ուռենու կամ վայրի խաղո-
ղենու թուփերը, տեղ տեղ սպիտակին էր տալիս մաքուր
աւազը: Գետը, մտածեց Վահանը, հոսող ջուր է, որ վազում
է փոս տեղերով, գետաձորի (հունի) միջով. այդ գետաձորը
երևի նա ինքն է փորել շատ վաղ ժամանակներից ի վեր, երբ
որ սարերից ու թումբերից ջուրը հաւաքուել ընթացել է
ցածր տեղերով: Ինչպէս տեսնում եմ՝ նա քարերի կուրծքին
տալով քշել թոփ է արել և այն աւազի բլրակները, որ ահա
այն տեղ երևում են: Վահանը գնաց ներքև գետի հոսանքի
ուղղութեամբ. «թող տեսնեմ շատ հեռու է գնում այս
գետը», մտածեց նա, և ինչքան շատ ներքև, այնքան
աւելի ցած գնաց նա, էլ թումբեր չեկան առաջը, և
Վահանի ճանապարհը այժմ թաւ կանաչների ու գեղեցիկ
ծաղկապատ մարգագետնի վերայով էր: Ուրեմն գետը հոսում
էր բարձրից գէպի ցած. եթէ Վահանը գէպի վեր գնար՝
անկասկած մի տեղ կը գտնէր գետի աղբիւրը կամ աղբ-
այդ աղբ մի բարձր տեղ ժողովուած կը լինէր, իբրև լճակ և
կամ քարերի արանքից կը լինէր բղխելիս: Մի քիչ որ գնաց

Վահանը՝ գետն առաջը կտրեց. այդ տեղ գետի վերայ կա-
մուրջ էր շինած: Վահանի հետաքրքրութիւնը շարժեց, նա
ցանկացաւ իմանալ թէ գետն ո՞ւր է գնում. սկսեց շարունա-
կել ճանապարհը և առաջ գտնուող անտառի միջից ճղները
լետ-լետ անելով անցկացաւ: Անտառը վերջացաւ և Վահանի
առաջ բացուեցաւ մի ընդարձակ հարգավայր, այդ տեղ գտն-
վում էր մէկ լիճ թուփերով շրջապատած. նորա մակերևոյթը
շողշողվում էր արևի տակ: «Լիճը ժողովուած անշարժ ջուր է,
չորս կողմից ցամաքով պատած»: Այդ լճի մէջն էր թափվում
գետակը: Գետակի բերանը լիճը թափուելիս բաժանվում էր
երկու ճղների: Այլ կողմից ներս էր մտած գէպի լիճը մի
հրուան գան, այսինքն «այնպիսի մի ցամաք, որ շատ թէ
քիչ դուրս պրծած է լինում ջրի մէջ»: Լճի մէջ տեղում մի
կանաչազարդ փոքրիկ կղզի էր երևում, «մի ցամաք, որ
չորս կողմից էլ ջրով պատած էր»: Լճի միւս կողմից գե-
ղեցիկ տեսարանով երկար ու ձիգ ներս ընկած էր մի թե-
րակղզի, — «ցամաքի մասը, որ միայն երեք կողմից էր
պատած ջրով»: Թերակղզին ձգվում էր անտառի կողմից և
նա ցամաքի հետ միաւորվում էր մի նեղ շերտ հողով, պա-
րանոցով: Նորան զարդարում էին գանգուր կանաչներ, ո-
րոնք շուաքաւորուելով եզերքի փոքրիկ ծոցերը՝ դողդոջուն
պատկերներով անդրադառնում էին ջրի մէջ: Այդ թերակղ-
զին քիչ էր մնացել որ հասնէր մինչև նոյն իսկ կղզին. նոցա
բաժանում էր իրարից միայն մի նեղ ուղի, «ջրի մի նեղ շերտ»:

Վահանը բաւականին ժամանակ անց կացրեց շողշողուն
լճի մօտ, բայց էլի շրջակայքի վայելուչ տեսարանից չէր
կշտացել երբ որ տուն դարձաւ:

ՏՈՎ Ի Ի
Ծառի հովանին, տերևի շրջին,
Տխուր ողբերգակ աղբիւրի շաչին,

այս յայդմի Հաճելի դիրքը զմրուխտ կանաչով,

Մի շառ առում են քեզ. Ո՛վ դու անցանոր, զբարձր
ըցմբ՝ զ՛յ Ո՛վ ինքնահաւան դու ճանապարհորդ,
ինչո՞ւ չես գալիս այս հազարաւոր յայնմ անբարձր
հարութեանց լինիլ մասնակից կցորդ:

Հաւան չեմ հոգիս մի քաղցր քամի ինչ զ՛ն ինչ
հարստ է եր հետ աննշան ձայներ. Հաւան չեմ
հաւան չեմ հոգիս մի քաղցր քամի ինչ զ՛ն ինչ
հարստ է եր հետ աննշան ձայներ.

Կանչում է գառներն հանգչիլ խաղերից.
Եւ պատասխարուիլ պատառող գալլից:

ՊԱՐՏԱՃԱՆԱԶՈՒԹԻՒՆ

Մի աշխատասէր ու արդար հիւսն լաւ փող էր վաստա-
կում և շատ պարզ էր ապրում: Թէ ինքը և թէ նորա տա-
նեցիքը, ամենքն էլ պարկեշտ կերպով էին հագնում և ամեն
տեսակ աւելորդ ծաղքերից հեռու էին մնում: Մի օր դրա-
ցի Յակոբը հարցրեց նորան:

«Պետրոս աղբեր, ասա խնդրեմ, ի՞նչ ես անում այսքան
դիզած փողերդ, որ շառաւար ոչ՝ ուտում, ոչ հագնում ես:

— Փողերիս մի մասը պարտքս եմ տալիս, պատասխա-
նեց հիւսը, միւս մասն էլ շահով եմ տալիս»:

«Ի՞նչ ես ասում, կրկնեց դրացին, մի թէ ես չգիտեմ,
որ դու ոչ պարտք ունիս, ոչ շահով տուած փող»:

— Այդպէս է, բայց ես էլ սուտ չեմ ասում: Ահա լսիր.
դու լաւ գիտես, թէ իմ ծերունի ծնողներս ինչքան ծախքեր

արած կրկինին ինձ համար ծնած օրիցս է վեր. այժմ էլ ես
սրբազան պարտք եմ համարում ինձ համար ծախք անել նո-
ցա վերայ իմ փողերիս մի մասը: Փողերիս միւս՝ շահով տուած
մասն էլ այն է, որ գործ եմ դնում իմ զաւակների դաստիա-
րակութեան վերայ, որ նոքա մի օր պիտանացու մարդիկ դառ-
նան և կարողանան օգտակար լինիլ ինձ էլ, իրանց էլ, ուրիշ-
ներին էլ: Եւ ինչպէս որ ես այսօր որդիական պարտք եմ հա-
մարում հատուցանել ծնողներիս նոցա բարիքի փոխարէնը,
այնպէս էլ յոս ունիմ, որ իմ որդիքը ծերութեանս ժամա-
նակ կ'աշխատեն ճշտութեամբ հատուցանել իրանց պարտքը:

ԶԱՐՄԱՆԱԼԻ ՄԱՐԳԻԿ

Շատ տեղ ման եկած, շատ երկիր տեսած
Մէկ մարդ կրկին յետ իւր աշխարհն եկաւ:
Ծանօթ, բարեկամ գլխին հաւաքուած
Հարց ու փորձ արին, թէ նա ի՞նչ տեսաւ:
«Լեզուս չի բռնում, կոյեց նա խօսել,
Որ ձեզ հետ պատմեմ, թէ ի՞նչ եմ լսել,

Աչքովս տեսել:

Դուք լաւ էք գիտում, թէ ինչքան է մեծ
Այս մեր աշխարհը, անասման, անվերջ.
Եւ ինչքան ծովեր, ազգեր, քաղաքներ
Լիքն են աշխարհիս ամեն անկիւններ.
Շատ տեղ կայ՝ մարդիկ իրար միս կ'ուտեն.
Շատ տեղ մսի տեղ խոտ կը ճաշակեն.
Ոսկին ու արծաթն, այնպէս երկիր կայ,
Խոտի հետ կրգայ, ջրի հետ կ'երթայ.

Բայց այս իմ ամենն ինձ չի զարմացնում,
 Երբ միտս եմ ձգում ու լաւ մտածում,
 Թէ ինչ էին անում քանի մի տեղեր
 Մի տեսակ մարդիկ ցերեկ ու գիշեր.—
 Առաւօտուանից մինչ միւս առաւօտ
 Նստած են նոքա անձայն իրար մօտ,
 Բան ու կերակուր իսպառ մոռացած,
 Դժոխք ու դրախտ աչքից լվաղ ընկած:

Միմեանց երեսն էլ
 Չեն ուզում տեսնել:

Ամպն էլ որ գոռայ, կայծակն էլ խփի,
 Սուրը շողշողայ, կարկուտը թափի,
 Թէկուզ երկինքն էլ գլխներին փուլ գայ
 Մէկն էլ չի ուզիլ, որ տեղից շարժ գայ:
 «Իսկ ինչն է նոցա միտքն ու կամքը
 Այդպէս անելով, հարցրին բարեկամքը,
 Գուցէ թէ երկրի հոգան են միշտ քաշում»:
 — «Ախ ինչ էք ասում»:
 «Չլինի հին մեղքերն են ասաշխարում»:
 — «Ո՛չ, ո՛չ սիրելիք, այդպէս բան չկայ»:
 «Ուրեմն ինչ է, ասա»:
 — «Թ՛ուղթ, թ՛ուղթ են խաղում»:

ԱՂԲԻԻՐ

Մէկ տաք օր—երեք ճանապարհորդ իջան մեծ ճանապարհի մօտ եղած մի պայծառ ու պաղ աղբիւրի վերայ: Խիտ ու հիւսիսային բոյսեր կախկախուած էին աղբիւրի շուրջը և իրանց ստուերովը գոլ էին պահում նորան: Ջուրը հաւաքուած էր այն

տեղ մէկ քարից փորած ակի մէջ, որից դուրս վազելով մաքուր ու պայծառ առուակներով գնում—ոռոգում էր ծաղկազարդ դաշտի ամեն կողմերը: Աղբիւրի քարի վերայ գլրուած էր. «Եղիւր այս աղբիւրի նման»: Ճանապարհորդները ջուր խմեցին կշտացան, վերնագիրը կարգացին և սկսեցին մտածել, թէ ինչ կը նշանակէ այդ: «Այս լաւ խրատ է, ասաց նոցանից մինը, որի կերպարանքից ու հագուստից երևում էր, որ վաճառական է. աղբիւրն անդադար հոսում է, գնում է շատ հեռուները, զանազան ջրեր է ըմբռնում իւր մէջ և աճում դառնում է մեծ գետ, սա իւր օրինակովը կարծես թէ կամենում է ասել. «Գործունեայ եղիր, երբէք մի յուսահատուիր՝ և անշուշտ քո նպատակիդ կը հասնիս»:

Երկրորդ ճանապարհորդը, որ մի ծերունի էր և ձեռին մի գիրք ունէր, գլուխը շարժեց և ասաց. «Սորա մէջ մի աւելի վսեմ խրատ կայ. այս աղբիւրս ամենի համար պատրաստ է, ամեն անց ու դարձ անողի ծարաւը յագեցնում է, վարձ չի պահանջում, և սորանով յայտնապէս կամի ասել, մարդկանց. «Բարի արա միայն բարի սիրելով և փոխարէնը հատուցում մի պահանջիր»:

Երրորդ ճանապարհորդը, որ մի գեղեցիկ ու վայելչակազմ երիտասարդ էր, ոչինչ չասաց. բայց երբ ընկերները հարցրին և նորա կարծիքը, նա փոքր ինչ մտածեց և ասաց. «Այս աղբիւրի վերնագիրը ես ամենևին ուրիշ կերպ եմ հասկանում: Ինչի՞ էր պէտք այն անընդհատ հոսումը, այն պատրաստականութիւնը ամենքի ծարաւը կտորելու, եթէ որ ջուրը պղտոր լինէր: Նորա գլխաւոր արժանաւորութիւնն այն է, որ նա մաքուր է և պարզ: Ուրեմն, վերնագիրը ոչ մեր ջանասիրութեան, ոչ էլ առատաձեռնութեան վերայ է. «այս աղբիւրի նման եղիր» կը նշանակէ—պահիր քո հոգիդ միշտ այնպէս

մաքուր, որ նորա մէջը լաւ ցոլանան, ինչպէս այս աղբիւ-
քիս մէջ, երկրիս ծաղիկներն ու երկնքի աստղերը»:

ՅԵՐԵԿ ԵՒ ԳԻՇԵՐ

Յերեկն ամեն բան պարզ շօշափելի և զգալի է լինում
բնութեան մէջ: Առաւօտեան արշալույսը զարթեցնում է ամեն
տեղ բազմաշխատ գործունէութիւն, ամբողջ օրը լսվում են
կենդանիների տեսակ-տեսակ ձայները, երգերը, աղաղակները.
բայց հենց ծովում է արևը մայր մտնելու թէ չէ՝ ձայները
լռում են հետզհետէ, սպառուելով արեւմտեան ոսկեվառ շող-
քի հետ: Լռում է երգողների դասը, թառ է լինում զանազան
ճրղների վերայ, թագնվում է անտառի տերեւախիտ խորքում և
քնում է, տեղաւորուելով յոգնած գլուխը թևի տակ: Միայն
քանի մի ճչիւններ ու երգեր, որ կորած էին ցերեկուան խառ-
նաշփոթ ձայների մէջ, այժմ սկսում են դուրս յայտնուել ընդ-
հանուր լռութեան մէջ: Բարձր-բարձր լսվում է այժմ լորերի
պրպրպըլըտը, որ այս ու այն կողմ վազելով պտուռում են
իրար: Աւելի բարձր կանչում է գիշերահաւը և նորա ձայնի
արձագանքը հեռու տարածվում է ընդարձակ անտառի մէջ:

Մի խուլ ձորի մէջ ահա զարթեցաւ խաւարատէր բուն.
Թափահարեց իրար և սուր հայայքով մտիկ տուեց դեռ
ևս մռայլապատ դաշտերին, որ թռչի քնած որսեր գտնէ իր
համար: Բունից դուրս եկաւ և խլուրդը, փռնչաց քթով և
հոտոտեց գիշերեան քամին, որ իմանայ չի գալիս արգեօք տաք
արիւնի հոտ: Իսկ մի ուրիշ տեղ ընդարձակ կանաչ դաշտի
վերայ եկել ժողովուել են գիշերեան թիթեռիկներ և թռչում
են ծաղիկից ծաղիկ, որ ծծեն նոցա շաքարահիւթը: Լայն առուի

ափերով էլ՝ կախկախուած թուփերի ստուերի տակ՝ շարուել են
կանաչ կայծեր, այսինքն տեսակ-տեսակ պղոճներ: Հին խնձորե-
նու փուշակի մէջ մէկը ծրվծվում է, — դա զարդնած չրղչիկն
է. և ահա դուրս երևեցաւ նա, սլացաւ զարմնալի
թռիչքով, նորան հետևեց երկրորդը, յետոյ երրորդը... նոքա
կտրում — անցնում են օդը, փռվում են նորա մէջ, պտրտում
են ջրի երեսով, ինչպէս ուրախ ծիծեռնակներ: Խիտ թուփերի
արանքից՝ հնչուեցաւ վերջապէս սոխակների դայլալիկը, որ ընդ-
հատ-ընդհատ տատանելով ողջունում է զարթնող գիշերին:
Ահա գիշերը սկսում է զարթել, զարթում է նորա հետ և
նոր կեանք:

ԾՆՈՂ ԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Մի օր Պրուսիոյ թագաւոր Փրիդերիկոս Բ. իւր սենեկի
մէջ սաստիկ զբաղուած՝ կրկին ու կրկին գանգակը խփեց,
բայց մարդ չերևեցաւ: Անհամբերութիւնից դուռը բաց ա-
րեց և տեսաւ որ սպասաւորը տախտի վերայ ընկած քնած
է: Մօտ գնաց որ զարթեցնի՝ աչքովն ընկաւ սպասաւորի
գրպանից կիսով չափ դուրս ընկած մի նամակ: Հետաքրք-
րութիւնը շարժած հանդարտ կերպով դուրս հանեց թուղթը
որ իմանայ թէ մէջն ինչ կայ գրած: «Իմ անգին որդի, ա-
սուած էր նամակում, անչափ ուրախ ու շնորհակալ եմ, որ
այս անգամ էլ չուշացրիր ուղարկել ինձ քո ամսականիդ կէ-
սը. դու քո ծնողասիրութեամբ քաղցրացնում ես մօրդ տխուր
օրերը, հաստատ լոյս ունեցիր, որ Աստուած գորա փոխա-
նակ պիտի օրհնէ քո կեանքը»:

Թագաւորը նամակը կարդալուց յետոյ մի քսակ ոսկւով

լցրեց և նամակի հետ միասին դրեց տակաւին քնած երիտա-
սարգի գրպանում, ապա դարձաւ իւր սենեակը և այնպէս
սաստիկ հնչեցրեց զանգակը, որ սպասաւորը զարթնելով
ներս վազեց:

Լաւ քնեցիր», ասաց նորան թագաւորը: Սպասաւորն
աշխատում էր անձն արգարացնել. շփոթման մէջ ձեռքը տա-
րաւ գրպանը և զարմացած դուրս հանեց քսակը: Ոսկիները
տեսնելուն պէս գոչնը թռաւ.— Տէր արքայ, ասաց սպասաւորը
արտասուագին՝ թագաւորի ոտքերն ընկնելով, երևի մահս են
կամենում. չգիտեմ ով է դրել գրպանումս ոսկւով լիքը մի
քսակ»:

«Բարեկամ, պատասխանեց թագաւորը, Աստուած շատ
անգամ իւր բարիքը քնած ժամանակներս է հասցնում մեզ:
Ա՛ն այդ քսակն, ուղարկիր մօրդ, ողջունի՛ր իմ կողմից և
ասա. որ անհոգ լինի. այսուհետեւ ես պէտք է խնամք տա-
նեմ նորա վերայ: Իսկ դու, սիրելի, վստահ եղիր, որ իմ մօտ
բաղդաւոր պիտի լինիս»:

ԱՐՈՒԹԻՒՆԻ ԱՌԱՆՁՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ե.

Արցունք աչքերին կարկառած ձեռքով մօրս եմ տեսնում
Թէ երազիս մէջ, թէ լոյս ցերեկով մտածմանց միջում...
Ո՛հ մայր իմ, մայր իմ, միթէ արժե՞մ ես այդ կըսկծանքին,
Այդ անչափ սիրոյն և երանական պատրաստ գոգուանքին.
Ես չեմ ուրեմն մի թշուառ էակ ձգուած մի անգամ,
Ես ունիմ սիրող անսահման սիրով և սերտ բարեկամ.
Թող ողջ աշխարհը ինձ արհամարհէ հոգըս չէ բնաւ,

Ինձ բաւական է քո միակ սէրը և գուժը ամբաւ . . .
Ո՛հ թէ ինչ սիրով և ինչ յոյսերով ինձ սնուցել ես,
Քանի օրերով ճոմապահութեամբ կեանքդ մաշել ես.
Քանի շաբաթներ պատով, աղօթքով Աստուած ես կանչել,
Քանի սուրբի մօտ մոմով մատաղով ուխտ ես գնացել,
Քանի որբերի և աղքատների դու կերակրել ես,
Քանի աղօթքներ և թալիսմաններ վերաս կարել ես,
Քանիցս անգամ դու իմ փոխանակ հարուած ես ստացել
Անգուժի ձեռքից և քանիցս անգամ դառն արցունք թափել,
Որ ես բաղդաւոր մարդ դառնամ մի օր և շնորհալի,
Որ լինիմ պարծանք բարեկամներիս և քեզ սիրելի . . .

Բ.

Ո՛վ Աստուած իմ, Աստուած, Դու բարի ես. Դու միշտ ողորմած
Շատ ժամանակ է, որ Քո զթուփիւնդ երբէք չեմ լիշած:
Ներքի ինձ, ներքի, Արարիչ երկնի, ես մեղաւոր եմ,
Դու ինձ շնորհել ես ուժ ու զօրութիւն՝ ես մոռացել եմ.
Դու հրամայել ես լինիլ գործունեայ՝ նոր եմ ես լիշում.
Այժմից կը սիրեմ գործունէութիւն իմ բոլոր կեանքում.
Գործունէութեամբ իմ մէջ կը գտնեմ ես ինձ՝ բարերար.
Գործունէութեան դէմ չկայ ոչինչ անհաս և դժուար . . .
Թող այս բազուկներս, որ այժմ զօրաւոր՝ պարապին գործով,
Թող այս ճակատը, որ այժմ լայնացած՝ զբաղի խելքով,
Թող այս ոտները, որ այժմ ամրացած՝ ուղղապէս քայլեն,
Թող այս աչքերը, որ այժմ փայլուն՝ շրջանկատ լինին,
Յօժար եմ, յօժար, հոգւով և մտօք գործող լինելու.
Հաստատուն յուսով անվեհեր սրտով յառաջ դիմելու
Դէպի նպատակ, դէպի կատարելի և դէպի բարին,
Որ անհրաժեշտ լցուցանելու պարտք է մարդկային . . .

Գու մի ամբապինդ, ով իմ Ստեղծող, կամք տուր ինձ միայն, Իսկ Քեզ վայել է փառս և պատիւ այժմ և լաւիտեան:

ՓՈՂՆ ԻՆՉ ԵՆ ԱՆՈՒՄ.

Քեզ Հաց է Հարկաւոր, իսկ դու շատ իւղ ունիս. Ինչ պէտք է անել: Գնա նորա մօտ, ով որ շատ Հաց ունի, քիչ իւղ. կ'առնի քո իւղը և Հաց կըտայ քեզ: Այսպէս փոփոխուած էին Հին ժամանակներում մարդիկ իրանց ապրանքները, այսպէս են անում այժմս էլ գուեհիկ անկիրթ ազգերը: Եւ լիւրաւի, եթէ որ դու կարողանայիր միայն որ և իցէ զաղանի մորթով ծածկուիլ, կամ որ և իցէ վայրի անասնի մտով կերակրուիլ, կամ թէ անտառում քանդած արմատներ ուտել, էլ չէիր կարօտիլ զանագան ապրանքների: Բայց դու սովոր ես բարեվայել շորհազնիլ, գոգակ ծածկել, կօշիկներ ունենալ, մագերիք լաւ սանրել Հայէլու առաջ. դու ուտում ես Հաց և խոհանոցում պատրաստած զանագան ուտելիքներ, քնում ես ոչ թէ Հասարակ կաշուի կամ թաղիքի վերայ, այլ պնկողնակալի վերայ, փափուկ վերմակի տակ, բնակվում ես փայտաշէն կամ քարաշէն տան մէջ, և ոչ թէ մի պատրաստ վրանի կամ տաղաւարի տակ: Բայց Ինչ Համբել բոլոր այն նիւթերը, ինչ որ այժմ պէտքական են քեզ, սկսած պատին խփած գամից, լուսամտի ապակուց, մինչև այն գիրքը, որ կարդում ես դու: Ինչ ես կարծում, կարող էիր այդ բոլոր բաները ինքդ շինել: Ինչպէս կարող ես դու գոգակ էլ կարել, սանր էլ շինել, կուժ էլ, կաթսալ էլ, սեղան էլ, կացին էլ, գիրք էլ և այլն: Ասենք թէ շատ էլ փայտ ունիս, սալից կըլծես ու կ'երթաս Հարցնել, թէ «Ո՞վ գիրք ունի, ս՞վ գոգակ, եկէք փայտով փոխենք»:

Այդ ինչքան չարչարանք կը լինէր, բայց և կարելի է ոչ ոքի էլ Հարկաւոր չէ քո փայտը. ուրեմն դու կըմնայիր առանց գոգակի, առանց գրքի, առանց ամանի: Ահա Հնարել են մարդիկ այնպիսի ապրանք, որի Հետ ամեն մարդ կը փոխի իւր ապրանքը և որը շատ Հեշտ է ման ածել: Այդ ապրանքը թանկագին մետաղներն են, ոսկին ու արծաթը: Նոցա ձեռք բերելը Հեշտ չէ, և նոքա միշտ թանկագին են լինում: Ոսկուց ու արծաթից զբամ են կտրում. մի սակի դրամով, որի մեծութիւնը լինում է աբասանոցի չափ և որի գինը սակայն Հինգ արծաթ մանէթ է, Հարիւր տեսակ բան կարող ես գնել. եթէ քեզ քիչ բան է Հարկաւոր՝ աբասանոցներ տուր, տասը կոպէկանոցներ, կամ աւելի մանր պղնձի դրամներ (Հինգ, երեք, երկու, մէկ և կէս կոպէկանոցներ): Այդ բոլոր տեսակ դրամները նոյնպէս ապրանք են, բայց այնպիսի ապրանք, որ ամեն մարդ կ'առնի և ապրանքի տեղ, և աշխատանքի տեղ: Մի քանի ժամանակից լետոյ տեսան, որ դրամներն էլ Հետը քաշ տալ այս ու այն կողմ յարմար չէ, մանաւանդ երբ Հարկաւոր էր մեծ-մեծ առուտուրներ անել: Առւտրականները պիտեցին այսպէս անել. — օրինակ, Յակոբեանցը մահուդ է գնել Տիգրանեանցից, ապա իս է նորան փողերի տեղակ մ ուր Հա կ, թէ իմ նկարտ փողերս պիտի տամ այս ինչ կամ այն ինչ ժամանակ: Տիգրանեանցը Հաւատ է ընծայում Յակոբեանցին և պարտքը թողում է նորա վերան, իմանալով, որ անկասկած պիտի Հատուցանէ. Իրան էլ եթէ Հարկաւոր է մի այնպիսի ապրանք, որ Յակոբեանցն ունենում է՝ վեր է առնում նոյնպէս մուրհակով: Ստել է թէ, այս տեսակ մուրհակները միևնոյն են թէ փողը: Ահա այնպիսի մուրհակներ դուրս տուողը թէ որ լինէր մի անուանի Հարուստ մարդ, որին ամենքը Հաւատ ընծայելիս լինէին, այն ժամանակ բոլոր ժողովուրդը վեր կ'առնէր նոցա: Այդպիսի մի Հարուստ մեծատուն դան ձառու ունն է, նա է որ Հրատա-

բակում է տպած մուրհակներ, որոնց թուղթ փող
են ասում կամ աստիգնացիա: Այդ թղթի փողերը, կամ
աւելի լաւ ասենք—այդ թղթի կտորները, ինքն ըստ ինքեան
համարեա ոչինչ չարժեն, բայց նոցա ընդունում են փողի
տեղ, որովհետեւ գանձատունն էլ է փողի տեղ ընդունում:
Թուղթ փողը հետը ման ածել հեշտ է, քան թէ մետալե-
ղէն դրամները:

ԱՂՈՒԷՍ ԵՒ ԿԱՏՈՒ:

Ժանտամա՜ց ցաւն երբ փարատեցաւ,
Երբ բարօրութիւնն յար յաջորդեցաւ,
Կենդանիքն ապա մի խորհուրդ արին,
Թէ պէտք է գնել զո՛հ Իւպիտերին:
Սակայն Առիւծից ստացան պատուէր,
Թէ պէտք է գրել ամեն զո՛հ նուէր
Մատենի միջում՝ կազմած այդ մասին,
Եւ հանել զո՛հը ձեռամբ աղուէսին,
Որովհետեւ նա քրմապետական
Պաշտօնն էլ ունի Իւպիտերի տան.
Եւ որ լինի գործն պատշաճ ու յարմար՝
Կատուն Աղուէսին կարգուեց հաշուաբար:
Յետ որոյ ամեն չորեքոտանի
Բերաւ զո՛հ վայրի և կամ ընտանի,—
Շունը չաղ հաւեր. Արջը փափուկ տանձ,
Կապիկն օսկիներ, փղերն, անթիւ գանձ:
Անզո՛հ չմնացին Մուկն ու Նապաստակ.
Մի խօսքով ասած, շատ որս ու վաստակ
Բերին լցուցին մեհենի սեղան,

Այնպէս, որ չմնաց տեղ էլ ասեղան:
Երբ այդքան զոհեր—չաղ կաքաւ ու հաւ
Աղուէսը տեսաւ՝ աչքը չորս եղաւ.
Հաշուաբար Կատուին էլ մի՛ հարցաներ,
Բերանի ջուրը թուղթը թաց կ'անէր:
Մի օր Աղուէսը մտաւ Կռատուն,
Տեսաւ որ թագուն հաշուաբար Կատուն
Մի հաւի գլուխ թաթերում ծամէր.
Աղուէսը ժպտաց, բայց Կատուն ցանէր
«Մի վախիր, ասաց Աղուէսը Կատուին,
Ես այդպէս գործով հասայ այս պատուին,
Առակ է կ'ասեն. «Եւ մեղրահատը
Մեղր կտրելիս լիզում է մատը»:
Խօսքը չաւարտած մատեանը ձգեց
Ու հասաւ զոհից չաղերը ճանկեց.
Կատուն, որ սրտումն էլ կասկած չմնաց,
Իսկոյն հետեւեց Աղուէսի կամաց:
Իսկ զոհաբերքը ցարդ համոզուած են,
Թէ իրանց տուրքն արդէն զոհուած են.
Սակայն մեհենում հետքերն ու փոշին
Ձիք զոհի, չիք եւ մորթին ու կաշին:
Գիտե՛մ, առակաւս թնչ իմաց տուի՝
Ախորժ չէ քմացն Աղուէսի, Կատուի.
Բայց փոյթ չէ, գոնէ խեղճ զոհաբերքը
Կիմանան ո՞վ է ուտում նուէրքը:

ՄԱՐԳԱՐԻՏՆԵՐ

Մի Արաբացու ուղտ սատակեց անբնակ աւազուտ անա-
պատում. խրղճուկը ճանապարհ ընկաւ գնալ ոտքով վառ-

վառու աւազի վերալով, բայց կարճ ժամանակից յետոյ սկսեց թուլանալ քաղցած ու ծարաւ: Յանկարծ տեսաւ նա իւր առաջև մի քսակ, կանգ առաւ նա և վրայ վազելով առաւ քսակն ու բաց արեց նորան դողդոջուն ձեռներով: «Անպիտան բան», հառաչելով ասաց նա և բաց ձգեց քսակը: Նորա մէջ միայն մագարիտներ էին:

ՈՉԻՆՉ ՉԻ ԿՈՐՉՈՒՄ

Նշմարիտ է որ ոչինչ չի կորչում: Բայց ահա, օրինակ, մի ձի սատակեց, դէն ձգեցին նորան պրծան—և վերջ: Ոչ, այս տեղ դեռ ամենը չէ կորած, ձիու դին կրնեսի, մի մասը կը չորանայ, մի մասն էլ հող կը դառնայ, հողից խոտ կը բուսնի և այդխտով կը կերակրուի մի ուրիշ փոքրիկ ձի: Փշրուեցաւ, ասենք, մէկ քար՝ աւազ դարձաւ, իսկ աւազից գոյացաւ այն բլուրը, որի կատարին բուսած են մի թուփ ծառեր: Յամաքեցաւ առուն ջուրը օգի մէջ՝ գնաց, իսկ յետոյ, մի ուրիշ տեղ, կը տեսնես որ նոյն իսկ ջուրը թափուեցաւ ու վազում է գետի մէջ: Այսպէս է լինում բնութեան մէջ, այսպէս է աշխատում անել մարդն էլ իւր կողմից, որ ոչինչ չկորչի, չփչանայ: Ինչքան աղբ ու ինչքան անմաքրութիւններ են դուրս ածում աներից ու բակերից. եթէ նոքա մնային տանը և բակումը թափուած, օդը կը վարակէին, իսկ ամեն մարդ էլ գիտէ, որ ժանտախտը աւելի կոտորածներ է անում այն երկրում, ուր որ մարդիկ տուակել կեղտոտ ու անմաքուր են ապրում: Բայց խելօք մարդը վնասակար բաներիցն էլ է կարողանում օգուտ քաղել: Փաած ու կեղտոտ բաների փոսերի մէջ կիր ու փշրած ածուխ են ածում:

այդպիսով նոքա բացի օդը չապականելուց՝ ծառայում են մարդուն հողը պարարտացնելու համար: Մարդիկ ընկնում են քաղաքի փողոցներն ու հաւաքում աման մի բան, որ անպիտան համարած ու դուրս ածած են լինում. օրինակ, կը ծոտած ոսկրներ, երկաթի կտորտանք, կաշուի պատառներ և ուրիշ շատ տեսակ ցնցոտիք: Այս բոլոր գործարաններում բանի է գնում: Ոսկրից ու կաշուից սուսինձ են եփում. ոսկրից նոյնպէս շինում են սպիտակ վառուն լուսակիրը (ֆոսֆօրը) որ ծծմբի հետ խառն կարելի է տեսնել մեր սովորական լուցափայտերի ծայրերում: Լուսակիրն այնքան դիւրավառ է, որ մինչև լուցափայտի կաշիլը նա վառվում պրծնում է, այդ է պատճառը, որ լուցափայտի ծայրը ծծմբով էլ են շաղախում: Լուսակրից կաշում է (վառվում է) ծծումբը, իսկ ծծումբից լուցափայտը: Լուսակրի գոյնը սպիտակ է, իսկ ծծումբինը դեղին. բայց լուցափայտերի ծայրերը գոյն-գգոյն են լինում—կարմիր, կանաչ կամ ուրիշ գոյներով, նայելով թէ ինչպիսի ներկի մէջ են լինում թաթախած այդ ծայրերը: Փայտածուխի մոխրից պօտաս (բուսամոխիր) են ստանում: Պօտասը խառնում են աւազի հետ, երբ ուզում են ապակի շինել, և ճրագուի հետ, երբ ուզում են դասպոն եփել: Ամեն մի ժանգոտած մեխ, ամեն մի երկաթի կտոր արհեստանոցում կարելի է կրկին եռացնել գտել և նորանից նորէն պատրաստել պսպղուն կացին, դանակ և այլն: Բրդեղէն ցնցոտիքը նոյնպէս կարող են գործի անցնել բրդի գործատներում. նոցա կրկին լուանում գզում են և դարձեալ բուրդ ստանում, որից էլի շորեր են պատրաստում: Իսկ պատառների ցնցոտիքը գործ են ածում թուղթ շինելու համար, այնպիսի թուղթ, որի վրայ մենք գրում ենք: Ինչ կը մտածէիր, որ քո շապիկը մի ժամանակ կարող էր թուղթ դառնալ: Որտեղ որ արհեստները ծաղկած են, այն տեղ գործի է գնում և այն ամեն, ինչ որ ուրիշ տեղերում անպիտան է համարվում ու դէն է ածվում:

ԵՐԿՈՒ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐՆ ՈՒ ԱՐՁԸ

Երկու բարեկամ իրիկնապահին
Հրացան առած անտառ գնացին,

Որ մէկ բան որսան
Շուտով լետ դառնան:

Յանկարծ անտառից մի արջ դուրս պրծաւ
Ու կատաղութեամբ նոցա վրայ վազեց.

Մէկը շտապով ծառը բարձրացաւ:

Միւսն էլ ճարակտուր գետնի վերայ պարկեց,

Շունչն իրան քաշեց ու անշարժ մնաց,

Որ արջը կարծէ,
Թէ նա մեռած է:

Արջը մրուարով նորան մօտ գնաց,

Ականջը կամացուկ դէմ արեց բերնին,

Դէս-դէն հոտ քաշեց. ականջ դրեց կրկին.

Վերջապէս նորան մեռած կարծելով՝

Արջ պապն հեռացաւ բերանը լիզելով:

Անհաւատարիմը ծառիցն եկաւ ցած

Ընկերին հարցրեց, թէ արջն քնչ ասաց:

— Արջն ինձ պատուիրեց, որ ես միւս անգամ

Քեզ պէս մարդու հետն էլ տեղ դուրս չգամ,

Որ վտանգ, փորձանք մի պատահելիս

Չթողուս ինձ մենակ ու ինքդ փախչիս»:

ԱՌՍՆՁՆՈՒԹԻՒՆ

Այլ չէր սփոփում պայծառ առաւօտ

Վրդոված հոգուն ցաւեր կրակոտ.

Աւերակի մօտ, կանաչ ծառի տակ
Մտքի մէջ կորած էի բովանդակ:

Ձէին պակասում վշտերս լուով,

Հոգիս ու սիրտս միշտ խռով էր խռով,

Սգաւորի պէս անխօս լուռ ու մունջ՝

Ձգում էի շատ ներքուստ դառն մրմունջ:

Բարձր սարի տակ փայլուն ու կապուտ

Մի գետ փրփրադէզ վազում էր շուտ շուտ.

Լողում էր նորա վերայ մի նաւակ,

Ձկնորսն երգում էր իւր քաղցր նուագ:

Գետի միւս կողմում՝ այգիներ, արօտ

Փողփողում էին թփերով ցօղոտ,

Բնութեան նուրբ գեղով ծածանում մունջ մունջ

Կոյս ծաղիկներով լասմիկի փունջ փունջ:

Թխաչք աղջիկներ լուացք շայակին

Վազում գնում էին ափերով գետին,

Այն տեղ մի ջրաղաց պտտում էր արագ,

Յօղեր մարդարտեայ շաղ տալով բարակ:

Կար այնտեղ հնուց աւեր աշտարակ,

Իսկ նորան մօտիկ խուց մի փոքրբակ.

Կաղմ ու զինավառ մի զինուոր բրդոտ

Երթում գալիս էր, կանգնում խցի մօտ:

Խաղ զինուորական առնում էր փոյթ փոյթ,

Ուսից ուս դնում հրացանը շուտ շուտ.

Երբեմն պարզում էր, երբեմն ուղղում,

Մերթ արձակում էր, մերթ նուրբ նկատում:

Այս բնական ու պարզ համեստ տեսարան

Ձկարաց տանել վերքերիս գարման.

Շաւիս բժիշկը այն տեղ չպատահեց,

Սիրտս ու հոգիս այրեց, խորովեց:

ՊԱՐՍԻԿ ՄԱՆՈՒԿԸ ԵՒ ԱԲԱԶԱԳՆԵՐԸ

Քաղաքացի Գլ ծաղոյ շին Գրո Մ
Բայոյ սղմաչի նուսախայս միջը

Մի պարսիկ՝ մանուկ հասակում խիստ ցանկացաւ ճանապարհորդելու Բաղդատ: Մայրը տեսնելով, որ ոչինչ բանով չկարողացաւ լետ կանգնեցնել որդուն՝ իւր ցանկութիւնից, համալայնեցաւ թող տալ նորան: Ճանապարհի ծախքի համար տուեց նորան սլթսուն դենար, և մի և նոյն ժամանակը պահանջեց որ մանուկը երդումն ուտի և ուխտ դնէ, թէ երբէք սուտ չպէտք է խօսի: Գորանից լետոյ նա գրկախառնեց որդուն ու լանջեցով նորան Աստուծոյ հովանաւորութեանը արձակեց:

Մանուկն ուրախ սրտով ճանապարհ ընկաւ մի կարաւանի հետ: Համադան քաղաքին մօտեցած՝ վաթսուն աւազակ վրայ տուին կողոպտեցին կարաւանը: Աւազակներից մինը հարցրեց մտնկանը. «Ինչ ունիս մօտդ»:—Քառասուն դենար կարած են շորերիս մէջ, պատասխանեց նա: Աւազակը ծիծաղեց և հանաք էր կարծում: Երբ որ աւազակները բաժանում էին իրանց կողոպտած բաները՝ կանչեցին տղային իրանց առաջնորդի մօտ: Աւազակապետը նոյն սկսեց հարցնել նորան. թէ ինչ ունի մօտը: Տղան պատասխանեց. ես արդէն ասացի քո մարդկանցը, որ քառասուն դենար կարած են շորերիս մէջ: Աւազակապետը իսկոյն քանդել տուեց նորա շորերի կարը և գտնուեցաւ ասուած փողը: «Բայց ինչ պատճառով, հարցրեց նա հետաքրքրաբար բացայայտ ասացիր դու այն բանը, որ կարող էիր թաքցնել»:—Որովհետեւ ես կամենում եմ պահել մօրս խօսքը, պատասխանեց մանուկը. ես նորան խոստացել եմ ամենեւին սո՛ւ չասել: «Սիրելի մանուկ, խօսեց աւազակը, դու ահա փոքր հասակիդ մէջ այդքան լաւ ճանաչում ես քո պարտականութիւնը դէպի մայրդ, բայց ես այսքան տարեկան մարդ եմ

դեռ չեմ զգացել թէ ինչ պարտականութիւն ունիմ դէպի իմ Աստուածը. տուր ինձ ձեռքդ անմէ՛ղ մանուկ, թող վկայ լինի սա որ ես խոստանում եմ այսուհետեւ հաւատարիմ լինիլ:

Աւազակապետի ընկերները երկար միջոց մնացին զարմացած և անխօս. վերջապէս ասացին նորան. «Դու մինչև հիմի եղել ես մեր առաջնորդը լանցանքի ճանապարհում, այսուհետեւ դարձիր մեզ առաջնորդ առաքինութեան ճանապարհում: Ամենքն էլ մանկան ձեռքով երդում կերան, որ հաստատ մնան իրանց խօսքին. դորանից լետոյ աւազակներն շտապեցին լետ տալ իրանց կողոպտած զանձերը:

ՃԱՆՏ ՓՈՒՇԸ

Փշին հարցրին. ինչ օգուտ ունիս,
Որ քարվանի բեռն մօտովդ անցնելիս
էլ բուրդ ու բամբակ դու չես հարցնում,
Քաշում ես պոկում, բեռը փչացնում»:

—Օգուտն ինչ կ'անեմ, պատասխան տուեց
Անիծած փուշն ու գլուխը ցցեց,
Օգուտ ուզեցողն օգուտ պիտի տայ,
Իմ սրտիս ուզելիքն տես ինչ է ահա.—
Հենց նորանով է սիրտս հովանում,
Որ այլոց տունն եմ քանդում կործանում:

Այսպէս տուն քանդող փշեր խիստ շատ կան.
Նրանի, մի օր նորանից կրակին տան:

ՋՈԿ ՋՈԿ ՈՒ ՄԻԱՍԻՆ

Մի քանի մանուկներ սովորել էին զանազան ծաղիկներ ու բանջարներ ցանել ամեն մէկն իրան համար: Բուսած ծաղիկը կամ պտուղը, օրինակ, մանուշակ, շուշան, մորի, սիսեռ՝ բերում ցույց էին տալիս իրար և ամեն միւր նախանձում էր միևսին, թէ՛ «Խնչո՛ւ Հայկն այնպիսի գեղեցիկ վարդ ունի, իսկ իմ բոլորը խաշխաշ է ու խաշխաշ»: կամ թէ՛ «Եզնիկն այն ինչ լաւ շամամներ ունի, իսկ իմը բոլորը վարունգ է»:

«Ա՛խ, ասաց միանգամ էլ Գրիգորը հառաչելով, ինչ որ ցանել եմ բոլորը խողբըր փչացրել են»:

— Իսկ իմ սիսեռը, վրայ բերեց Միհրանը բոլորովին լացակումած, կարկուտն այնպէս տարել է, որ հետքն էլ չկայ:

Միանգամ, երբ նոքա էլի ժողոված ցաւերը բաց էին անում իրար ու պատմում իրանց անյաջողութիւնը, Արսէնը, որ պարտիզպանի որդի էր, ասաց. «Գիտէ՞ք ինչ կայ, եղբայրներ, ես մի հնարք եմ գտել. կուզէ՞ք այնպէս անենք, որ մեզանից իւրաքանչիւրն ամեն բան էլ ունենայ և՛ վարունգ, և՛ սիսեռ, և՛ շուշան, և՛ մանուշակ, մի խօսքով ամենը»: — «Խնչ ասել կուզէ՛, ի հարկէ այդպէս լաւ կըլինի», աղաղակեցին բոլոր մանուկները միաբերան:

Այն ինչ է, սկսեց Արսէնը, հայրս մեր հարեանի տանը պարտիզպան էր, ես մի քանի բան եմ սովորել նորանից, բայց կարելի է հէնց նա ինքը կօզնէ մեզ: Դասը վերջացրինք թէ չէ՛ եկէք ամենքս միասին մի կտոր դաշտ մաքրենք, մեկս բահով, միւսս ուրիշ բանով փորենք, մարգեր (ածուներ) շինենք. այսքան հոգի ինչ կամենանք, որ չանենք: Յետոյ միասին մտածենք, վճռենք, թէ ինչ բան լաւ կըլինի ցանել կամ տնկել: Դորանից լետոյ թող ով ինչ ունի բերի, ես մօրի, դու խաշ-

խաշ, մէկէլը վարունգ, և այլն: Ամենքս էլ իրար հետ պարտաւոր լինինք լաւ պահպանել մեր դաշտն ու խնամք տանել նորա վերայ: Առաջինը և գլխաւորն այն է, որ ամենքս միասին լաւ կարող ենք տեսնել ու իմանալ, թէ՛ որն է ինչպէս բուսնում ու աճում: Երկրորդ, մեր խնամատարութիւնը. աւելի կարգին կըլինի, ինչ որ մէկս չի իմանալ միւսը կըսովորեցնի, այլև հայրս կ'օգնի մեզ: Ժամանակ էլ քիչ գործ կածենք մեր աշխատանքի վերայ, երբ ամենքս իրար հետ կըգործենք: Երրորդ, լաւ որ խնամք տանենք բոլոր ցանած ու տնկածներին՝ շատ պտղաբեր կըլինին, և մենք ինչքան հարկաւոր է եկող տարուան համար՝ կ'առնենք կը պահենք. իսկ աւելի մնացածը հաւասար կըբաժանենք. ամեն մարդ այն էլ կուտենալ, ինչ որ առաջուց ունէր, այն էլ որ ցանկանում էր ունենալ, բանջար, կամ ծաղիկ, կամ պտուղ, և ոչ ոք նեղեցած չի լինիլ: «Այդ ինչպէս է, ասաց Գարեգինը ես խաշխաշի ծաղիկն եմ ուզում, իսկ ինձ կըտան մենակ սերմը»: — Դորան հնարք գտնելը կարծում ես շատ դժուար է, պատասխանեց Արսէնը, մէկ մարդ կարող ենք միայն ծաղիկի համար ցանել, միւսը սերմի համար: Այնպէս էլ որ չլինի, թուփերը կըբաժանենք, ով ինչպէս կ'ուզէ՛ թող այնպէս վարուի իրանի հետ: — Լաւ ես հրամայում, վրայ բերեց Գրիգորը, ինչիս է պէտք, եթէ ինձ վարունգ տան, երբ ես մօրի եմ սիրում»: — Ուրեմն կը փոխես մէկի հետ, որ վարունգ կըլինի սիրելիս, պատասխանեց Արսէնը: Ել պէտք չէ, եղբարք, վիճել. ում որ ինչ կ'ընկնի, շատ լաւ է: Գլխաւոր օգուտն այն է, որ գործն արագ կ'ընթանայ որ մենք ամենքս միասին մի բան կըսովորենք. բանը մենակ ուտելը չէ: Իսկ եթէ դու քո բաժնից մի բան չես կամենալ ուտել, կարող ես քեզ համար մի առանձին մարդ էլ շինել սրտիդ ուղածը ցանելու համար. ով է քեզ արգելում»:

Մանուկները համաձայնեցան Արսէնի հետ: Յետոյ իմացան, թէ ինչքան խելօք գործ էր իրանց արածը:

ՀՈՎՈՒՒ ՍՐԻՆԳԸ

Մի անգամ մէկ թագաւորի յայտնեցին, թէ նորա գանձապահը յափշտակում է պետական դանձարանը և թագցնում իւր տան մէջ մի գաղտարանում, որ փակած է երկաթի դռնով: Թագաւորը անձամբ գնաց գանձապահի տունը, հրամայեց բաց անել երկաթի դուռն ու ցոյց տալ գաղտնի սենեակը: Բայց քննքան մեծ էր նորա զարմանքը, երբ նա յափշտակած գանձի տեղակ տեսաւ միայն չորս տկլոր պատեր, մի փսիաթի կտոր, մի քանի կթիչ, այլ և գետնի վերայ անկիւնումը ձգած մի հովուական պարկ և մի սրինգ: Սենեակի պատուհանից երևում էին գեղեցիկ կանաչազարդ դաշտերն ու անտառախիտ սարերը: Գանձապահն ասաց թագաւորին: «Ձահիլ ժամանակս ես ոչխար էի արածեցնում. դու առար ինձ, թագաւոր քո պալատը. նոյն ժամանակուանից ես ամեն օր մի քանի ըրպէ անց եմ կացնում այս սենեակումս և այս տեղից զուարճութեամբ մտիկ եմ տալիս դաշտերին ու սարերին: Ո՛հ, այն ժամանակ իմ աղքատիկ խրճիթի մէջ ես աւելի երջանիկ էի, քան թէ հիմայ ճոխ պալատի մէջ: Լաւ է ապրել անյայտութեան մէջ, բայց խաղաղ, քան թէ ունենալ հռչակաւոր անուն՝ և ենթարկուիլ միշտ հալածանքների ու զրպարտութեանց:»

ԻՏԱԼՍՅԻ ԱՂԶԿԱՅ ԵՐԳ

Մեր հայրենիք թշուառ, անտէր,
Մեր թշնամուց ոտնակոխ,

Իւր որդիքը արդ գանչում է
Հանել իւր վրէժ քէն ու ոխ:

Մեր հայրենիք շղթաներով
Այսքան տարի կապկապած,
Իւր քաջ որդւոց սուրբ արիւնով
Պիտի լինի ազատուած:

Ահա, եղբայր, քեզ մի դրօշ,
Որ իմ ձեռքով գործեցի.
Գիշերները ես քուն չեղայ,
Արտասուքով լուացի:

Ինչքան կին մարդ, մի թույլ էակ,
Պատերազմի գործերում
Կարէ օգնել իւր եղբօրը՝
Ձանց չարեցի քո սիրուն:

Ահա իմ գործ, ահա դրօշ
Շուտ ձի հեծիր քաջի պէս,
Գնա փրկել մեր հայրենիք,
Պատերազմի վառ հանդէս:

Ամենայն տեղ մահը մի է,
Մարդ միանգամ պիտ մեռնի,
Բայց երանի, որ իւր ազգի
Ազատութեան կրգոհուի:

Գնա, եղբայր, Աստուած քեզ յուս,
Ազգի սէրը քաջալեր
Գնա, թէև չեմ կարող գալ,
Բայց իմ հոգին քեզ ընկեր:

Գնա մեռիր դու քաջի պէս,
Թող չտեսնէ թշնամին
Քո թիկունքը, թող նա չասէ,
Թէ վատ է Իտալացին:

Ասաց տուեց օրիորդը
Իւր եղբօրը մի դրօշ.

Մետաքսից էր աղնիւ գործած,
Ուր երեք գոյն կանորոշ:

Ելբարն առաւ և ողջունեց
Իւր սիրական քնքոյշ քոյր:

Առաւ զէնքը, սուր հրացան,
Հեծաւ իւր ձին սեւաթոր:

—Քոյրիկ կանչեց քաջ պատանին,
Մնաս բարեաւ, սիրական,

Այս դրօշակին պիտի նայի
Ամբողջ բանակ խաղեան:

Նա սուրբ է ինձ, երբ մկրտուած
Արտասուքով ու կնքած:

Դու յանձնեցիր ինձ յիշատակ
Հայրենիքի նուիրուած:

Թէ մեռանիմ դու մի սգար,
Իմացիր որ տարեցի:

Գէպի մահու արքայութիւն
Իմ հետ քանի թշնամի:

Ասաց, վազեց դէպի հանդէս
Աւստրիացուց յանդիման,

Իւր արիւնով զնել յաւեժ
Ազատութիւն խալեան:

ԲԱՐԵՔԱՆԻ ԹԻԻՆ

Մէկ գիւղի Քահանայ եկեղեցու եկամուտքից հարիւր մանէթ լետ էր ձգել նոր սկիհ գնելու համար: Մի օր այդ

փողերն առաւ ու գնաց քաղաք սկիհը գնելու: Երբ որ նա

հարց ու փորձ անելով որոնում էր այնպիսի մի խանութ,

որտեղ կարող էր գնել իւր խնդրած առարկան, լանկարծ մի

դռան լետեից բարձր ձայներ լսեց: Հետաքրքրութիւնից

շարժուած՝ քահանան կամեցաւ զիտենալ այդ աղմկի պատ-

ճառը. ներս նայեց բակի մէջ և ինչ տեսաւ:—Գետնի վե-

րայ թափած զանազան իրեր, ամաններ, շորեր և ուրիշ

տեսակ կահ-կարասիք: Մօտում կանգնած էր պօլիցիական

աստիճանաւորը, որ աճուրդով ծախում էր մէջ տեղ թափած

իրեղէնքը. մի կողմումն էր մարդկանց բազմութիւնը. սոքա

ուզում էին օգուտ քաղել յարմար էժան ալլրանք գնելու.

իսկ միւս կողմում հիւանդոտ դէմքով կանգնած էր մի

մարդ. կողքին կուճ էր եկած նորա կինը, իսկ դոցա մօտ

երկու փոքրահասակ մանուկներ: Դոքա ամենքն էլ լուռ ու

մունջ կեցած էին մի կողմ և արտասուքը հանդարտ-հան-

դարտ գլորվում էր նոցա երեսով:

Այս ցաւելի պատկերը քահանայի աչքովն ընկաւ թէ չէ՝ սիրտը մորմոքեց, մօտ գնաց խեղճ մարդուն և հարցրեց. «Կասկած չունիմ, որ այս իրեղէնները քոնն են: Ինչքից արգէօք ստիպուած ծախել ես տալիս տանդ կահ-կարասիքը»:

—Ծախել տուողը, տէր հայր, ոչ թէ ես, այլ իմ տանուտէրն է, որ գանգատել էր ինձ վերայ: Մի տարուց աւելի է, որ հիւանդ էի գրեթէ անընդհատ և չէի կարողանում փող աշխատել, այդ պատճառով պարտքի տակ ընկայ, որի համար էլ ահա ծախում են տանս սարք ու կարգը, որ պարտքս վճարեն. ինչ պէտք է անեմ արգէօք լետոյ—այդ Աստուած միայն գիտէ:

Քահանան այս պատմութիւնը որ լսեց, իսկոյն դադարեցրեց պօլիցիականի գործը և հարցրեց թէ ինչքան էր պարտայն մարդը:

«Հարիւր ու հինգ մանէթ, պատասխանեց աստիճանաւորը:

Քահանան գրպանիցը հանեց սկիհի հարիւր մանէթը,
հինգ մանէթն էլ իրանից աւելացրեց և տուեց խեղճ մարդու
պարտատիրոջը

Աճուրդը վերջացաւ: Քահանայի մարդասիրութիւնն ամեն
մարդ գովեց. իսկ խեղճ մարդն արտասուք թափելով շնորհա-
կալ էր լինում իւր ազատողից և օրհնում նորա կեանքը:
Յետ դարձաւ քահանան գիւղը և ժողովրդին պատմեց
այս անցքը, աւելացնելով թէ՛ Աստուծոյ առաջև պակասու-
թիւն չէ մեզ համար, երբ մենք առաջուան պէս հին սկի-
հում պահենք սրբութիւնը: Այն հեզ Փրկիչը, որ չարհա-
մարհեց ծնանիլ ախոռի մէջ, աւելի ուրախ կըլինի մեր այս
բարեգործութեան վերայ, քան եթէ նոր ոսկեղէն սկիհ գնէինք
նորա արիւնն ու մարմինը պահելու համար:

ՔԱՀԱՆԱՅ

Այն ո՛վ է կանգնած ամբիոնի վրայ,
Դող դռուն ձեռքերն երկինք ամբարձած,
Գըթառատ աչերն լի արտասուքով,
Բազմութեան ուշքը դեպի նա դարձած.
Որին ամենը հայր են անուանում.
Ծանօթ անծանօթ հաւասար յարգում.
Որի լոկ խօսքը օրէնք է նոցա,
Սրտի գաղտնիքը նորան են լայտնում:
Քահանայ է նա քաւող մեղքերու,
Միջնորդ Աստուծոյ մարդկան ազգի հետ,
Հովիւ է անխոնջ Քրիստոսի հօտին,
Երկնաձիր գանձին նա է արթուն դէտ:

Երբ մենք թաթախուած Աղամալ մեղօք
Եկանք այս աշխարհ լցեալ ցաւերով՝
Ո՛վ սրբեց մաքրեց մեր հին մեղքերը,
Ո՛վ մեզ սփոփեց իւր սուրբ խօսքերով.
Կամ երբ ժանտախտած ընկած մահճումը
Մտատանջ, անյուս մահ էինք խնդրում,
Պանդխտի նման ամենից թողած՝
Ո՛վ մեզ առաջինն հասաւ օգնութիւն.
Կամ երբ մոլորուած գառներու նըման
Կոյր վազում էինք դէպի խորխորատ՝
Ո՛վ արդեօք այն օր փրկեց մեզ մահից,
Դիւական գրբէն հանեց անարատ.
Կամ երբ մեղսալիւր աչքներս բնաւ
Չենք համարձակում երկինք ամբառնալ՝
Որքն կանչում ենք միջնորդ հաշտութեան
Ումո՞վ յոյս ունինք թողութիւն ստանալ.
Եւ կամ զբաղած ունայն գործերով
Մոռցել ենք Աստուած, կրօն, Սուրբ հաւատ
Ո՛վ է մեր տեղը, մեր մեղաց համար
Արտասուք թափում աչքէն յորդառատ:

Քահանան է այն և միշտ քահանան,
Մեր միջնորդ, հովիւ քաջ և ազօթիչ,
Որբոց հայր, եղբայր աղքատ մուրացիկն,
Արտասուաց սրբող, լանցանաց քաւիչ
Ե՛կ պատուենք, եղբարք, այդ ս ու ռ բ քահանան,
Սիրենք միշտ նորան մանկական սիրով,
Որ ամբողջ զիշեր իւր որդւոց վերայ
Պատրաստ է հսկել անբուն աչքերով.
Նա բոլոր կեանքը զոհեց մեզ համար,
Չուզեց փառք, պատիւ, զբօսանք աշխարհիս.

Քանց սուրբ քահանան էլ ո՞վ է կարող
Արդեօք մեզ համար լինիլ հայր բարի:

ԱՆՏԱՌ

Անտառը մեծ օգուտ է տալիս մարդուն. ծառերը մաքրում են օդը և պահպանում ջուրը Քարնան ժամանակ ձիւները հալուելիս՝ ջուրը անտառի հողի մէջ կանգ է առնում արմատների ու մամուռի արանքում, որ մեծ նշանակութիւն ունի: Բայց որ տեղերում ձիւնը արագ է հալվում ջուրը հեղեղներով թափվում լցնում է վտակներն ու գետերը և ավերից դուրս հոսելով՝ տակով է անում քանդում, կամ աւազով ծածկում փչացնում շատ բարիքներ. իսկ անտառն այդպիսի վտանգաւոր հեղեղներից փրկում է, թոյլ չտալով, որ ձիւնը արագապէս հալուի. նա հալվում է կամաց-կամաց և ջուրը ներս է ծծում հողի մէջ: Սարոտ երկիրներում այս բանը աւելի նկատելի է լինում: Պատահել է, որ երբ կտրատել են սարի անտառը, ամբողջ պտղաւէտ տափեր չոր ու ցամաք անապատներ են դարձել.—սարի հեղեղների կտտաղի յորձանքները քերել քշել են սևահողը դաշտի երեսից և նորա տեղը սփռել աւազ ու քար: Բայց մենակ այս չէ անտառի ծառայութիւնը. նա դարնան ժամանակ ջուրը լետ ձգելով իւր մէջ պաշար է պահում չորային ամառան համար: Բայց դաշտերի վերայից ջուրը շուտով է անցիկնում. քիչ-քիչ թէ որ մնում է՝ այն էլ շուտով գոլորշի է դառնում, որովհետև բաց դաշտերում արեգակի զօրութիւնն աւելի սաստիկ ու քամիների հոսանքն աւելի ազատ է լինում: (Մենք ամենքս գիտենք թէ լուացած շորերը երբ են շուտով ցամաքում): Այս պատճառով ջերմ ամառը վտակները ցամաքում, իսկ

գետերը ծանծաղանում են. էլ նաւերը չեն կարողանում լողալ նոցա վերայով, երբեմն էլ ապրանքներով լի նաւերը տակ են անում ծանծաղուտքի վերայ և մեծամեծ վնասներ հասցնում վաճառականներին: Ահա այսպիսի դիպուածքում գետը կարող էր պաշարաւոր տնտեսի պէս օգնել գործին:

Սակայն սորանով էլ չի վերջանում անտառները կտրատելուց ստացած վնասը: Անտառները փչացրած տեղերում օդի եղանակն էլ է փոխվում. ձմեռը լինում են դաժան ցրտեր ու բուքեր, իսկ ամառը՝ երաշտութիւն, և դորանից ի հարկէ արտերը մեծ վնաս են ստանում: Զմեռ ժամանակ անտառը մասամբ տաքութիւն է պահում. այս նորանից է երևում, որ ծառը երբէք գլխովն չի սառչում: Ամառ ժամանակ անտառը հով ու թացութիւն է տալիս: Բացի դորանից, նկատուած բան է, որ անտառուտ տեղերում հազիւ են պատահում փոփոխական ցաւեր, ժանտախտներ, որովհետև այդ տեսակ հիւանդութիւններով մարդիկ վարակվում են օդի միջնորդութեամբ, իսկ ծառերը մաքրում են օդը. գուցէ դուք ինքներդ փորձած լինիք, որ անտառումը մարդ կարծես թեթև ու ազատ է շնչում:

Ահա ինչքան օգուտներ է տալիս անտառը մարդուն. դեռ չեմ յիշում, ես այն ծառայութիւնը, որ անում է նա բազմաթիւ թռչուններին ու չորքոտանիներին, կերակրելով նոցա, և ոչ այն, որ նա վառելիք է հասցնում մեզ ու տներ շինելու նիւթեր, նոյնպէս և շատ ուրիշ կարասիք ու գործիքներ:

ԾԱՌԵՐՆ ՈՒ ԿԱՑԻՆԸ

Ծառերն անտառում երբ շատ նեղացան
Կայնի ձեռքիցն, ու էլ չիմացան

ի՛նչ անեն, որ իրանց գլուխը պահեն՝
Խորհուրդ արին որ մի հնարք անեն:

«Կացինն ո՞վ է, որ մեզ կարողանայ
Զօռ անել յաղթել, քնչ մեծ բան է նա»:

Այսպէս ձայն տուեց ծառերից մէկը,
«Մենք որ կոթ չտանք՝ կացինն քնչ է որ
Յանդգնի անել մեզ կտոր կտոր»:

Թող իմացողն ինքը իմանայ
Եւ ի զուր տեղը կացնից չնեղանայ,
Ով որ կոթ կը տայ պողվատի կացնին՝
Թող «հոգւոցն» ասէ առաջ իւր անձին:

ՍԵՐԿԵԻԻԼԻ ԾԱՌ

Մեր այգում կայ մի հինօրեայ մեծ ու բազմաճիւղ
սերկեիլի ծառ: Նորա արմատները խոր մտած են գետ-
նի տակ, իսկ դէպի վեր բարձրացած է նորա բունը, որ
ծածկուած է դրսի կողմից գորշագոյն ճաքճքած կեղեւով:
Բարձրում բունը բաժանվում է քանի մի ճիւղերի, իսկ
ճիւղերը բաժանվում են ոստերի. սոցա վերայ կանաչ
սիրուն թիթեռնակների նման կախկախուած են տերեւները:
Աշնան վերջերին մօտ տերեւները դեղնում ու թափվում են,
իսկ ոստերի վերայ ամբողջ ձմեռը մնում են փոքրիկ ամուր
կինամոնագոյն պտույտները (բոխեր, կոկոններ):

Սերկեիլեանն ամբողջ ձմեռը մերկ է լինում, բայց գա-
րունքին, երբ արևի ջերմութիւնը շատանում է և ձիւնը

հալվում՝ նորա արմատները սկսուն են թաց գետնից ծծել
սննդական հիւթեր: Հիւթերը բարձրանում են վեր ճիւղերի
ու ոստերի միջով և սկսում են լցնել փոքրիկ պտույտները,
որ անշարժ կացած էին ամբողջ ձմեռը: Նոքա ուռչում—
փափկում են. նոցա կինամոնագոյն կեղևները (թեփուկները)
լետ են բացվում և նոցա տակից սկսում են դուրս երևալ
սիրունիկ կանաչ տերեւներ և վարդագոյն ծաղիկներ: Երբ
ծաղիկները թառամում են և նոցա թերթերը թափում, այն
ժամանակ նոցա տեղն երևում են սլտիկ կանաչուկ սերկեիլ-
ներ: Սերկեիլը երեսից ծածկուած է լինում բրդոտ հագուստով,
կարծես սուգ հագած լինէր: Այս է պատճառը, որ մեր ժող
ովուրդը տխրած ու մրսած մարդուն ասում է. «ուռքերն իրար
է տուել սերկեիլի բրդի պէս»: Երկար ամառը շատ մնալուց լե-
տոյ՝ լցվում է ու դեղնում ինչպէս խունի, նա սկսում է ծառից
թափուիլ (կաթուկ—տալ): Սերկեիլը քաղում են ծառից, և
ահա պատրաստ է, որ մենք անոյշ անենք այդ համեղ, գե-
ղեցիկ պտուղները: Աշնան վերջերին դարձեալ սկսում են
դեղնիլ տերեւները և թափուիլ, և այլն շարունակ, ինչպէս
ասուեցաւ: Այսպէս է ահա կեանք անցկացնում ծառը տա-
րէց տարի:

ՈՍՏԻԿ

Ո՛ւր ես գնում, խեղճ ոստիկ ծառին,
Տես, չձգեն քեզ ալիք յանդունդը ծովին,
Ինչպէս անտէր որբիկ, թշուառ, անպաշտպան,
Որ ընկել է ձեռքը չարանենգ մարդկան:

Չես ունենալ, ոստիկ, ազատութեան հնար,
Զոհ կը լինիս, խեղճիկ, ալեաց չարաչար:

«Ձեմ զարմանում ծովից, ոստիկն ասաց,
 Կեանքս արդէն կորել է, վաղուց եմ ցամքած:
 Հարագատ այն ծառէն ինձ պոկեց հովը,
 Հիմի ինչ, թող տանէ ուր ուզէ ծովը:
 Հիմիկուց դէնն թնչ է էլ ինձ մըխիթար,
 Բալար ծառին կըպչելու էլ չունիմ հնար»:

ԱՐՏ ԵՒ ՄԱՐԳԱԳԵՏԻՆ

Ինչքան փառաւոր, ինչքան ընդարձակ է այս ցանքի
 դաշտը: Նայեցէք այս տեղ, այս հիանալի արտերին. մէկ կող-
 մում կորեկի՝ գլուխը ծռած՝ կանաչ հասկերը ծածանվում
 են թեթեւ գեփիւռից, միւս կողմում արդէն հասած գարին
 սրել է երկայն ընչացքը—քիստերը, այնտեղ լիուլի հաս-
 կերով գլուխ է բարձրացրել ոսկեշող ցորենը: Նայիր, կարծես
 արտի երեսով մի շուաք անցաւ, այդ ահա այն ամպիցն է,
 որ թեթեւ քօղի պէս արևի առաջը բռնել է: Ո՛հ, ինչքան է
 ուրախանում մարդ, մտիկ տալով այս լայնարձակ, վարելահողի,
 այս նագելի արտերի վերայ: Մարդը վարեց հողը, մշակեց,
 սէրմը ցանեց՝ և ահա հողը լետ դարձրեց իրան յանձնած
 բանը մէկին տասն, մէկին քսան աւելացնելով, կարծես իմա-
 նալով, որ խեղճ երկրագործը նորանով պէտք է և՛ ապրի և մասը
 թողնի գալոց աշունքին ցանք անելու համար: Բայց նորա-
 նով միայն մարդն ինքը չէ կերակրվում, այլ և նորա արջա-
 ուր, որ ինքն էլ իւր կողմից կերակրում է մարդուն, տալով
 նորան կաթն, միս, մորթի և աշխատակից է լինում նորան:

Յանքի համար աւելի պատրաստ հող է հարկաւոր—
 ս և հող: Ոչ ցամաք աւազի վերայ հաց կը բուսնի, ոչ կաւի
 վերայ: Այնպէս տեղեր կան, ուր շատ հին ժամանակներից՝ իվեր

փտած բոյսերից և անասուններից սևահող շատ է
 հավաքուել, կան տեղեր էլ, ուր որ հողը թոյլ է, կամ ինչպէս
 ասում են ուժից ընկած է. այդպիսի տեղերն ահա պէտք է
 ածել ամեն տեսակ փտած բաներ, որովհետև նոցանից սևա-
 հող է գոյանում: Երբ որ մի անտառ են կրակտալիս ու նո-
 րա տեղը արտ շինում, այնտեղ էլ առաջին անգամը լաւ
 հաց է բուսնում, պատճառ, մոխրի և ածուխի մէջ էլ կայ
 շատ այնպիսի նիւթ, որով բոյսը կարող է սնանիլ: Բայց
 անտառն այրելը ձեռնտու չէ, անտառը տնտեսական գործի
 մէջ հացից պակաս չէ օգտակար, և նորան շատ խնայողու-
 թեամբ պէտք է կոտորել:

Ինչ գեղեցիկ տեսարան է: Եղջերաւոր անասունների
 երամներ առաւօտեան ցօղով կենդանացած փափուկ խոտն
 արածելով՝ ծանր ու բարակ ճեմում են դաշտի վերայ: Սիրուն
 գառնուկն ուրախ-ուրախ խայտում վազվզում է, և յանկարծ
 տեսնելով որ մօրից հեռացել է, սկսում է մայել ու կանչել.
 մայրը միւս կողմից ձայն է տալիս թէ չէ՝ հօտը ճեղքելով
 հասնում է մօր մօտ և հասածին պէս պարկում ու կաթ ու-
 զում: Ահա մի խումբ մեղուներ էլ մեր չորս կողմն են
 թռուչկոտում. նոքա իրանց հեռաւոր բնակութիւնը թողած՝
 եկել են որ ծաղկանց անոյշ հիւթովը կշտանան: Երբ որ նո-
 քա բաւականին գանձ հաւաքած կըլինին. ամեն մէկը իւր
 թանկագին բեռը շալակած կըգառնայ իւր բջիջը, որ նորա-
 նից քաղցրահամ մեղր պատրաստէ մարդու համար:

Մենք բաւականին ման եկանք արտերի մէջ. տուպեր,
 դեղնածաղիկներ, վայրի կակաչներ քաղցեցինք (սոքա ցանքի
 համար վնասակար բոյսեր են, սոցա հարկաւոր է քաղհա-
 նել): Գնանք այժմ դէպի ազատ մարգագետինը:

Ինչպէս հիանալի է այս լայնափիւռ կանաչը. մէջն ըն-
 կած մարդու կէսից վերն է երևում միայն: Բարձրանանք այս

Թուճբի գլուխը, նա բոլորովին ծածկուած է կարմրականաչ առուուտով (եօնջայով)։ մանր թիթեռնակները թռչկոտում են ծաղկից-ծաղիկ, ամեն կողմից լսվում է ճպուռների ճռ-ճռոցը։ բզզում է թաւուտ մեղուն. ահա վեր թռաւ խրտնած արտուտն էլ։ Թուճբի գլխից քո առաջև ծաւալվում է այնարձակ դաշտը հազար ու մի ծաղիկներով զարդարուած, մէկ տեղ կ'որմրաշապիկ տուպը (յաւազար), միւս տեղ վայրի կակաչը, մէկ տեղ հովտաշուշանը. միւս տեղ դեղին նարկիսի թուփը գլուխները թեքած երևում են թեթև հովիտակ. ահա և կապուտակ մանուշակն ու մորու գեղին ծաղիկն էլ այս տեղիցն են գլուխ բարձրացրել, որ զարդարեն թուճբի կուրծքը շուրջանակի։

ՋՈՒՐ

Ջուրը հեղուկ մարմին է, այսինքն այնպիսի մարմին որի մասնիկներն այնքան թույլ են կցուած իրար հետ որ անգաղար ջանք են անում իրարից հեռանալու։ Այդ մասնիկները չեն կարող մէկ-մէկի վրայ մնալ, մինչև որ նոցա չպահես մի ամանի մէջ։ Սակայն շատ փոքր քանակութեամբ ջրի մէջ մասնիկները կարող են իրար կցուած մնալ կաթիլ աճել-ինչպէս օրինակ, շատ անգամ մի հատ կաթիլը կախուած մնում է ոստերի կամ տերևների ծայրում, մենչև որ քամին վայր է ձգում նորան։ Այդպիսի յատկութեան համար ջրին անուանում են կաթիլահեղուկ մարմին։

Ջուրը կարող է լուծել իւր մէջ շատ մարմիններ. — աղ, շաքար, կիր, բոյսերի կամ անասունների նշխարներ և այլն։ Ջրի այդ յատկութիւնիցն է, որ բնութեան մէջ յստակ ջուր չէ կարելի գտնել, որովհետև նա անգաղար հոսում է հողի

զանազան շերտերով և հաղորդակցում զանազան մարմինների հետ։ Ամենից յստակ ձիւնի կամ անձրևի ջուրն է։ Իւր մէջ կիր պարունակող ջուրը կոչվում է կրային ջուր, նա կոչտ է լինում և չի լուծում սապոնը։ Ծովի ջուրը դառնաղի համունի, որովհետև զանազան աղեր է պարունակում իւր մէջ։ Մի քանի գետերի և առհասարակ լճերի մէջ ջուրը պարունակում է իւր մէջ գործարանական մնացորդներ, որոնք փտելով նեխում են և սխում են ջուրն ապականել. յստակ ջուրը միշտ նոյնն է և ամենեին չի ապականուիլ։ Հանքային ջրերն ունենում են այն հանքերի համը, երբեմն էլ գոյնը, որոնց միջից անցնում են նոքամինչև գետնից դուրս բխելը։ Ամեն մի խառնուրդից զտաց յստակ ջուրը շատ թափանցիկ է լինում և ոչինչ համ ու հոտ չունի։

Ամենքս էլ գիտենք, որ ջուրը միշտ հեղուկ չի մնում։ սաստիկ ցրտից նա սառուց է դառնում, իսկ սաստիկ տաքից — գոլորշի։ Եթէ մի ամանի միջի ջուրը երկար ժամանակ եռացնենք՝ բոլորովին կ'սպառուի։ Ուր կ'երթայ նա. կըգոլորշիանալու կըցնդի օդի մէջ։ Ջրի մասնիկները, որ առանց էն էլ թույլ էին կցուած իրար հետ, ջերմութիւնից առաւել և առաւել անյատանում են (խտութիւնը կորցնում են), այնպէս որ վերջապէս օդիցն աւելի թեթևանալով բարձրանում են վեր։ Մի պնակ որ պահենք եռացող ջրի վերայ՝ պնակի երեսին կը ժողովուի նա իբրև կաթիլներ. սորանից կարող ենք իմանալ, որ ջուրը չի անհետանում իսպառ։ Ջրի գոլորշիքը դիպչելով սառն պնակին՝ պաղում են խտանում և ստանում կաթիլների ձև։

Սակայն առանց տաքացնելու էլ ջուրը կարող է գոլորշիանալ. թրջեցէք ձեր թաշկինակը և կախ արէք թէկուզ ցուրտ-սենեկի մէջ մի քանի ժամանակից յետոյ կըտեսնէք, որ թաշկինակը ցամաքել է, այսինքն ջուրը գոլորշիացել է նորա միջից, թէև դուք չէիք տեսած գոլորշին։ Ձէք տեսել դուք

գոլորշին նորա համար, որ պաղ թաշկինակից պաղ էլ սենեկի մէջ ջրի մասնիկները կամաց-կամաց են գոլորշիանում, այն ինչ եռացնելիս նորա շատ արագ ցնդելով ընկնում են խոլոյն պաղ օդի մէջ, և շատ արագութեամբ պաղելով փոքրիկ կաթիլներ են գոյացնում, որոնց միութեանը շոգի կամ գոլորշի ենք ասում մենք: Ահա ինչու ձմեռը տեսնում ենք ձիուց բարձրացող գոլորշին, իսկ ամառը չենք տեսնում, թէև, յայտնի բան է, ձին ամառը շատ է քրտնում, քան թէ ձմեռը:

Եւ այսպէս, մի և նոյն ջուրը զանազան ջերմաստիճանների տակ չորս տեսակ փոփոխութիւն է կրում,—իբրև սառուց, հեղանիւթ, գոլորշի կամ մանրիկ կաթիլներ, և իբրև զազ կամ օդակերպ դրութեամբ: Մենք գիտենք, որ մոմը հեղուկ է դառնում տաքութիւնից, երկաթն էլ սաստիկ տաքութիւնից առաջ կակղում, լետոյ հեղուկանում է. ոսկին ոչ միայն հեղուկանում, այլև կարողանում է շոգիանալ: Հեղուկ սնդիկը սաստիկ ցրտից այնպէս է սառչում, որ նորան կարելի է կռել ինչպէս արծաթ, բայց երբ եռացնեն՝ նորանից կը գոյանայ գոլորշի, որ շատ վնասակար է առողջութեան համար: Զանազան մարմիններ ջերմութեան ենթարկելով՝ բնազետ մարդիկը համոզուել են, որ ամեն մի մարմին ջերմութենից ընդարձակվում է, ցրտից—գուճ է գալիս: Բայց ինչ ասել է մարմինն ընդարձակվում է.—ասել է, թէ նա առաջուկանից աւելի տեղ է բռնում, չփոխելով իւր կշիւրը: Վերցնենք մի ֆունտ ծանրութեամբ սպունգ և սեղմենք նորան ձեռքներիս մէջ, նորա կշիւրը նոյնը կը մնայ, բայց նա աւելի քիչ տեղ կը բռնի. բաց անենք ձեռքներս՝ նա դարձեալ կընդարձակուի առաջուկան չափ, ոչինչ կշիւր չի աւելանալ նորան: Մի գաւաթ հալած արճիճը քիչ կը կը շոյ, քան թէ նոյն չափով ձուլ արճիճը. իւրը երբ սառչում է՝ նորա ծաւալը փոքրանում է ամանի մէջ, և այլն: Ահա

ինչու մի կտոր ձուլ արճիճը կը սառչուի հալած արճիճի մէջ, և պինդ մոմը—հալած մոմի մէջ:

Բայց այս ընդհանուր կանոնից բացառութիւն է կազմում ջուրը՝ մի բաժակ սառուցը մի բաժակ ջրից թեթև է. եթէ մի շիշ ջրով լցնենք և բերանը խցելով ցրտի տակ դնենք, այն ժամանակ շիշը կը տրաքի, պատճառ, սառուցը շատ տեղ է բռնում, քան թէ այնքան ջուրը, որ քանից նա գոյացած էր: Ահա ինչու սառուցը թեթև է ջրից, և որովհետև թեթև է, ուստի և լողում է ջրի երեսին ու չի սուզվում:

Եթէ մենք սկսենք ջուր ու իւր սառցնել երկու ամանների մէջ՝ կընկատենք որ իւրը տակիցն է սառչում, իսկ ջուրը ընդհակառակն, երեսից: Ջրի այս զարմանալի յատկութեանը պարտական ենք մենք նորանով, որ գետերն ու լճերը ձմեռն երեսից են միայն սառուց կապում, իսկ սառուցի կեղևը պահպանում է տակի ջուրը սառչելուց. եթէ որ ջուրն էլ ուրիշ մարմինների պէս սառչելիս սեղմուէր և ոչ թէ լայնանար, այն ժամանակ մեր գետերն ու լճերը կ'սկսէին ամանի միջի իւրի պէս տակից սառչիլ, բոլոր ջուրը կը գոյացնէր մի սարցեղէն զանգուած և բոլոր ջրային կենդանիքը ձմեռը կը սատակէին:

Մի փոքրիկ փետուր դնենք սեղանի վերայ և հովհարենք նորան գրքով: Մենք ձեռք չենք տալիս փետրին, բայց նա ինչու է ընկնում: Ի հարկէ վախենալուց չէ այդ, որովհետև փետուրն անշունչ առարկայ է:

Իրքի և փետուրի մէջ տեղը կայ երևի մի երրորդ մարմին, որ մենք չենք տեսնում: Այդպէս էլ է, այնտեղ կայ օդ: Երբ գողգողալով շարժում են ծառերի տերևները, երբ ծածանվում են ալիքների նման արտերը, երբ ման գալիս փրր-

փռում են մեր փէշերն ու թւերը, երբ փոշի է բարձրանում, կամ յանկարծ մեր գգակը թռչում է գլխներինս,—սխտք է գիտենանք, որ այդ միջոցին շարժում է օդը: Ոչ օդն ենք տեսնում, ոչ նորա հոսանքը—շարժմունքը, բայց մենք կարող ենք նկատել նորա ներգործութեամբ յառաջացած երեւոյթները: Օդի սաստիկ շարժմունքը կամ հոսանքը քամի է անուանվում, իսկ աւելի ուժգինը—մրրիկ, որ երբեմն կարողանում է ծառեր պոկ տալ և տանիքներ փրցնել:

Եւ այսպէս մենք թէև օդը չենք տեսնում, բայց մեր երկու արտաքին զգայարաններով—շօշափողութեամբ և լսողութեամբ, կարողանում ենք գիտենալ, որ նա կայ: Բայց ինչո՞ւ օդը չենք տեսնում:—Պատուհանների ապակին երբ որ շատ պարզ ու թափանցիկ է լինում, կարծում ես թէ իսկի ապակի չկայ, մինչև որ չես շօշափում նորան: Սպակին չենք տեսնում, որովհետև շատթափանցիկ է: Իսկ օդը և՛ս առաւել թափանցիկ է: Սակայն երբ շատ հաստ է լինում՝ օդի շերտը կարող ենք տեսնել, նա կապոյտ գոյն կ'ունենայ, այսպէս էլ ջուրը, ապակին, կակոյտ գունով են երևում մեզ, երբ որ շատ են լինում: Մեր երկրի չորս կողմը պատած է լիտուն վերստաչափ հաստութեամբ օդ, որ մթնոլորտ (ատմօսփեր) է ասվում. գորա միջով է, որ կապոյտ է երևում մեզ լայնածաւալ երկինքը: Մթնոլորտն էլ շատ թափամցիկ է. նորա միջով մենք տեսնում ենք երկնքի աստղերը:

Որովհետև օդը չենք տեսնում, նորա լատկութիւններն էլ չենք կարող տեսնել, այս պատճառով պետք է ճանաչենք նորա լատկութիւնը միայն փորձերով: Զննեմք, օրինակ, թէ ի՞նչպէս է ներգործում նա ուրիշ մարմինների, թող ասենք ջրի վերայ:

Վերցնենք մի դատարկ բաժակ և մի ջրով լցրած խոր աման. բաժակը գլխիվայր պահենք և սկսենք փոքր առ փոքր խրել

ջրի մէջ: Մենք կը տեսնենք որ ջուրը բաժակի մի մասը կը լցնի, նորանից վեր էլ չի բարձրանալ, թէև ամբողջ բաժակը ջրի մէջ խրենք: Ի՞նչ է ուրեմն արգելք լինում ջրին բարձրանալու: Բաժակի մէջ ուրիշ ոչինչ չէր կարող լինիլ, բացի օդից. կընշանակէ օդը մարմին է, որ իրան համար բռնում է մի որոշ տեղ և իւր տեղը չի տալիս ուրիշին, օրինակ ջրին: Բաժակը ջրի մէջ խրելիս զգում ենք որ նա ընդդիմանում է. այս ոչ թէ բաժակը, այլ օդն է ընդդիմանուն. թող մի քիչ ծռենք բաժակը, տեսէք ինչպէս շուտ կըխրուի նա ինքն իրան և մենք միջև անգամ տեսնում ու լսում ենք նորան ջրի միջից դուրս գալիս մեծ պղպղակներով, որոնք մակերևութին հասածին պէս տրաքում են:

Զգենք բաժակը ջրի մէջ կողքի պահած. այնպէս որ նա բոլորովին լցուի ջրով: Այժմ շուտ տանք բաժակը ջրի մէջ գլխիվայր ուղղածիգ դիրքով և սկսենք դուրս հանել նորան, այնպէս անենք սակայն որ բաժակի շրթունքն իսպառ չըդուրս գան ջրից. մենք դուրս կը հանենք, ոչ միայն բաժակը, այլ և ջուր նորա մէջը լցուած: Ի՞նչու հապա ջուրը վայրը չի թափվում բաժակի միջից:—Որովհետև օդը իւր թանրութեամբ ճնշում է ամանի ջրի մակերևութը. ջուրն էլ մտնում է բաժակի մէջ, որովհետև օդից դատարկ է լինում: Իուրս ծծեցէք օդը մի որ և է խողովակի միջից և լետոյ թոյլ չըտալով, որ նորա մէջ օդ մտնի, խրեցէք մի ծայրը ջրի մէջ. ջուրը արագութեամբ կը բարձրանայ խողովակի մէջ: Ի՞նչն է այն տեղ քշում նորան:

Ուրեմն օդը թափանցիկ և ծանրութիւն ունեցող մարմին է, թէև նորա ծանրութիւնը շատ աննշան է: Մի հեշտ փորձով գոնէ կարող ենք գիտենալ. որ օդը ջրից թեթև է:—Մի շիշի բերան խցենք ու ձգենք ջրի մէջ, նա չի խրուիլ. այժմ լցնենք նորան ջրով նա իսկոյն տակ կընստի, կընշանակէ ջրով լի շիշը ծանր է, քան թէ օդով լի շիշը:

Ամենքդ էլ տեսած կըլինիք թէ ինչպէս մանուկները գրչեց

կամ մասուլի խողովակից տրաքիչ են շինուս: Գրչի մի բերանը անց են կացնում վարուսդի կամ սեխի կեղև, և կամ մասուլի խողովակի մի բերանն անց են կացնում որպիսի և իցէ խցան. միւս բերանից խրում են ճիւղօտ միխոցի նման, այնպէս որ կողքերով օդ չքհարողանայ անցնել. մխոցը դեռ խցանին չըհասած՝ նա տրաքելով դուրս է թռչում խողովակից: Ինչքն է այս.— մխոցի ու խցանի արանքում գտնվում է մի երրորդ մարմին, օդ, որ ճնշելով դուրս է թռչնում խցանը: Խողովակի մէջ մխոցը լետ ու լառաջ քշելով, երբ դեռ խցանը դուրս պրծած չի լինում, կարծես թէ մի բան ընդդիմանում է զբսպանակի պէս մխոցի ու խցանի արանքում, այդ օդն է, որ մխոցը ներս հրելիս սեղմվում է, իսկ դուրս քաշելիս ընդարձակվում. օդի այդպիսի լատկութիւնը, որ ճնշուելիս գուճ է գալիս, իսկ ազատ մնալիս դարձեալ ընդարձակվում— ասվում է առաձգականութիւն:

Վերցնենք այժմ մի փամփուշտ, պաղ օդ լցնենք մէջը, բերանը պինդ կապենք և դնենք տաք վառարանի մօտ, փամփուշտը հետզհետէ, կ'ուռչի, և եթէ թողնենք նորան այն տեղ՝ կըտրաքի: Գրսից օդ է հարկէ չի մտել փամփուշտի մէջ, ուրեմն միջի օդն է, որ պատքանում և ջերմութիւնից լայնանում է. ապա ուրեմն օդն էլ բոլոր միւս մարմինների նման ջերմութիւնից ընդարձակվում, իսկ ցրտից սեղմվում է: Ձմեռն օդը պաղ ու թանձր է, իսկ ամառը—տաք ու անօսր: Տաք օդը թեթև է լինում պաղից և վեր է բարձրանում: Եթէ մի մեծ ու թեթև գունդ լցնենք շատ տաք օդով, գունդը կարող է թռչել պաղ օդի մէջ:

Բայց առանց տաքանալուն էլ օդը միշտ աշխատում է ընդարձակուել. նորա անտեսանելի մասիկները ջանք են անում անդադար ցրիւ գալ, և թէ քիչ օդ պարունակող մի փամփուշտ դնենք օդից զուրկ մի տարածութեան մէջ, նա արագապէս կ'ուռչի և մինչև անգամ կը պայթի: Չուրը ձգտում է

տարածուել գետնի երեսով, իսկ օդը ձգտում է տարածիլ գէպի ամեն կողմ. ահա ինչու օդը և ուրիշ նորա նման մարմինները կոչվում են ոչ հեղուկ, այլ գազանման մարմիններ: Ջրի մասնիկները միայն վատ են կցուած իրար հետ, իսկ օդի մասնիկները ոչ միայն վատ են կցուած, այլև աշխատում են իրարից հեռանալ: Այսպէս են լինում ջրի մասնիկներն էլ, բայց միայն այն ժամանակ, երբ ջուրը գազի նման սկսում է բարձրանալ: Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ օդը և բոլոր գազերը պէտք է շատ թեթև լինին ջրից:

Օդը կարևոր է ամեն մէկ կենդանու շնչառութեան համար, մինչև անգամ ձկների համար, չընայելով որ նոքա ջրի մէջ են բնակվում: Եթէ ձուկը ձգեն մի ջրով լի ամանի մէջ և այնպէս փակեն բերանը, որ օդը ներս չեթալ, ձուկը կը սատակի, թէ և ջրի պակասութիւն չի լինիլ նորա համար: Երևի դուք շատ անգամ կը լինիք նկատած, որ ջուրը եռ գալիս՝ նորա երեսին անընդհատ բարձրանում ու փուլ են գալիս փամփուշտիկներ, այդ՝ օդն է, որ ջերմութիւնից հալածուած դուրս է թռչում ջրի միջից: Եթէ շատ եռացրած թէև յետոյ պաղած, ջրի մէջ ձգենք ձուկը, նա կը սատակի, որովհետև այդպիսի ջրի մէջ օդ չի լինիլ: Խուրդն էլ իւր խոր գետնափորի մէջ, հողի տակ գեռացող ճճին էլ շնչում են: Ամենայն տեղ էլ, ուր մարդիկ կարողացած են լինիլ, սարերի կատարին, թէ այրերի մէջ, գտնուել է օդ: Սորանից եզրակացնում ենք, որ օդը մի ծովի պէս շրջապատում է երկիրը, և այդ օդեղէն ծովի լատակի վերայ ման ենք գալիս մենք, ինչպէս ձկները լողում են ջրի մէջ. օդը մտնում է ջրի և մինչև անգամ հողի մէջ: Գոհանանք ուրեմն Արարչից, որ այսպէս առատաձեռնօրէն շրջապատել է մեզ այն թանկագին նիւթով, առանց որի աւելի շուտով կը մեռնէինք մենք, քան թէ առանց հացի ու ջրի:

ՀԱՏՈՒՄԵՐ ԵՐԿՐՈՒՄ

ԻՆՉԻՄ ՄԵՐ ԱԶԳԸ «ՀԱՅ» Է ԿՈՉՎՈՒՄ

Մեզանից 4,000 ասարի առաջ Բաբելոն քաղաքում մեկ քաջ ու հսկայ մարդ կար, որ տիրում էր այն կողմերին. նորա անունն էր Բէլ կամ Նեբրոլթ: Այն ժամանակներն աշխարհը տակաւին խորին հեթանոսութեան մէջն էր, ինչպէս որ այսօր էլ շատ անկիրթ ազգեր: Եթէ մի մարդ ազգի մէջ մեծ անուն էր հանում իւր քաջութեամբ, յաղթութեամբ կամ բարեգործութեամբ՝ նորան իբրև Աստուած էին պաշտում: Այդպիսի փառքի էր արժանացել Բէլն էլ իւր քաջութիւններով: Բէլը չափազանց գոռոզացած իւր համարմունքով՝ մըտքումը դրեց, որ բոլոր մերձակայ ժողովրդներին ձեռքի տակն առնի ու իրան հպատակեցնի: Այդ ի հարկէ քաջ տղամարդկանց սրտին ծանր թուալու բան էր: Եւ ահա նոցանից մի առաւել ազատասէր ու կորովի մարդ, «հաստաբազուկ, անձնեայ և գեղապատշաճ», Հայկ անունով, չկարողանալով դիմանալ Բէլի այդ յանգուգն բռնասիրութեան՝ ապստամբեց նորանից, ժողովեց իւր որդիներին, թոռներին ազգականներին ու բարեկամներին 300 հոգու չափ, հեռուցաւ Բաբելոնի սահմաններից և եկաւ բնակութիւն հաստատեց Արարատեան երկրում: Այդ անդ դեռ

առաջունից մի ցիր ու ցան ժողովուրդ էլ կար, որ իսկոյն հպատակեցաւ Հայկին:

Անձնամոլ թագաւորը տհաճ լինելով այս բանի վերայ մտքում գրեց առաջ կախուղ վարուիլ Հայկի հետ և պատգամաւոր ուղարկեց իւր որդուն, որ Հայկը գայ հնգանգի իրան և բնակուի իւր երկրի մէջ ուր կուզենայ: Բայց Հայկը զայրացած մերժեց Բէլի հրաւերը:

Այն ժամանակ գոռոզ հսկան մեծ ամբոխ ժողովեց իւր հպատակներէից և կատաղի հեղեղի պէս զնաց Հայկի վերայ: Այս բանը երբ որ լսեց Հայկը գլխին հաւաքեց իւր կտրիճ ու քաջազեղ մարդկանց և պատրաստուեցաւ հանդիպելու աստուածանալ ցանկացող Ներքովթին: Թէպէտ Հայկի կտրիճներ խումբը փոքրիկ էր, բայց նա քաջալերական խօսքերով ոգևորեց նոցա, և նոքա աչքի առաջ ունենալով իրանց անցուցանելի անկախ կեանքը՝ սիրտ առին, որ քաջութեամբ դէմ կենան թշնամու բազմաթիւ զօրքին:

Արդարև, հենց նորանն է յաղթութիւնը, ով որ մի գործ ձեռնարկելիս հաստատ կամքով ու սրտով է սկսում: Հայկը իւր բոլոր քաջերով բռնութիւնն ատող մարդիկ էին, ուստի և ամենքն էլ լաւ համարեցին քաջութեամբ մեռնիլ, քան թէ կրկին անգամ Բէլի նման բռնաւորի ձեռքի տակ ընկնիլ: Եւ ահա, երբ որ երկու կողմից կուռուղները ճակատ ճակատի եկան Հայկը դիտեց ուղղակի զրահաւորուած Բէլին լարեց ազեղը և իւր ահագին եռանկիւնի նետը ցցեց նորա կուրծքի մէջ: Վայր ընկաւ հսկան, սարսափեց նորա զօրքը այս տեսնելով և ցիր ու ցան եղաւ ու փախաւ:

Գորանից յետոյ Հայկի ժողովուրդն ազատ կերպով ապրեց Արարատի սահմանում, և հետ զհետէ աճում ու բազմանում էր ընդլայնելով իւր բնակաւորած երկիրը: Փոքրիկ ազգը իւր Նահապետ Հայկին դիւցազնի յարգանք տուեց

և նորա քաջ ու հռչակաւոր անուամբ կոչուեց «Հայ ազգ»:

Ահա որաեղից և երբ է ծագել Հայ անունը:

ԳԱՐՆԱՆԱՄՈՒՏ

Քեզ ողջոյն զուարթուն Սիրահար սոխակը
Առուզահասակ գարուն, Իւր վարդի յետքից
Քեզ ողջոյն բիւր անբուն Վազեց Արարատ
Տալիս է Հայոց—Տուն. Երկնի իւր բունը:

Անուշաւանի Ծառ երկար Հայաստան
Սօսիք տերևով Բո գալուն սպասեց,
Ծիտերը ծառից Ծաղկեցաւ նա այեօք,
Իւրեանց ձըռուղով Ծառ լացեց արտասուեց:

Օրհնում են գալիք, Տխուր ձմեռը
Երկնքի դեսպան, Մասեաց գագաթը
Իսկ ես մեր կեանքի Թաղեց անխնայ
Պաշար ու պաշտպան: Յուրա ձիւնի մէջը:

Երբ հեղիկ մօտեցար Կարօտ շատ նստաւ
Մասիսի գաշտերին Դալար արօտի:
Բքածին ամպերը Ծով դարձաւ թափած
Տարագիր գնացին: Արտասուքն աչքի:

Հին լեռը բացեց Հին Մասիս միւս անգամ
Իւր թաւուտ կուրծքը. Զարթեցաւ խոր քնից,
Քեզ կանաչ դիպալ Չորս բոլորը ծաղիկով
Սփռեց հովիտը: Ծառերով զարգարեց:

ԳԱՐՈՒՆ

Գեկտեմբերի կիսից արդէն օրերն սկսում են նկատելի կերպով երկարիլ, իսկ մարտի 9-ին ցերեկն ու գիշերը հաւասար են լինում. Այդ պատճառով էլ գարնան սկիզբն համարվում է մարտի 9-ը: Արեգակը ոչ միայն երկար ժամանակ է մնում երկնքի վերայ, այլ և օրէցօր աւելի է ջերմացնում: Զիւնը փոքր

Սալն ուղղում է զիւղացին, գուժանն ու արօրը սարքում է, և երբ գետինը մի քիչ ջերմանում է ու ցամաքում գնում է դաշտը: Նա գոմէշները կամ եղները լծում է ու բսկսում գարնանացանը, որի հունձը պէտք է լինի աշնան ցանածների հետ միասին, — ցորեն, գարի, կորեկ, սիսեռ, ոսպ և այլն: Բանջարանոցներում սկսում են մարգ մարգ փորել հողը և վարել կաղամբ, ճակնդեղ, աղցան, կոտեմ, անանուխ, պրաս և այլն:—Ուրախանում է զարունքին խեղճ մարդը ևս: այժմ, փառք Աստուծոյ, եղանակը ցուրտ չէ: Փառահեղ արեգակը լոյս է տալիս ու ջերմացնում ամենքին էլ ձրի, ամենքին էլ մի օրինակ:

ԳԱՐՈՒՆ

Ո՛հ, քնչ անուշ և քնչպէս զով
 Առաւօտուց փչես հովիկ,
 Ծաղկանց վերայ գուրգուրալով
 Եւ մագեղուն կուսին փափկիկ.
 Բայց չես հովիկ իմ հայրենեաց
 Գնա, անցիր սրտէս ի բաց:
 Ո՛վ քնչ աղու և սրտագին
 Ծառոց միջէն երգես, թունիկ,
 Սիրոյ ժամերն ի յանտուռին
 Զմալեցան ի քո ձայնիկ,
 Բայց չես թռչնիկ իմ հայրենեաց,
 Գնա թռիք սրտէս ի բաց:
 Ո՛հ, քնչ մըմունջ հանես, վտակ,
 Ականակիր և հանդարտիկ.
 Քու հայելոյդ մէջ անապակ
 Նային զիրենք վարդն ու աղջիկ.
 Բայց չես վտակ իմ հայրենեաց,
 Գնա հոս սրտէս ի բաց:

Թէպէտ թռչնիկ և հովն Հայոց
 Աւերակաց թռչին վերայ,
 Թէպէտ պղտոր վտակն Հայոց
 Նոճիներու մէջ կը սողայ,
 Նորք հառաչք են հայրենեաց,
 Նորք չեթան սրտէս ի բաց:

ԻՆՉՈՎ Է ՍՆԱՆՈՒՄ ԽՆՉՈՐԵՆԻՆ

Խնձորենին բերան չունի ամուր կերակուրներ ծամելու համար. բայց զորա փոխանակ նա կարող է իւր արմատների ծայրի պտույտներով ծծել հողի միջից այն հիւթը, որի մէջ գտնվում են խնձորենուն հարկաւոր բոլոր նիւթերը այնպիսի լուծուած դրուժեամբ, ինչպէս որ լուծուած է լինում շաքարը մի գաւաթ ջրի մէջ:
 Ահա ինչու ամեն մի բոյսի անպատճառ հարկաւոր է անձրևը, առանց թացութեան նա չի կարող սնուցիլ առնուլ, որ կը նշանակէ թէ՛ չի կարող ծծել ցամաք հողից իրան կարևոր նիւթերը: Խնձորենու համար ասենք դեռ մեծ փորձանք չէ, երբ երկար ժամանակ անձրև չի գալիս. նորա արմատները խոր թաղուած են հողի մէջ, ուր որ միշտ թաց է լինում, իսկ փոքրիկ խոտն առանց անձրևի բոլորովին գեղնում ու թառամում է շուտով, որովհետև նորա կարծիքի վարմաները հիւթ չեն գտնում հողի վերին ցամաք շերտերի մէջ:
 Ահա եկաւ զարունը. ձիւնն սկսում է հալուել ու ջրել երկիրը. խնձորենու արմատներն էլ ծծում են հողից սնուցիչ հիւթերը: Հիւթերն սկսում են վեր բարձրանալ ծառի ճղների միջոցով՝ ինչպէս որ ջուրը բարձրանում է շաքարի միջով, երբ մենք նորա մի ծայրը ձգում ենք ջրի մէջ: Գա-

րունքին որ ծակեն ծառի կեղևը հիւթ կը բխի: Շատ բոյսերի հիւթը քաղցր է լինում: Հիւթը բարձրանում է ոչ թէ ամբողջ բունի միջով, այլ միայն նորա երեսի փափուկ շերտերով. ահա ինչու է, որ շատ ծառերի մէջը թէև լինու է փուչ կամ փտած, այնու ամենայնիւ նոքա կանաչում են ամեն տարի ու նորանոր ճղներ ձգում,

Հիւթը մտնում է վերջը տերևների մէջ, որոնցով շրնչում է ծառը ինչպէս որ մենք շնչում ենք թոքերով: Ջրի մի մասը հիւթից շոգիանում է և հիւթը դորանից աւելի թանձրանում է. բացի դորանից տերևների ծակոտիքով ծառի հիւթն օդ է ծծում. խլումէ օդից այն ինչ որ իրան հարկաւոր է, և արձակում է, ինչ որ անպէտք է ծառի համար, բայց կարևոր է կենդանիների համար: Ահա այդ հիւթովը որ ծծվում է գետնից և փոփոխվում տերևների մէջ, սնանում է խնձորենին: Կնթեցէք ծառի բոլոր տերևները նա էլ պտուղ չի տալ և չի աճիլ. իսկ եթէ մի քանի տարի շարունակ քաղէք խնձորենու տերևները՝ նա կը չորանայ իսպառ:

Տերևների միջից ծառի թանձրացած ու ծանրացած հիւթը սկսում է կրկին ցած գնալ ոստերի ու ճղների միջով, անցնելով կեղևի ու վերջական բարակիկ շերտի արանքով: Նա գոյացնում է ծառի միջուկի երեսից մի ուրիշ նոր շերտ: Եթէ մի տեղ կտրես ծառի կեղևը մինչև նոյն իսկ միջուկը՝ նա վերևում դարձեալ կաճի ու կը հաստանայ, իսկ ներքևում կը մնայ անփոփոխ, որովհետև ցած իջնող հիւթը կտրուածքից չի կարող ներքև անցնիլ:

ԱՐԾԻԻՆ ՈՒ ՀԱԻԸ

Մի անգամ գիշատիչ արծիւն ընկել էր երկաթեայ վանդակի մէջ. տխուր ու մուռն էր նա և կատաղաբար չորս կողմը նայելով չէր մտնում առաջն ածած մտի կտորներին:

Վանդակը դրած էր գուրսը և նորա մօտով ման էին դալիս հաւերը: Դոքա սկզբում բաւականին հեռու էին շրջում արծուից դողի դող մտիկ տալով ահարկու թռչունին. բայց լետոյ հասկանալով որ նա չէ կարող վնաս տալ վանդակի միջից, փոքր առ փոքր սիրտ առան, սկսեցին պրտաբիլ վանդակին շատ մօտ, և վերջապէս կցեցին խօսիլ արծուի հետ:

«Ինչո՞ւ չես ուտում, ասաց նորան մի բարեսիրտ հաւ, միթէ չես տեսնում առաջդ թափած քո սիրելի կերակուրը: Տես ինչպէս ախորժակով ենք ուտում մենք գարու հատիկները: Կեր, մէր տերն էլի կը տայ քեզ: Որ չուտես՝ կը մեռնիս: Հոդս մի աներ, անազատ կեանքն այնքան վատ չէ, ինչ պէս դու կարծում ես, վանդակդ էլ բաւականին ընդարձակ է:

— «Այո այդպէս է, բայց հաւերի և ոչ արծիւների համար», ձայն տուեց վերջապէս տխուր կալանաւորը, հաւի բոլոր դատարկախօսութիւնը զգուանքով լսելուց լետոյ: «Եզուց, յաւելացրեց նա, ձեզ շամփուրի կ'անցկացնեն կամ կը ձգեն սպասի մէջ, իսկ դուք այնքան տխմար էք, որ չէք հասկանում ձեր թշուառ դրութիւնը, և այնչափ կուրացած էք ստրկութեամբ, որ չէք կարողանում սիրել ազատութիւնը, ինչպէս եմ սիրում նորան: Դուք փոխել էք նորան չնչին հատիկների հետ, որ ձրի թափուած են դաշտերում, իսկ ինձ համար անազատ կեանքը «ոչինչ գին չունի»:

ԲՈՅՍԵՐԻ ԱՃԻԸ

Քանի քանի տեսակ բոյսերով ամեն տարի բնութիւնը զարդարում է երկիրը: Մի փոքրիկ տարածութեան վերայ ինչքան բազմապիսութիւն է լինում: Բայց առաւել զարմանալի է այն արագութիւնը, որով բնութիւնը բոյսերով ծածկում է ամեն մի դատարկ տեղ—մերկ ժայռեր, չբանող ձանապարհներ, մինչև անգամ կտուր ու պատեր, և ցանում է խոտեր ու ծաղիկներ, ծառեր ու թուփեր ամեն մի արգաւանդ կտորի վրայ: Այնու ամենայնիւ մենք տեսնում ենք միշտ, բայց ուշք

չենք դարձնում այն նշանաւոր երեւութի վերայ, որովհետեւ երեսայութիւնից աչքներս սովորել է տեսնել նորան: Արարչի ամենամեծ իմաստութիւնն երեւում է ամենից հասարակ ու բնական բաների մէջ էլ, որոնք չեն նկատվում հենց նորա համար, որ այնպէս հասարակ ու բնական են:

Բոյսերի մեծ մասը զարմանալի զօրութիւն ունի անելու: Մեզ ծանօթ ծխախոտի բոյսը տարին մինչև 40,000 սերմիկներ է ձգում: Կաղնին հինգ հարիւր տարի ապրում է, կաղին է տալիս և ամեն անգամ 500 հատ. բոլորը միասին կ'լինի 25,000 կաղին, իսկ սոցա իւրաքանչիւրից ծառ է գոյանում: Այժմ, թէ որ ենթադրենք, որ նոքա էլ կաղին կբտան, իսկ կաղիններից էլ ծառեր կը բուսնին, ապա կարճ ժամանակում կաղինների թիւը հարիւր միլիոններով պէտք է համրել: Աճման այսպիսի զօրութեամբն է, որ անթիւ անհամար բոյսեր ծածկում են երկրիս երեսը:

Եթէ ամեն մի սերմիկ բոյսից ընկնելով՝ այնտեղ էլ մնար, ամեն մի բոյսի տակ կը գոյանային սերմիկների կտորներ և նոցանից ոչ մինը չէր կարողանալ արմատ ձգել հողի մէջ ու բուսնիլ: Բայց Աստուած իւր իմաստութեամբ ուրիշ կերպ է անօրինել: Շատ սերմիկներ հասնում են թէ չէ՝ իսկոյն ցրիւ են գալիս դէպի զանազան կողմեր. նոքա այնքան փոքրեկ ու թեթեւ են լինում, որ ամենահանդարտ քամին էլ քշում է նոցա հեռու տեղեր: Մի քանի բոյսերի սերմերն ունին թևուկներ, որ թռցնում են նոցա հեռու: Մայր ծառի կոճակները հասնում են թէ չէ՝ ճեղքոտվում են, և նոցանից ցրիւ են գալիս սերմեր դէպի զանազան կողմեր:

Աշունքին, երբ որ անդադար փչում են սաստիկ քամիներ, մենք չպիտի մոռանանք, որ հենց այդ ժամանակն է, երբ բոյսերի սերմերը հատած են լինում և երբ քամին նոյն գործն է կատարում, ինչ որ հողագործը ցանք անելիս Պէտք է միտ բերենք նոյնպէս, որ անձրևներն իսկապէս այդ ժամանակն են թրջում փափկացնում հողը, որ նա կարողանայ ծո-

ցըն առնուլ բոյսերի սերմերը: Այսպէս է Աստուածոյ աշխարհում, — բոլոր բաներն էլ ծառայում են մէկը՝ միւսին.

Բացի դորանից շատ թռչուններ ու անասուններ ևս օգնում են բոյսերի անելուն: Շատ սերմեր կան որ կաշուն ճանկեր ունին, որոնցով նոքա կաշում են անասուններին և մինչև անգամ մարդկանց շորերին, և այսպիսով ցրւում են մի տեղից միւս տեղ: Քանի մի տեսակ սերմեր էլ այնքան կարծր են, որ չեն մարսվում թռչունների ստամոքսում. այդպիսով էլ, օրինակ, տեսնում են մի կեռասի ծառ բուսած մի հին աշտարակի գլխին: Կան այնպիսի սերմեր էլ, որոնք գետերի հոսանքով քշվում են ծովի մէջ, իսկ այն տեղերից ալիքների ուժով դուրս են ընկնում եղերքն ու բուսնում. Յայտնի բան է, շատ սերմեր գետին են թափվում ի զուր, շատերն էլ ծառայում են մարդկանց ու անասուններին որպէս կերակուր. Բայց դորա տեղակ՝ ամեն մի բոյս այնքան շատ սերմեր է տալիս, որ եթէ նոցանից հազարերորդ մասն էլ բուսնի էլի հերիք է երկիրը բոյսերով ծածկելու համար:

Ուրեմն ամեն բան բնութեան մէջ, ամպն ու անձրևը, հողմն ու մրրիկը, թռչուններն ու գազանները, գործակցում են բոյսերի անեցողութեանը, հնազանդելով Ամենակալ Արարչի կամքին:

ԵՐԳ ՀԱՅՐԵՆԻ

Մինչ դեռ յուսով խայտայ բնութիւն
 Յետ դառնաշուքն ձմերանլուսն
 Գրեալս քան ի գաւառն իմ հայրենի
 Գրեալս քան ի քաղաքս զարուսն
 Մինչ բոյր ի բոյր փթթին ծաղկունք
 Եւ ճուռողին նորեկ ծիծուռնք
 Ի քեզ են դարձ աննեմ յայնժամ
 Ով ցանկալիդ իմ Հայաստան

Ո՛չ Հելուետեան ինձ դաշտավայրք
 Եւ կամ զուարթ մարգագետինք,
 Ո՛չ քան զքեզ չքնաղաղեղ
 Իտալական պայծառ երկինք:
 Հեռի ի քէն պանդուխտ գոլով՝
 Քոյովդ լար տապիմ անձկով.
 Ի խանձարուրդ իմոց կենաց,
 Ո՛վ Հայաստան, առնեմ ես դարձ:
 Գայցեն առուրք, ուր մանկութեան
 Անկցի տիոցս իմ գեղ դալար,
 Եւ հեռասցին լինեն վայելք
 Կենաց՝ թեթեւ ի գարշապար.
 Ուր հէգ մուսայս մատն ի լերեր
 Մոռանայցէ երգել զսէր.
 Զնինջ ի ծոցդ առնում յայնժամ,
 Ո՛վ ցանկալիդ իմ Հայաստան:

ԻՆՉՈՒՒ ՕՏԱՐՆԵՐՆ «ԱՐՄԵՆ» ԵՆ ԿՈՉՈՒՄ ՄԵՉ

Օտար ազգերը շատ հազիւ են Հայ կամ Հայաստան բառերը գործածում. նոքա մեզ անուանում են Արմեն կամ Արմենի, իսկ մեր աշխարհը Արմենիա: Այս ահա ինչ պատճառով է: Դեռ 1,300 տարի Փրկչի ծնուելուց առաջ Հայ ազգը մի նահապետ ունէր Արամ անունով. նա շատ քաջ էր և եռանդոտ սրտով սիրում էր իւր հայրենիքն ու ազգը:

Արամ նահապետը կառավարութեան ղեկն առած օրից սկսեց հոգ տանել, որ Հայաստանը փրկէ այն քանի մի թշուառութիւններից, որ նոյն ժամանակները հասած էին նորան:

Երևի Արամայ նախորդների թուլութեան պատճառով Հայաստանի շրջակայ ազգերը նեղում ու ճնշում էին նորան. Մարաց Նիւբար իշխանը մէկ կողմից, Ասորոց Բարշամ իշխանը

միւս կողմից, Պայապիս անունով մինը մէկէլ կողմից տիրել ու հարկատու էին արել Հայաստանի զանազան մասերը,

Արամ մեծ զօրք ժողովեց ու զայրագին յարձակմունքներով ջարդեց—հալածեց իւր սիրած հայրենիքի թշնամիներին Այապէս, ոչ միայն Հայաստանն ազատեց օտար տիրոջների ձեռքից, այլ և առաւել ընդարձակեց նորա սահմանները՝ ուրիշ հողեր էլ խլելով թշնամիներից:

Սրտի կսկիծը հովացնելու և չորս կողմի բռնաւորներին սարսափեցնելու համար, Արամը մէկ խիստ պատիժ տուեց յանդուգն Նիւբար իշխանին. նորան բռնեց բերաւ Հայոց Արմաւիր քաղաքը և պարսպի աշտարակի գլխին ճակատից դամել տուեց:

Յաղթութիւնները վերջացնելուց լետու հայրենասէր Ազգապետը հրամայեց որ իւր նուաճած երկիրներումն էլ բոլորեքեան հայերէն խօսին: Յայտնի չէ թէ ինչքան յաջողեց Արամին այս հրամանի գլուխ տանելը, ըստ որում դժուար ու անբնական բան է ամբողջ ժողովուրդներ, թոթովախօս մանկանից սկսած մինչև զառամեալ ծերունին, մոռացնել տալ մի լեզու, որի մէջ սնել է նոցա հոգին, և խօսեցնել մի բոլորովին անծանօթ լեզուով: Սակայն լաւ յայտնի է, որ Արամը իւր բարձր քաջութիւններով հուշակեց իւր, նոյնպէս և իւր սիրած ազգի անունը, որ այնուհետև հնչվում էր հեռաւոր օտարների բերանումն էլ: Ուրեմն մեր ազգն «Արմեն կամ Արմենի», իսկ մեր «Արմենիա» կոչուեցան Արամ քաջ նահապետի անուամբ:

ԱՄՍՈՒՆ

Ամարան սկզբում օրերն ամենից երկար են լինում: Ամբողջ 15 ժամ արեգակը ցած չէ դալիս երկնքից, իսկ գիշերներն այնքան կարճ են լինում, որ մարդ գեռ քնից չը կշտացած, լուսանում է:

Որքան հեռանանք ամառը մեր երկրից դէպի հիւսիս, այնքան աւելի օրերը երկար կը լինին, իսկ գիշերները կարճ։-

Երբ որ կէսօր է դառնում, արեգակը բարձրանում է երկնքի պայծառ ու կապույտ կամարի գագաթը և նորա ճառագայթները գրեթէ բոլորովին ուղղահայեաց ընկնում են մեր գլխին։ Կէսօր ասում ենք օրուան այն միջոցին, երբ արեգակը գտնվում է երկնքի ամենաբարձր կէտում։

Կէսօրին չէ կարելի մտիկ տալ, ոչ միայն արեգակին այլ և ամեն մի բանի, որ լուսաւորուած է լինում նորանով, որովհետև արեգակի լույսն աչք է խտաղում։ Երկինքը երկիրը և օդը բռնվում են պայծառ ու ջերմ լուսով, և մարդս սկսածայ աչք է ածում, որ մի հով տեղ գտնի պատասպարուելու։ Արդէն չափից դուրս աաք է օդը։ Գաշտերի վրայ շոգը հուրհուր ատում է։ Այդ թեթև օդն է, որ շոգիներով լցրուած վեր է բարձրանում ոստոստելով սաստիկ ջերմացած գետնի երեսից։ Ծառերը չեն խշխշում, իսկ տերևները կարծես շոգից յոգնած՝ պճկում, վիզները ծռում են։ Թռչունները թագն վում են անտառի խորքում, տաւարը դադար է առնում արածելուց և հանգստանում շուաքների տակ. մարդն էլ քրտինքը կոխած և սաստիկ ուժահաս՝ թողում է գործը։ Այսպէս ամեն բան սպասում է շոգի անցնելուն, բայց հացի համար, ծառերի համար կարևոր է այս շոգը։

Սակայն երկարատև երաշտութիւնը վնասակար է բոյսերին, որոնք թէև սիրում են տաքութիւն, բայց սիրում են և թացութիւն։ Անտանելի է նա մարդկանց համար էլ, ահա ինչու են ուրախանում մարդիկ, երբ որ սև-սև ամպերն սկսում են կուտակուել, որոտը թնդում է, կայծակը պսպղում և զովարար անձրևը թափվում է, որ հովացնէ ծարաւատանջ երկրի այրուող սիրտը։ Վատ է միայն երբ անձրևը կարկտաբար է լինում, ինչպէս երբեմն պատահում է ամենաշոգ խառն է լինում, ինչպէս երբեմն պատահում է ամենաշոգ օրերում, որովհետև կարկուտը փչացնում է թերահաս (հեղի) արտերը։ Գիւղացին սրտանց աղօթում է Աստուծոյն։ որ կարկուտ չլինի։

Գարունն ինչ որ սկսել էր՝ ամառը վերջացնում է։ Տերևները բացվում են և քիչ ժամանակից առաջ մերկ անտառը այժմ հազար տեսակ թռչունների բնականարան է դառնում։ Սարգսդետիներում կանաչ խոտը ծածանվում է ծովի ալիքների նման։ Նորա մէջ գեռում են անհամար միջատներ։ Ծառերի ծաղիկները թափվում են։ Բաց-կարմիր կեռասն ու մոլգ-կապույտ դամոնը սկսում են գլուխ հանել տերևների արանքից. խնձորն ու տանձը դեռ ևս խակ են լինում, բայց կամաց կամաց սկսում են հասնիլ ու հիւթով լցուել։ Ամեն մի հովտի, ամեն մի ծառաստանի միջից անոյշ հոտ է բուրում։ Անտառում մեծ ծառերի փուջակներից, կամ գիւղի մէջ փարախումը շարած փեթակներից՝ ուրախ ուրախ բզզալով դուրս են վազում ժրջան մեղուները և թռչոտելով մեղրահիւթ ծաղիկների վերայ՝ աշխատում են մեղր պատրաստել, որ իրանք էլ կերակրուին, մարդկանց բերանն էլ քաղցրացնեն։ Արտերում զարին ու ցորենն էլ արդէն հասկաւորվում են և ըսկսում են դեղնիլ մինը միւսից յետոյ։ Զեփեռը թեքթեքելով տատանում է նոցա։ Բակլան, ոսպն ու սիսեռը իրանց կարմիր ու սպիտակ ծաղիկներով նոյնպէս զարդարում են անդերը։ Կորեկն էլ, թէև ոչ այնքան բարձր ու նազելի, բայց առատ ճիթերով բեռնաւորուած սկսում է խոնարհեցնել իւր ճոճոփաւոր կատարը, կարծես կամենալով ասել, թէ՛ «ինչքան արդիւնաբեր լինիս՝ այնքան խոնարհ պէտք է լինիս։» — բայց միթէ կարելի է անուն-անուն թուել բոլոր այն բաները, որ ամառը երևում են մինը միւսի յետևից։

Թէ թռչնի, թէ գագանի, թէ միջատի համար ուրախութիւն է ամառը և առատութիւն։ Ահա արդէն փոքրիկ, անզօր ձագերը ծվծվում են բունի մէջ և ծնողները օդի մէջ թռչոտելով կերակուր են որոնում նոցա համար. նոքա գլուխները բունից դուրս հանած ու բերանները բաց՝ վազուց արդէն սպասում են ուտելու։ Ծնողները մի անգամ հասկից ընկած հատիկներ են բերում, միւս անգամ մթեղներ, ուրիշ ան-

գամ հասած պաղի մասնիկներ: Սրատես ուրուրը լայն թևերը տարածած երկնի բարձրութենից տեսնելով մի ձագուկ, կամ մի անփորձ, տկար մօրից հեռացած թռչնիկ, նետի պէս ցած է լարձակվում նորա վերայ, խղճուկը զոհ է գնում այդ կատաղի գիշակեր թռչնի ճիրաններին: Պառաւ սագերը վիզները գոռոզաբար ծւմուկով՝ դէպի ջուրն են տանում երանց փումբլիկ դեղին ձագերին:

Մագմազոտ, նախշուն թրթուրը (տէրտէրի շունը) տատանուելով իւր բազմաթիւ ոտների վերայ՝ կրճում է տերեւներն ու սրտուղները: Փայլուն թիթեռնակների թիւը չը կայ: Մեղուները ձագեն տալիս և աճում. փեթակի մէջ այժմ նեղուածք է նոցա համար, ուստի և նոքա սկսում են բաժանուել ջուկ-ջուկ աշխատանքը թագաւորութեանց, որոնցից մէկը մնում է հին տեղը, իսկ միւսը գնում նոր բնակարան պտուկու: Բայց մեղուականը վաղուց արդէն պատրաստած է լինում ապագայ սերնդի համար նոր փեթակ. նա շվշուալով հաւաքում է նորանց, մի ձեռքում աւելը բռնած, որ փայտուտականները նորա վերայ ժողովուին, իսկ միւսում վառած շորերի մի փաթոյթ, որ սորա ծուխը թոյլ չը տայ մեղուներին կծոտել իրան: Մըջիմն արդէն շատ ստորերկրեայ անցքեր ու ամարանոցներ է շինել և սկսել է մթերել իւր ձմեռուան պաշարը: Այսպէս, ամենքի համար առատապէս բաց է արել Սրարիչը իւր ողորմած աջը և թափում է (գեղում է) երկրի վերայ ջերմութիւն, անձրև, ծաղիկներ, սրտուղներ, խոտերի ու հացաբոյսերի անթիւ սերմեր, և այլն:

Շատ ու շատ է ամառը գիւղացու գործը, Հագիւ նա պրծաւ ցելը, որ աշնանացանի համար փափկացնէ հողը, և ահա վրայ հասաւ խոտհարքը: Հնձողները ծանր հագուստները հանած, փայլուն ու գրնգրնգող գերանդիքն առած՝ շտապում են դաշտը խոտարելու (հնձելու): Կնանիքը նոյնպէս սիրով փոցիւերն ու եղաններն առած կուտակում են արդէն չորացած խոտը Ահա և Բարձր ու բոլորակ

դէզեր դրուեցան: Երբեմն, եթէ մօտ տեղ մի մեծ ու լայնատարած ծառ է լինում, գիւղացին կտորում է նորա միջին ճղները ու դէզ է դնում ծառի վերայ, որ խոտը տաւար չուտէ, և կամ նա ապահով լինի կրակ ընկնելուց կամ փտելուց:

Խոտհարքը վերջացաւ թէ չէ՝ գալիս է հունձը: Գարին արդէն հասել է, այնպէս որ եթէ քիչ էլ թողնես նորան չը հնձած՝ կը վաղահանի (կը թափուի): Կարճ ժամանակից լետոյ հասնում է ցորենը: Սիրուն տեսարան է, երբ հնձողների շարքը մտնելով արտերի մէջ այս ու այն կողմից կաշեղէն գոգնոցները (առաջակապները) կապած քաղցրածայն երգերով սկսում են հնձել ոսկեշող հացաբոյսը: Որտեղ քիչ առաջ ծածանվում էր ցորենը, այժմ այնտեղ միայն կտրած լարդեր են ցցուած: Հնձողը նախ ժողովում է բռան մէջ գարուկամ ցորենի ճանկերը, լետոյ քանի մի ճանկ միասին կապում է, որ դառնում է կօւտակ. այսպիսի տասն կուտակ պինդ կապելով շինում է խուրձեր, և վերջապէս արդէն հնձած արտի մէջ դնում է տեղտեղ փանջակներ (դէզեր), որոնցից ամեն մինը տասն խուրձ է լինում: Գժուար է հնձողի բանը կիզող արևի տակ, նորա ճակատից քրտինքը թափվում է առատ կաթիլներով: Յիրաւի, մեծ վարժութիւն է հարկաւոր այսպիսի ծանր գործի համար. ինչքան ջանասիրութիւն ու համբերութիւն պէտք է ունենայ իրեղճը: Հակառակի պէս հունձի ժամանակ մէջն են ընկնում պաշարաթիւներն էլ և զրկում հնձողին նորա միակ սիրտ հովացնող բանից, այն է սառն մածնից ու թանից, որ նա շատ ախորժակով ճաշում է կէսօրին ծառի շուռքի տակ:

Հունձը պրծաւ թէ չէ՝ գիւղացին իսկոյն սկսում է հնձածը կրել կալը, որ կասէ: Ամեն օր առաւօտեան շտա վաղ գիւղացին խուրձերը ցրվում է կալի մէջ, ձիանք կամ գոմէշներ ու եզներ է լծում և գրեթէ ամբողջ օրը շարձարվում է մի հաշանի վերայ: Սնդադար լսում են նորա քաջալերական ձայնը յոգնած անասուններին և տակը քարած կամբերի չըխ-

չրիկոցը: Ինչքան, ինչքան քրտինք և ուժ է թափում գիւղացին, մինչև որ վերջացնում է կալը:

Բայց ինչո՞ւ էլի ուրախ է գիւղացին ամառը, երբ նա այդքան չարչարանք է կրում: Ո՛հ, շատ են դորա պատճառները: Նախ գիւղացին գործից չէ վախենում, նա մեծացել է աշխատանքի մէջ: Երկրորդ նա գիտէ, որ ամառնային աշխատանքն ամբողջ տարին կերակրում է նորան: Երրորդ զգում է գիւղացին, որ նորա աշխատանքով կերակրվում է ո՛չ միայն իւր գերդաստանը, այլև բոլոր աշխարհը—և՛ ես, և՛ դու, և՛ ամեն մի ճոխազարդ պարոն, թէև այդպիսի պարոն ներից շատերն արհամարհանքով են նայում գիւղացու վերայ: Նա իւր անշուք գործով կերակրում է ամենքին այնպէս, ինչպէս ծառի արմատը նորա տերեւազարդ գոռոզ կատարներին:

Շատ ջանասիրութիւն ու համբերութիւն է հարկաւոր գիւղային գործերի համար, բայց և ո՛չ պակաս հմտութիւն ու բանհմացութիւն են պէտք: Փորձեցէք դուք էլ հնձել և կրտեսնէք որ այդ հեշտ բան չէ: Առանց սովորելու՝ գերանդիով, ոչինչ չես կարող անել: Լաւ դեզ դնելն էլ հեշտ բան չէ. հերկելու համար մեծ փորձառութիւն է հարկաւոր, իսկ լաւ սերմնացան լինել ամեն մի գիւղացու անգամ գործը չէ: Բացի դորանից պէտք է գիտենալ, թէ երբ ինչ անես, ինչպէս սարքես արօրն ու գուլթանը, ինչպիսի փայտ չարմար կը լինի լուծի համար, ինչպիսին սամիների համար, ինչպիսին կոտորակի ու համնի և այլն:

Տեսէք ինչքան շատ բան պէտք է գիտենայ գիւղացին և ինչպէս կարելի է տղէտ անուանել նորան, թէ և նա չիմանար կարգալ ու գրել:

Քաղցր է քնում գիւղացին ծանր աշխատանքներից լետույ, զգալով որ կատարեց իւր սուրբ պարտականութիւնը: Մեռնելիս անգամ նա ախ չի քաշել, թողնելով մշակած դաշտերը իւր գաւակներին, որոնց նա պահէ—մեծացրել է, սո-

վորեցնել է աշխատանքների և իւր տեղը գործաւորներ շինել Աստուծոյ և մարդկանց առաջև:

ԱՌՍԻՈՏԵԱՆ ԵՐԳ ՇԻՆԱԿԱՆԱՑ

Այ մարդ, այսօր շատ քնեցար, ննջեցիր, Առաւօտեան հով ժամանակն անցուցիր. Արեգակը ծովի ծայրէն ծագեցաւ, Ջերմութիւնը ձորն ու դաշտը փրռուեցաւ:

Ընկերներդ վաղ արտերը գնացին, Յորեն, գարին գերանդիով հնձեցին Խուրձ կապեցին, բարդ բարդեցին դաշտումը, Նըստան հանգչիլ կաղնիների հովումը:

Այ մարդ, վեր կաց սառը ջրով լուացուի՛ր, Գօտիդ կապէ, գերանդիդ առ, դաշտ հասիր, Քանի հով է, հուռնձդ արն արտումդ, Հուռնձդ հնձէ, մի ծուլանար գործումդ:

Հուռնձդ կապէ, բարդդ բարդէ, տուն արի, Հանգստացիր, երբ քո հուռնձդ կատարի, Բեր գերագդիդ կախէ պատին քո տանը. Ես իրիկուան կը պատրաստեմ սեղանը:

Այ մարդ, հերիք, ինչ որ այսօր քնեցար, Աչքըդ մէկ բնց, տես թէ՛ որչափ ուշացար. Մեր դրացին վաղ անցկացաւ կամուրջէն:

Վաղ լուել է մեր զըզիրը ձայնելէն:

Ի՞նչ ես պառկել, ի՞նչ ես քնել սիրական, Արեգական շողը հասաւ մեր դրան, Մի ծուլանար ժամանակըդ խընալէ. Այն պիտի մեզ բոլոր ձմեռ կերակրէ:

Շ Ո Ւ Շ Ա Ն

Քարերն ու ժայռերը հողի զաւակներն են: Նոքա ամենից աւելի են նման հողին, դորա համար էլ նա իւր կուրծքին կպցրած է պահում նոցա և չի թողնում որ հեռանան իրանից: Շատ անգամ է ջուրը նախանձել հողին: Գորա հարգատ զաւակը—սառույցը երբէք մի ձմերից աւելի չի սպրել, այդ պատճարով էլ ջուրը չարակամ լինելով հողի անթիւ և մշտատե զաւակներին՝ աշխատում է անդադար խորտակել նոցա: Անձրևի կաթիլները մաշում են ժայռերի զագաթները և սառչելով ճեղքոտում են ամենակարծր քարերը:

Ահա մի անգամ էլ խօսք կապեցին բոլոր կաթիլները, հաւաքուեցան հեղեղներ, վտակներ ու գետեր կազմեցին և ամեն մի առաջն ընկած բան քշելով ածեցին ծովի մէջ: Ամբողջ օվկիանոսը զինւորուեցաւ կռուելու, նորան դաշնակցեց մըրրիկը, կայծակը լոյս տուեց նորան, ալիքները ուռան ու փրփրեցան, գոռալով ու թնդալով բաձրացան և ծածկեցին ցամաքը: Այն ժամանակ կործանուեցան պինդ-պինդ ժայռերը կատաղի ջրերից, ցիրուցան ընկան նոցա կտորտանքը, մինչև որ տիղմ դարձան ու պղտորեցին ջուրը: Մեծ եղաւ բնութեան միջի կռիւը: Հողի զաւակները խորտակուեցան, և ջրերը սիրտը հովացած յետդարձան իրանց տները:

Բարձր երկնուղէշ ժայռերի տեղակ այժմ սփռուած էր գետեղերքում ու ծովեղերքում մի տղմուտ դաշտավայր: Տօթագին արևը փոքր առ փոքր անհետացրեց կռուի նշանները. դաշտավայրն անապատի շոր հագաւ երկիրը քարի պէս պընդացաւ ու ճաքճրքոտեց, և մի ջերմ ու խեղդող պտոյտահողմ թողի ամպեր բարձրացնելով սկսեց պրտրտել քարուքանդ ժայռերի վերայով: Այդ տեղ թագաւորում էր մահը, ոչ մի հատ

կանաչ տերև, ոչ մի ծաղիկ, ոչ մի թիթեռնակ չէր կարելի գտնել հալումաշ հողի վերայ:

Սակայն այդ տեղ էլ կեանքի նշույլ կար, միայն թագ կացած: Հազարաւոր սերմիկներ աննկատելի կերպով հանգստացած էին հողի մէջ, սպասելով պատեհ ժամանակի:

Պէտք է գիտենալ որ բոյսերն աճում են երկու եղանակով. սերմիկներից, կամ կոկոններից: Ծառերն ու թուփերը ճղնիկների վերայ կոկոններ (պտոյտներ) ունին դոքա ծածկուած են լինում ամուր կեղևով: Բայց շատ բոյսեր կան, որոնց կոկոնները գետնի տակն է գոյանում. այդպիսի կոկոններին ասում են սոխուկներ, դոքա էլ դրսից ծածկուած են լինում ամուր կեղևներով. դոցա մի քանի շերտ ճկուն ու խիտ սեղմուած թերթերը կարողանում են դիմանալ անպտուղ գետնի չոր ու ցամաք զանգուածների ճնշմանը:

Երբ որ գալիս են անձրևները՝ շաւիղներ են բաց անում փափուկ հողի մէջ և քշում իրանց հետ աւազի հատիկները: Սերմիկները ու սոխուկները ներս են ծծում տաք հիւթը: Սոխուկից բուսնում է մի սրածայր տերև, նորա յետևից էլ միւսներն են դուրս գալիւ իրար վերայ: Ինչքան շատ են տաքանում տերևները արևի լոյսի տակ, այնքան շատ են գեղեկանում: Ամենից վերինները դառնում են շքեղազարդ շուշաններ: Սպիտակ ու պայծառ փայլում է շուշանը շրջակայ մթնադոյն տարածութեան մէջ: Վեց հատ թերթեր բաղկացնում են ծաղկի ծածկոյր. վեց հատ ոսկեշող առէչներ նազելի կերպով ճօճում են ծաղկանօթի միջի կանաչ թերթի վերայ:

Տգեղ ու մուսլ անապատն այժմ ծածկվում է հազարաւոր ծաղիկներով, աշխատում են մինը միւսից առաւել գեղեցիկ լինիլ, բայց նոցա մէջ ամենից սիրունն է լինում սպիտակ շուշանը:

ԷՇՆ ՈՒ ՍՈՒՍԿԸ

Բացուել էր գարունը, սար ու ձոր ծաղիկել,

Անուշ հստն ու հովն ամեն տեղ բռնել,

Ամեն աշխարհից հեռու տեղերից

Փախած թռչուններն իրանց բուներից

Եկան ողջունել գալուստը գարնան,

Մայր ու ձագ նստած թուփերի վերան:

Պարկեշտ սոխակն էլ իւր այրուած սրտի

Իւր սիրուն վարդի սէրն ու իւր մտքի

Կարօտն ու աշխուժ բերան բերելով՝

Խոր ձորում նստած վեշտերը լալով՝

Նայում էր ջրին, իւր վարդի թփին,

Սպասում էր որ բացուի սիրելին:

Բայց վարդն անհրաւ մնացել էր փակ,

Սոխակի սիրաբ դարձել էր կրակ:

Այս գառն ընդէին սատանի քամին

Որտեղից հանեց մեր կորած իշին,

Քունն էր հատել, թէ կերբ պակսել

Գայլն էր հետ ածել, թէ տէրը դնքսել,

Ականջները խլշած՝

Սարն ի վեր ընկած՝

Վաղեց ու հասաւ, գունչը վրայ բերեց

Անմեղ վարդի թուփն ու կոկոնն բռնեց,

Փշրեց ու ջարդեց արաւ կտոր-կտոր,

Ու ինքն վայր ի ձոր՝

Գլուխն առաւ դնաց:

Սոխակն այս քանը որ տեսաւ՝

Եկաւ

Վարդի վրայ կանգնեց

Իւր սուզն սկսեց.—

«Աննման իմ վարդ, ցանկալի հողուոյս,

Սրտիս բերկրանքի ապաւէն ու յոյս.

Ինչք՞ դառն օրհաս հանեց քեզ աչխարհ,

Երբ ոչ ոք զինդ պէտք է չիմանար.

Երկինքն է տեղդ, ինչք էս մնում

Իշի կերակուր այս փշի միջում:

Քանի փուշ ու էշ երկրից չեն պակաս՝

Մտածում եմ, որ անտէր կրմնաս,

Կամ այրիբ դու ինձ, որ մի օր պրծնիմ

Կամ թե առ թռչինք, երեսիդ մեռնիմ»:

Իմ սիրուն սոխակ, մի այդքան ցաւիր,

Կաց մեր միջումը քո վարդը գովիր,

Էշն աղբի մէջն է առել իւր ծնունդ.

Նորա հոտովն էլ առնում է սնունդ.

Քեզ ծառ ու ծաղիկ, քեզ վարդ մանուշակ

Պարզւել է Տէրն, իմ ազնիւ սոխակ:

ԹՈՒԹԱԿՆ ՈՒ ՍՈՒՍԿՆ

Մի թուփակ տան մէջ այնքան ճղղաց, գոռաց, շվշվաց
որ տանուտէրը հրամայեց դուրս տանել նորան: Թուփակի
ինքնասիրութեանը գիպաւ այս քանը, և նա սկսեց գան-
գատել սոխակին, որ եկել էր տեսնելու մեր տարաշխարհիկ
թուփակին:

«Աչքիս լոյս, ասաց թուփակը սոխակին, ես լսել եմ որ
դու լաւ վարպետ ես երաժշտութեան մէջ. խնդրեմ լսես իմ

երգերը և ասես բացայայտ, թէ քննչ պակասութիւն կայ նոցա մէջ և թէ ինչո՞ւ իմ տէրը չի սիրում նոցա: Նա չէ, որ այնքան զուարճութեամբ լսում է այնպիսի վատ երգիչների ինչպիսին է արտուտը, քնարիկը կամ ծիծեռնակը, որոնց ճշիւնը աւելի մկնների ծվոցին է նման, քան թէ երգի: Ի՞նչ պատճառով, հէնց որ ես սկսում եմ իմ բոլոր ճարտարութիւնը ցոյց տալ, այդ տխմարը հրամայում է հեռացնել ինձ: — Երգիք, ասաց սոխակը, ես ուրախութեամբ կըլսեմ քեզ պէս սիրուն թուջունի երգը»: Թութակին սկսեց իւր բոլոր ճարտարութիւնը բանեցնել. — կրկնաց հաւի պէս, հաչեց շան պէս, մլաւեց կատուի պէս, մի խօսքով խառնափնթոր կերպով կրկնեց բոլորբերան արած բառերն ու երգերը: «Այժմ սիրելիս, ասաց նա սոխակին, վերջացնելով իւր ճոռնչիկ երաժշտութիւնը, — ասա խնորեմ, լսած կ'սս մի այսպիսի բան երբ և իցէ»:

— «Ի՞նչ շատ հմուտ ես ձայնդ նմանեցելում, ասաց սոխակը թութակին, բայց ես կըցանկանայի լսել քո յատուկ երգը»: Թութակը տարակուսած մտիկ արաւ սոխակին և նորից սկսեց մլաւել կատուի նման, հաչել շան նման, կռայել ագռաւի նման, դուրս տալ իւր բոլոր սերտած խօսքերը: Բայց որքան էլ աշխատեց սոխակը՝ չկարողացաւ լսել թութակի յատուկ երգը:

— «Տեսնո՞ւմ ես ահա, ասաց վերջապէս սոխակը, գըլխաւոր պակասութիւնդ այն է, որ դու երգում ես ուրիշի նման, ուրիշի ձայնով: Ինչքան տկար լինի ծիծեռնակի ձայնը, որին դու արհամարհում էիր, բայց նա իւր մեղմիկ երգի մէջ արտայայտում է իւր սեպհական գզացմունքը, իւր սէրը, իւր վիշտը, իւր ուրախութիւնը իւր տխրութիւնը: Ահա ինչու են զուարճութեամբ լսում նորան մարդիկ, իսկ քեզ հրամայում են դուրս տանել, երբ սկսում ես երգել: Աշխատիր որ գտնես քո սեպհական երգը, այն ժամանակ քեզ էլ կը լսեն ուշադրու-

թեամբ: Բայց ես շատ եմ կասկածում, որ դու այսքան երկար ուրիշներին նմանուելուցդ լետոյ կարողանաս արտայայտել քո յատուկ գզացմունքը»:

Արդէն յունիսի Գից սկսած փոքր առ փոքր օրերն սկըսում ին կարճանալ, եսկ գիշերը երկարիլ: Սեպտեմբերի 11-ին ցերեկը դարձեալ հաւտօար է լինում գիշերին: Այս աշնանային գիշերահաւասարն է և աշնան սկիզբը: Արեգակն առաւօտեան 6 ժամին է ծագում, իսկ երեկոյեան 6 ժամին մայր մտնում:

Ամպերը գրեթէ ամեն օր պատած են լինում երկնքի երեսը դոքա այն դարնանային ամպերը չեն, որ արծաթի սարերի պէս թափառում էին երկնակամարի վերայով: Օդը սկսում է ցրտանալ: Հետզհետէ սկսում է գիշերն եղեամն դնել խոտերի և կտուրների վերայ:

Աշնանային մանր անձրևներն ամենևին նման չեն ամառուան փոթորկալից անձրևներին. աշունքն անձրևում է համարեա ամեն օր, և երկիրն այնպէս շուտ չի ցամաքում, ինչպէս ամառը: Քամին անդադար փչում է հեռու-հեռու ցրուելով ծառերի ու խոտերի հասած սերմերը:

Ծառերի տերևները տեղ-տեղ սկսում են դեղնիլ, կարծես թէ աշնան մահաբեր ձեռքը թառամեցրած լինէր նոցա: Ամենից առաջ ուռին էր բացուել, ամենից առաջ էլ նա է սկսում դեղնիլ: Փոքր առ փոքր դաշտերը դատարկանում են. էլ չեն երևում արտերում գիզած խուրձերը. ծաղիկներն անհետացել են. այս ու այն անդ աչքաթող արած խոտը գէպի գետին է թեքվում և կարծես սպասում է ձիւնին: Ամեն բան-

լուում, համրանում է և մերկանալով ամառուտն պայծառ-
 զարդերից, ստանում է աշնան միտեսակ գորշագոյն կերպա-
 րանքը: Տարուան այդ եղանակում բնութիւնը նման է լինում
 մի բազմավաստակ մարդու, որին նինչը յաղթահարում է:
 Մի քանի ժամանակ անցնելուց յետոյ նա (բնութիւնը) փաթ-
 թուելով սպիտակ վերմակի մէջ՝ քնում է ամբողջ ձմեռը:

Տեղափոխական թռչունները մինը միւսի յետեից պատ-
 րաստվում են ուղևորուելու: Ամենից առաջ ճանապարհ են
 ընկնում ծիծեռնակները. դոցա յետեից արագիւնները, սասարկ-
 ները և այլն: Աղաղակ բարձրացրած, կամ երկար շղթայա-
 ձև շարքերով, կամ անկիւն կազմելով՝ թռչում են դէպի
 հեռաստան մեր ամառնային հիւրերը: Անտառները հան-
 դարտում են ու դատարկվում. նիայն ագռաւները նստելով
 մերկ ճղների վերայ, կռայում են իրանց խռպոտ ձայնով,
 իսկ կաչաղակները կրկչալով թռչում են ոստից ոստ: Սեւ-
 ցած, մռայլադէմ երկրին նայելիս մարդ տխրում է. գոնէ
 ձիւնը շուտ անէր ծածկէր նորա մերկութիւնը:

Գալիս է ձիւնը, բայց երկար ժամանակ չկարողանալով
 դիմանալ, երբեմն մի երկու ժամ մնալուց յետոյ՝ անհետա-
 նում է:

Աշունքը գիւղացու գործը հետզհետէ սակաւանում է,
 բայց դարձեալ անգործ չէ մնում: Նա խաղողը քաղել, քն-
 մել, գինի շինել կարասների մէջն է ածել. դորանից յետոյ
 պէտք է աշունքի սկզբում հերկել հողը, ցաքանել ու սերմել:
 Երբ որ գործից թեթեւանում է գիւղացին՝ բարձում է սայ-
 լերին կամ բեռնում ձիերին ցորենի հակերը և տանում ջրաղաց
 աղալու: Կամ թէ ուրազն ու կացինը ձեռին՝ զանազան երկրա-
 գործական գործիներ է շինում: Մորանից յետոյ մեր գիւղացին
 այլ ևս այնքան գործ չունի ինչքան ամառը: Ժամանակ առ ժա-
 մանակ թէ փայտ կամ ցախ պէտք է բերէ անտառից՝ այդ է,
 միւս ժամանակներն ազատ է: Այս է պատճառը, որ գիւղական

հարսանիքների մեծ մասը այդ ժամանակներումն է լինում
 (աշունքի վերջերում և ձմեռուան սկիզբներում), երբ շատ են
 լինում տօն օրերը և առատ նոր քաղցր գինին: Շատ ու շատ
 նեղութիւններ էր քաշում գիւղացին մինչև հիմայ, հարկաւոր
 է նորան մի քիչ էլ հանգստանալ, ուրախութիւն անել:

Ս. Ն Ձ Ր Ե Ի

Ջերմութեան ազդեցութեամբ սառույցը հեղանիւթ է
 դառնում, իսկ հեղանիւթը— շոգի: Ջրի շոգիանալու համար
 մեծ տաքութիւն հարկաւոր չէ. թրջած թաշկինակը պաղ
 քամու տակ էլ կարող է ցամաքիլ, սառցի կտորը ցրտի տակ
 էլ է փոքրանում շոգիանալուց, թէև քիչ-քիչ: Արդէն մենք
 գիտենք թէ ինչու շոգիացող ջուրը մեզ չի երևում և ինչու
 ձմեռը տեսնում ենք քրտնած ձիւց բարձրացող գոլորշիք, թէև
 ձին ամառը շատ է քրտնում, քան թէ ձմեռը: Այժմ դժուար
 չէ կարծեմ հասկանալ, թէ ինչպէս է ջուրը երկրից բար-
 ձրանում մթնոլորտի մէջ՝ իբրև գոլորշի կամ շոգի, և ինչպէս
 թափվում այնտեղից բազմաթիւ կաթիլներով իբրև անձրև:

Երբ օդը պաղ լինի երկրի մակերևութից, այն ժամանակ
 կարելի է տեսնել գետերի, լճերի, ծովերի ու ճահիճների շո-
 գիացումն անգամ: Այդպիսի երևացող շոգիները մ առ ա խ ու ղ
 են կոչվում կամ թ ու ղ պ, և լինում են այնպէս թանձր, որ մի
 քանի քայլ հեռուից ոչինչ չի կարելի տեսնել: Բայց ջուրը միշտ
 ու միշտ շոգիանում է. թէև մեզ չի երևում, և փորձերով
 հաստատուած է, որ օդի մէջ միշտ ջրի գոլորշիք կան:

Երբ որ բարձրում գտնուող գոլորշիքը մեզ երևուն են՝
 ամպ ենք անուանում: Ամպը նորանով է միայն զանազան

վում թղպից, որ մթնոլորտի բարձր շերտերումն է գտնվում: Նատ անգամ ցածում անտեսանելի գոլորշիքը բարձրանում տեսանելի են դառնում, պատճառ, ինչքան բարձր է օդի շերտը երկրից՝ այնքան պաղ է լինում նա: Բնական օրէնք է, որ ամեն մի թափանցիկ մարմին, անցկացնելով իւր միջից լուսոյ ճառագայթները, առաւել քիչ է տաքանում նոցանից քան թէ անթափանցիկ մարմինը: Մեր երկիրն էլ իբրև խիտ ու անթափանցիկ մարմին աւելի երկար է պահում իւր մէջ արևի ճառագայթներից ստացած տաքութիւնը, քան թէ օդը ինչքան անօսը է լինում օդը, այնքան քիչ է տաքանում: Բաց հասկանալի է, որ օդը ինչքան բարձր՝ այնքան անօսը է կամ աւգայտացած: (Ինչու): Ահա ինչու երկրի անտեսանելի գոլորշիքը բարձրանալով օդի վերին շերտերը ամպանում են ու տեսանելի են դառնում:

Բարձր սարերի գագաթները ելած մարդիկը, հաւատացնում են, որ ամպերը թուղպ են, ուրիշ ոչինչ: Նոյն իսկ ցուրտը, որ չերևացող շոգիքը երևացող ամպեր է շինում, ամպերն էլ փոխարկում է անձրևի կաթիլների: Օդի մէջ լողացող ամպի վերայ երբ փչում է պաղ քամի՝ այն ժամանակ շոգիները թանձրանալով կաթիլներ են դառնում և օդից ծանրանալով՝ սկսում են անձրևել:

Ամպերը կարող են զանազան բարձրութիւն ունենալ: Ամենաբարձր ամպերը եօթն կամ ութ վերստ հեռու են լինում մեզանից. նոքա թեթև են լինում, կարծես արծաթագօծած և կամ բազկացած փափուկ ոպիտակ փետուրներից, ուստի և ասվում են փետրային ամպեր: Այդքան բարձրութենում շատ ցուրտ է լինում, այս պատճառով փետրային ամպերը, երևի, բազկացած են սառած փամփշտիկներից կամ սառցային բիւրեղներից: Այդպիսի բարձր թեթև ամպերը երկար ժամանակ կարող են թափառիլ մթնոլորտի մէջ և անձրև

չդառնալ. և առհասարակ նկատուած է, որ փետրային ամպերը լաւ եղանակ են գուշակում: Իսկ երբ գոլորշիքը շատանում են օդի մէջ, ամպերը ծանրանում են և սկսում են ցած իջնիլ, կուտակվում են իրար վերայ մեծ-մեծ ժայռերի ամրոցների, աշտարակների, ուղտերի ձևով և վազում են հողմի ուղղութեամբ. այդպիսի կուտակուած ամպերը իհարկէ անձրև են գուշակում:

Աշխարհիս բոլոր մասերում հաւասարաչափ չէ անձրև գալիս և ոչ էլ անձրևները հաւասար են լինում միմեանց: Երբեմն մի անձրև քանի մի րոպէի մէջ այնքան ջուր է թափում, որքան մի ուրիշ անձրև գուցէ մի շաբաթում էլ չբթափէր: Ծովից մօտիկ և ջերմ երկիրներում անձրևը թէև ուշ-ուշ է գալիս, բայց գալիս է հեղեղներով: Կան այնպիսի ջերմ ցամաքանապատներ էլ՝ ծովից ու մեծ գետերից հեռու, ուր որ համարեա թէ երբեք անձրև չէ լինում: Այդպիսի տեղերում բոյսերը չորանում են, գետինը պատառ-պատառ է լինում ասթից: Թռչունները, գաղանները և միջատները կամ փախչում հեռանում են, կամ սատակում այնտեղ: Այդպիսի տեղերը գտնվում են միջին Աֆրիկայում և Սիբիրի քանի մի կողմերում: Այնպիսի երկիրներ էլ կան աշխարհիս վերայ. ուր մի քանի ամիս շարունակ անձրև է գալիս, իսկ յետոյ մի քանի ամիս էլ կաթ չի կաթում: Այդ տեսակ անձրևները կոչվում են շրջանաւոր կամ պարբերական անձրևներ. որոնք կախումն ունին նոյնպիսի շրջանաւոր քամիներից, որոնք մի քանի ամիս շարունակ փչում են մի ուղղութեամբ, ջրի գոլորշիներ բերելով իրանց հետ, և յետոյ նոյնքան ժամանակ էլ ուրիշ ուղղութեամբ, հեռու տանելով գոլորշիքը:

ԱՐՏՍՍՈՒՈՂ ՈՒՌԵՆԻ

Կարկաչահոս գետի եզերքում երես առ երես բուսած են երկու ուռենիք, ճկուն, կարմրաւուն ճղներով: Նոքա երկուսն էլ աճել են մի գոյգ սերմիկներից, որ մի ժամանակ գլուխ գլխի պարկած են եղել հինօրեայ ուռենու ծաղկի մէջ: Երբ որ այդ սերմիկները գեռ ևս քնած էին իրանց տաք օրրանի մէջ, մի սաստիկ քամու ճայթիւն դուրս խլեց նոցա այն տեղից և սերմիկներից մէկը մէկ, միւսը միւս եզրը. նոքա ընկան փափուկ, խոնաւ հողի մէջ. պտտիկ արմատներ ձգեցին և փոքր առ փոքր իրանք էլ մեծ ծառեր դարձան: Մենակ նոքա չէին այն տեղ, ուրիշ շատ ծառեր էլ բուսան նոցա չորս կողմում, այնպէս որ երկու հարազատ քոյրիկները դժուարութեամբ էին միմեանց երեսը տեսնում: Ահա ինչու նոքա այնպէս ցած են թողել իրանց ոստերը և այնպէս վշտագին սօսափում են իրանց տերեւներով. ահա ինչու մարդիկն էլ տիրալի ծառեր են համարում ուռենին և շատ անգամ տնկում են նորան իրանց սիրելիների գերեզմանի վերայ և անուանում են նորան արտասուող:

Յիրաւի, ուռենու ոստերից կաթիլ-կաթիլ թափվում է արտասուքի պէս մի տեսակ վճիտ հիւթ. բայց այս կաթիլները ոչ թէ ուռենին է պատրաստում, այլ նորա վրայ բնակուող միջատները:

Սակայն արտասուող ուռենին էլ ունի իւր ուրախ օրերը: Գարնան սկզբում, երբ այլ ծառերն ու թուփերը տակաւին քնած են լինում, նորա պտոյտները (կոկոններն) սկսում են արգէն դարթնիլ: Մինչ այն ժամանակ կինամոնագոյն թեփուկներով փաթաթուած քնած էին նոքա. տաք հովը փչեց թէչէ՛ նոքա իսկոյն քանդեցին իրանց բանտի պատերը և դուրս երևեցան այնտեղից որպէս փափուկ ու սիրուն բամբակի բու-

լաներ: Այդ քուլաներն ուռենու ծաղիկներն են, բայց նոքա երկու ծառերի վերայ էլ նման չեն իրար. մէկի վրայ քուլաները գեղին են և թեփուկների տակ ունին բազմաթիւ փոշետներ. այդ տեղ է հասնում ոսկեփայլ փոշին: Մեղրի հոտ է գալիս քուլաներից, և մեղուները խուճ-խուճ շտապում են նոցա մօտ անուշահոտ կերակրի պաշար առնելու համար: «Շատ լաւ, են մեղուներին ոսկեշող քուլաները:—մեղր առէք ինչքան կ'ուղէք, Տէրը ձեզ հետ, բայց դորա փոխանակ մի փոքրիկ ծառայութիւն արէք մեզ.—այն տեղ գետի միւս ափում բուսած է մեր հարազատ բուրիկը. գնացեք նորա մօտ, բարև տուէք մեզանից և մեր ոսկեփայլ փոշուց ընծայեցէք նորան որքան կարողանաք»: Մեղուները յանձն են առնում ուրախութեամբ. նոքա իրանց թաւուտ հանգերձը բոլորովին շաղախում են ոսկեշող փոշուով, մնում է նոցա թռչիլ միայն մինչև միւսուռենին, որ կատարեն յանձնարարութիւնը: Այս մէկ ուռենու քուլաները աւելի քնքոյշ ու աւելի կանաչ են նոքա նոյնպէս մեղրի հոտ ունին և գրաւում են մեղուներին, բայց նոցա թեփուկների տակ չկան փոշետներ, այլ երկու-երկու սերմնատուն բաց բերանիկներով է, որոնք անհաբերութեամբ սպասում են իրանց հարազատ քրոջ ոսկեղէն ընծային: Մեղուները կըբերեն այդ ընծան և անկասկած կըտան ում որ պէտք է հասնի. բերում են նոքա, և ի պարզե իրանց աշխատանաց՝ այստեղ էլ են մեղր ստանում: Ուրախութեամբ ընդունում են սերմնատներ ունեցող քուլաները իրանց հարազատ, թէև հեռաւոր քուեր ընծաները: և նոցա օգնութեամբ շինում են իրանց փոքրիկ սերմիկները:

Աշունքին նորից փչում է քամին, նորից ցրւում է սերմիկները, և թէպէտ նոքա հազարներով փչանում են, բայց այնքան շատ են լինում, որ ինչպէս և իցէ մէկն անշուշտ ընկ-

նում է պաղաքեր երկրի վրայ և ժամանակին ուռի ծառ է դառնում:

Այսպէս ուրեմն մեղուների շնորհով մի ուռենին ընծայ է ուղարկում միւսին:

ԱՂԲԻՒՐԱԿՆ

Արդէն շատ անգամ եմ լսել կարկաչուն աղբիւրակների մասին, բայց դեռ ոչ որ չի պատմել ինձ, թէ ինչ են նոքա կարկաչում այնքան: Ահա մէկ վճիտ աղբիւրակն դուրս է վազում մեծ քարի տակից թող նստեմ հիմա նորա մօտ և տեսնեմ թէ ինչ է քչքչում: Անհամար փոքրիկ ալիքներ մէկ-մէկի առաջը կտրելով ու խոխոջալով դուրս են թռչում քարերի ու աւազների արանքից, բարձրացնելով ու շրշրջելով նոցա հատիկները:

«Ասացէք ինձ, սիրուն փոքրիկ ալիքներ, պատմեցէք, ինչո՞ւ էք այդպէս շտապում, սրտեղից և սուր էք վազում, ինչո՞ւ էք այդպէս բօթբօթում իրար:

—Ահ, խոխոջացին ալիքները, մենք շատ ենք, և շատ շատ, այնտեղ սարի մէջ դեռ այնքան էլ կանք, որ անկարելի է մեզ համարել, մենք ամենքս էլ ուզում ենք լոյս աշխարհ դուրս գալ, բայց դուռը փոքրիկ է, ահա ինչո՞ւ ենք այսպէս բօթբօթում իրար:

«Բայց սրտեղ էք եղել մինչև այժմ և ինչ էք արել: Չլինի հէնց այն օրիցն էք նստած սարի մէջ, երբ աղաւնին նային բերաւ ձիթենու շիւղը, որ նշան տայ, թէ ջրերը ցամաքել են»:

«Ահ, ոչ, ոչ, ոչ», քչքչացին ալիքները մէկը միւսին ընդհատելով, և նոցանից իւրաքանչիւրն այնպէս շտապեց ասել իւր պատմութիւնը, որ ես ոչ մի խօսք էլ չը կարողացայ

ջոկել: Ես կռացայ աղբիւրակի վերայ, վերցրի մի բուռն ջուր՝ մաքուր և սառն, և մի-մի կաթիլ մատներիս արանքից անցկացնելով սկսեցի ունկնդիր լինել նոցա մի առ մի: Ինչպիսի հրաշալի պատմութիւններ ասես, որ չ'պատմեցին նոքա ինձ:

—Մենք անցեալ ձմեռը ձիւնի հատիկներ էինք, ասացին ինձ երկու կաթիլներ, և այնտեղ սարի վերայ ընկած ուրախ-ուրախ փալում էինք արևի լուսով, մինչև որ նա հալեցրեց մեզ զարուսքին:

Մենք կարկտի հատիկներ էինք, քչքչացին ուրիշ կաթիլներ, և աւաղ, ամբողջ հասկաւորած արտը տեղն ու տեղը նստեցրինք:—Իսկ մենք ցօղի կաթիլներ էինք և ջուր տուինք ծարաւ շուշանին, ասացին երկու հատ ուրիշ կաթիլներ.—Մենք ծովի երեսին նաւեր էինք քշում.—մենք լագեցրինք ծարաւ մարդուն և փրկեցինք նորա կեանքը:—Մենք պտըտեցնում էինք ջրաղացի քարը.—մենք փրփրում էինք շոգենաւի անիւների տակ.—մենք անուշիկ հիւթ էինք կեռաստի մէջ.—մենք համեղ դինի.—մենք դեղ.—մենք թոյն, —մենք կաթն. ճիճը փայցրին իրար լետեից վճիտ կաթիլները, մարգարիտների նման թափուելով մատներիցս:

Մի հատ պայծառ կաթիլ կտիւ ընկաւ մատիս ծայրիցը.—«Ես մի ժամանակ արտասուք էի, շշնջաց նա.—Ես մի կաթիլ քրտինք, ասաց նորա լետեից միւսը վայր ընկնելով գետնի վերայ.—Իսկ ես մի ժամանակ քո սրտի մէջ էի, ձայնեց երրորդը, մի կաթիլ ջերմ արիւն էի. լետողու շնչելիս դուրս թռայ իբրև շոգի և մտայ ամպերի ծոցը:

Ես տեսայ որ այս պատմութեանցը վերջ չպիտի լինի, կաթիլները կրկին շպրտեցի աղբիւրակի մէջ:

Ես միտք ունեի ամաչեցնել պարծենկոտ աղբիւրակին և ասացի նորան. դու լաւ կ'անես որ պատմես ինձ, թէ ինչ նոր բան ես տեսել սարի մէջ:—Ինչ պիտի լինի այդեղ, միտք

էի անուամ ինձ ու ինձ. քարեր են անշարժ ընկած աշխարհի ստեղծմանից դէս, որ և յաւիտեան պիտի մնան ընկած, եթէ մարդիկ չքանդեն ու պէտք չածեն նոցա. բայց ինչքան մեծ էր իմ զարմանքը, երբ աղբիւրակը բոլորովին հրաշալի բաներ պատմեց ինձ:

— Ամեն մի կաթիլ, ասաց նա, ձիւն եղած լինի, թէ անձրև, թէ կարկուտ, թէ ցօղ մտնում է գետնի մէջ և գործում այնտեղ ուժը կտրածին չափ, բաց անելով իրան համար անցքեր ու շաւիղներ: Մենք չնչին ենք երևում քեզ ու տկար, բայց ինքդ էլ ես տեսնում ինչքան շատ ենք մենք, գուցէ լսած լինիս, թէ կաթիլները միմեանց յետևից ընկնելով՝ կարծր քարն էլ կըծակեն: Մեզանից իւրաքանչիւրը օարերի մէջ քարաշերտերի միջով անցկենալիս՝ խլում քաշում է իր հետ աննկատելի կերպով այս կամ այն քարերի մասնիկները: Սակայն շուտով ծանրանում է փոքրիկ կաթիլի բեռը, ուժը չի պատում, որ նորան տանէ, ուստի և վայր է ձգում մի որ և իցէ ուրիշ խորշում: Այսպէս ուրեմն, կրից ու գածից մենք շինում ենք տեղ-տեղ գեղեցիկ բերդերդներ: Ուրեմն կաթիլները սարի մէջ դուրս են գալիս մի մեծ ընդարձաւ անձաւ Նա մէկ ժամանակ աղով լիքն է եղել, բայց ջրի միլիոնաւոր կաթիլները ներս են ծծել այդ աղն ու տարել նորան ով գիտէ որ պուճախ, գուցէ ծովի մէջ, որի ջուրը ինչպէս քեզ յայտնի է, այնքան աղի է: Այսպիսի անձաւի մէջ զուարճալի էլ է մեզ համար գործելը. ուրախ ուրախ ցած ենք թռչում առաստաղից, թողներով այնտեղ մեզ հետ բերած քարի փշուրները. այդպիսով առաստաղի վերայ գոյանում են տեսակ-տեսակ եկեղեցու կամ աշտարակի նման բաներ: Երևի տեսած կը լինիս դու թէ ինչպէս մենք ձմեռը տանիքից թափուելիս սառչում ենք սաստիկ ցրտից և գոյացնում երկայն-երկայն թափանցիկ շիւշեր: Աեր ստորերկրեայ գործը մի քիչ նման է դորան, միայն

թէ այն տեղ մեր շինած շիւշերը ջրից չեն լինում այլ կրից (ստալակտիտ): Անձաւների յատկում կաթիլները հաւաքուելով ստորերկրեայ լճեր են գոյացնում. յետոյ այն տեղից դուրս են գալիս ու մտնում ժայռերի արանքները և ջրվէժների պէս ժայռից ժայռեն թռչում աղմկելով:

«Երբեմն մեզ մօտ է գալիս ջուր խմելու լեռնային սալամադրը, մի երկայնաւուն փոքր անասուն, գուռատ ու կոյր. դուք չէք կարող դիմանալ մէկ տեղ առանց արեգակի, բայց նա ատելով ատում է արևի լոյսը և մահու չափ վախենուէ նորանից: Եթէ մի կտոր փայտ է հանդիպում մեզ ճանապարհին՝ մենք գործ ենք սկսում նորա հետ էլ. ծակոտիքը լըցնում ենք կայծքարով կամ կրով, իսկ փայտանիւթը կտորատում տանում ենք հետներս, կարծ ասել—նորանից շինում ենք այն, որին դուք անուանում էք քարացած փայտ. բայց այդ սխալ է, որովհետև նորա մէջ փայտի փշրանք էլ չի լինում մնացած, այլ քար է լինում բոլորովին՝ փայտի միայն ձևն առած: Մի և նոյն առուտուրն ենք անում մենք խեցիների հետ ևս: Նոքա էլ շինում են փոքրիկ անասունների ձեռքով հաղարաւոր տարիներ առաջ. մենք դուրս ենք կրում խեցիների կիրը, բայց անցեալ անասնի և տնակի լիշատակը պահելու համար՝ շինում ենք այդ տնակն ուրիշ նիւթերից»:

Բայց ահա վրայ վազեց թաւաշգլուր մի ուրիշ ալիք և սկսեց պատմել ինձ մի այլ պատմութիւն. նա պատմեց, թէ ինչպէս մի անգամ ջրի կաթիլները քանդել են Շուէյցարիայում մի ամբողջ սարի տակը, այնպէս որ նա փուլ է եկել և տակովն արել ամբողջ չորս գիւղեր իրանց բնակիչներովն ու անասուններովը: Բայց ես ընդհատեցի այդ տխուր պատմութիւնը, ասելով ալիքին, որ ես ոչինչ չեմ սիրում լսել զանազան կոտորածների ու աւերմունքների մասին: Լաւն այն է, պատմիր

ինձ, — եթէ քո կաթիլները սարի մէջ այգքան շատ ուտում ու խմում են, այգքան շատ քանդում ու շինում են, ուրեմն շատ կարելի է քո վճիտ ջուրդ էլ այնպէս մաքուր ու անխառն չէ, իմչպէս երևում է:

— Շատ և շատ կարելի է պատասխանեց աղբիւրակը, որ իմ փոքրիկ գործաւորներից մէկը կամ միւսը կրելիս լինի իւր հետ այս կամ այն նիւթը:

— Բայց ինչպիսի նիւթեր, ո՛ւր են տանում նոցա քո գործաւորները և ինչո՞ւ, հարցրի ես նորան:

— Մենք կըր ենք տանում, ձայն տուին մի քանի կաթիլներ. մեզ վաղուց արգէն սպասում են միլիոնաւոր ծովային կենդանիներ — խխուռնջներ, պօլիպօզներ, ծովաստղներ և ուրիշ շատերը, որոնց հարկաւոր է բնակարաններ ու բուստեր շինել, որովհետեւ այդ բոլորը կրից է շինվում:

— Իսկ մենք, վրայ բերին ուրիշ մի քանիսը, տանում ենք կայծ քարահող, մեզ վաղուց աչք դրած մնում են, բիւր-բիւր ջրածին ճճիներ ու բոյսեր. մեր ճանապարհի միջերթում՝ բուսած խոտն անգամ պահանջում է մեզանից իւր բաժինը»:

Քանի մի ալիքներ ևս կրում էին իրանց փոքրիկ փամփուռները մէջ մթնալորտի օդ, որ գետի մանր ձկներն ու ծովի անհամար կենդանիքը կարողանան շուռնջ քաշել: Աւրիշ քար նիսն էլ տանում էին իրանց մէջ ածխային թթու, որ անոգշարար սնունդ հասցնեն ջրաբոյսերի արմատներին: Սյւք կրում էին գաճ, երկաթի ու լուսակրի թթու և շատ ուրիշ աղեր, որ այս բոլորը որ և իցէ ճանապարհով հասցնեն բոյսերին, անասուններինա ու մարդկանց: Այն շարիշար մըջիւնները, որոնց տեսած կըլինիք բեռնաւորուած գեռալիս գէպի իրանց բունները, չեն կարող աւելի գործունեայ լինիլ, քան թէ աղբիւրի միլիոնաւոր կաթիլները, որոնցից իւրաքանչիւրը կրում է իւր բեռը, մատակարարելով ամեն տեղ սնունդ ու կեանք: Ե՛րբ է լինում արգէօք այն մարգարտահատ կաթիլների հանգիստը: Հագիւ

ովկիանոս են հասնում նոքա ծանր-ծանր աշխատանքից վաստակաբեկ, մէկ էլ նորից վաղում բարձրանում են խեղճերը ամպերի մէջ որ կրկին վերագառնան դէպի իրանց ստորերկրեայ գործունէութիւնը, դէպի օրհնեալ աղբիւրակը:

— Ո՛վ մե՞ծ Արարիչ, շշնջացի ես աղբիւրակի մօտից հեռանալով, սահման չունի Քո իմաստութիւնը: Քանի-քանի մեծամեծ գործեր ես կատարում Դու մի կաթիլ ջրի ձեռքով: Ո՛րքան կեանք աւ գործունէութիւն կայ Քո աշխարհի մէջ:

Ձ Մ Ե Ռ Ն

Ձմեռը թէ և արեգակը լոյս է տալիս, բայց քիչ է տաքացնում: Նա ամառուան պէս չի մնում երկնքի երեսին. այդ պատճառով էլ ձմեռուան օրերն աւելի կարճ, իսկ դիշերներն աւելի երկար են լինում, քան թէ ամառուանը: Գետերն ու լճերն այնպէս սառչում են, որ սառուցի վերայով կարելի է լինում ման գալ: Գետինը ծածկում է ձիւնով. բայց ձիւնը օգտակար է, որովհետեւ նորա տակ ամենասաստիկ ցրտերի երեսից պահպանվում են ծաղիկների և հացաբոյսերի սերմերը, որոնք, եթէ ձիւնը չ'լինէր՝ կարող էին սառչել:

Ծառերի տերևները դեռ աշունքի վերջերում սկսում են թափուել, այնպէս որ դոքա ամենեւին մերկ են լինում. կանաչ տերևների տեղակ այժմ կախկախվում են ծառերի ոստերից ձիւնի սպիտակ քուլաները: Միայն եղևնին ու շոճին ձմեռն էլ են պահում իրանց կանաչ փշանման տերևները կամ ասեղները: Այն ծառերը, որ այգպիսի փշանման տերևներ ունին, ասվում են փշատերև և կամ ասեղնաւոր ծառեր:

Ձմեռը գաշտերում ու անտառներում շատ քշանում են թռչուններն ու զազանները, իսկ միջատները բոլորովին անհետանում են: Դոցանից մի քանիսը կոտորվում են, թողնելով

միայն ձուեր. միւսները շատ խորը թափվում են գետնի տակ. ինչպէս մըջիմները: Մի քանի միջատներ ամբողջ ձմեռը քնած են մնում և զարթնում են միայն ձիւնը հալուած ժամանակ: (Չմեռն սուրբն գնում ճանճերը): Թռչուններից շատերը ձմեռը հազարաւոր վերստերով հեռանում գնում են տաք երկիրներ. ծիծեռնակները, սարեակները, արտուտները, սոխակները, դեռ աշունքն են հեռանում մեզանից: Վայրի սագերը, արագիւնները, կարապները, կռուկները շարիշար երամներով երկարաձգվում են երկնքով հիւսիսից դէպի հարաւ, այսինքն դէպի աւելի տաք երկիրներ: Սյուպիսի թռչուններին ասում են տեղափոխիկ թռչուններ: Կաքաւները, փասիանները, ագուանները, կաչաղակները, ծտերը մնում են մեզ մօտ ձմեռն, այդ պատճառով էլ ասվում են ձմերոզ թռչուններ:

Գազաններն էլ մեծ մասով ձմեռ ժամանակ թաքնվում են որջերի ու փուշակների մէջ: Նոցանից մի քանիսը ամենացուրտ ժամանակը քնում են, կամ աւելի ճիշտ ասել. թմրում են, ինչպէս ոգնին, արջը, առնէտը: Ընտանի անասունները— ձիանքը գոմէշները, կովերը, ոչխարները ցրտից ու քաղցից կրկոտորուէին, եթէ մարդս տաք գոմեր չ'ընեն նոցա համար և չ'պատրաստէր դարման, խոտ ու գարի:

Չմեռը գալիս մարդը իւր պատրաստութիւնը տեսնում է: Նա սկսում է վառարանները վառել, դռներն ու պատուհանները պնդացնել և տաք հագուստ հագնել: Անուաւոր սայլերի ու կառքերի տեղակ սկսում են գործ ածուել թեթեւ սահնակներ, որ ճռնչալով սահում են ձիւնի երեսով: Գիւղացիք դաշտի գործերը դեռ աշունքն են լինում վերջացրած, բայց նոքա ձմեռն էլ ունին իրանց գործը: Կանաչք ձմեռը իլիկ կամ ճախարակ են մանում ու գործում են գուլպաներ, կապերտներ, գորգեր և այլն: Չմեռ ժամանակին աւելի շատ են վառվում ճրագներ ու կանթեղներ, քան թէ ամառը: (Ինչո՞ւ):

Ուրախալի բան է, երբ ձմեռը ծագում է արևը և ձիւնաթաղ դաշտերի վերայ պսպղում են միլիոնաւոր կայծեր, իսկ ծառերը հէնց իմանաս զարդարուած են լինում ձիւնեղէն ապակիներով: Բայց ձմեռը նա միայն կարող է ուրախանալ, ով որ տաք տուն ունի ու տաք հագուստ. ով որ բքաբեր ցրտի ժամանակ միջոց ունի նստիլ վառ հնոցի առաջ և, կուշտ ընթրիք ուտել և յետոյ տաք անկողնի մէջ քնել: Բայց թնչ է լինում թշուառ ծերունի աղքատի օրը: Չընայելով սաստիկ ցրտին, նա ստիպուած է ման գալ դռնէ դուռն, ձեռք մեկնել սորան նորան և սպասել թէ ո՞վ է «Աստուծոյ սիրուն» մի կտոր հաց տալիս նորան: Ծերունին չունի գոնէ մի տաք քուրձ. նորա տրեխները ծակծկոտ են և հին, վերարկուս պատառ-պատառ. նորա ձայնը դողդողում է ծերութենից ու ցրտից, աչքերը լցվում են արտասուէնքով, ձեռներն ու ոտները դողում են: Տրտում է այն մանուկն էլ, որ ման է ածում կոյր աղքատին. խղճուկը կանգնելով կամ մէկ կամ միւս ոտքի վերայ՝ փչում է փէտացած մատներին, այն ինչ դաժան ցուրտն էլ քամում է նորա աչքի արտասուքը: Ո՛հ, թոյլ տուէք նոցա տաքանալու, կերակրեցէք նոցա և ձեռքից եկածը մի խնայէք:

Բայց ձմեռն ամեն օր չի պարզ լինում: Մէկ էլ տեսնում ես մի բուք վեր կացաւ, և սաստիկ քամին սուլելով ու ֆշշալով սկսեց քշել գալարել օդի մէջ ձիւնի քուլաները: Շատ անգամ այսպիսի բուքերին ճամպարհորդը ճանապարհը կորցնում է: Լաւ է, եթէ նա իսկապէս անի մտնի ու թաղուի ձիւնի տակ, (որովհետեւ այնտեղ տաք է լինում), եթէ ոչ՝ շատ հեշտութեամբ կրփէտանայ նա դաժան ցրտի մրրկի ձեռքից: Ի՛նչքան ուրախ կըլինի մարդ այդպիսի օրը գոնէ մի կերպ քաշ գալ մինչ գիւղը: Բարեսիրտ գիւղացին սիրով ընդունում է ցրտահալած ճանապարհորդին, հնոցը թէժացնում է և հիւրասիրում է նորան Աստուծոյ տուածով: Թունդ ցրտերը ջրօրհնէքին են լինում: Հիւսիսային երկիրներում այդ ժամանակ

անպիտի ցրտեր են պատահում որ թռչուններն օդի մէջ
մինչև անգամ սառչում ու ցած են ընկնում գետնի վերայ:

ԱՂՔԱՏ ԿԻՆ

Յուրաքանչեւ փչեց, ձմեռը սաստիկ, առանձին
Ձիւնը ծածկեց գետինը.

Ամենայն մարդ մտաւ իւր տուն՝

Պատասպարուիլ ցրտիցը:

Ժամի դռնում դողդողալով

Կանգնած է մի աղքատ կին.

Նորա հանգերձը պատառ-պատառ՝

Չունի շապիկ իւր հագին.

Անհամարձակ նա իւր ձեռքը

Պարզում է անցկացողին, —

«Ողորմութիւն արէք, պարոն՝

Անտուն, անտէր աղքատին:»

Ձեզ, սիրելիք, ասեմ ով էր

Այս խղճալի աղքատը,

Այն ցրտումը ոտաբոբիկ

Կանգնած ժամի դռնումը. —

Շատ ժամանակ դեռ չէր անցել

Երբ նա փառքով ու պատուով

Ման էր գալիս փողոցներում

Իւր սեպհական կառքերով.

Այժմ վախով նա իւր ձեռքը

Պարզում է անց կացողին, —

«Ողորմութիւն արէք, պարոն՝

Անտուն, անտէր աղքատին:»

Ամենայն օր նորա դռնում

Կանգնած էին շատ կառքեր,

Միշտ հացկերուիթ, ընթրիք գինով,

Նուազանքան ու տաղեր,

Ամենայն օր ցանկանում էր

Լինիլ անորան բարեկամ.

Ամենայն ժամ նորան բաց էր

Շուրջը քսակը մեծատան.

Այժմ զբիւրած ամեն բանից,

Չունի անգամ հացի գին,

«Ողորմութիւն արէք, պարոն՝

Անտուն, անտէր աղքատին:»

Ժամի դռնում նա կանգնած է

Աչքերը կոր, վիզը ճուղ.

Նորա նախնի բարեկամքը

Չեն ասում նորան. «խղճուկ,

Ե՛կ դու մեր մօտ. մենք կամօքենք

Քո վիճակի դառնութիւն

Կը թուլացնենք ճակատադրիդ

Խիտ հարուածի սաստկութիւն».

Նա տանում է տառապէլով

Այս սոսկալի վշտերին, —

«Ողորմութիւն արէք պարոն,

Անտուն, անտէր աղքատին:»

ՅՕԴ, ԵՂԵԱՄՆ, ՁԻՆ ԵՒ ԿԱՐԿՈՒՏ

Գիշերն արեգակը մալր մտնելուց լետոյ, երկրի մակերևոյթը, որ ցերեկով տաքացած է լինում՝ սկսում է պաղել որով-

Հետև նորա տաքութիւնն օգի մէջ է անցնում, իսկ երբ երկիրը աւելի պաղ է լինում օգից, այն ժամանակ նորա երեսին կաթիլ-կաթիլ սկսում են ժողովիլ այն անտեսանելի գոլորշիքը որ մինչ այն ժամանակ դտնվում էին օգի մէջ. իսկ և իսկ այնպէս, ինչպէս որ պաղ բաժակի կողքերին ժաղովում են ջրի կաթիլներ, երբ որ մենք տաք սենեակ ենք տանում նորան: Այդ կաթիլները ցօղ են անուանվում. նոքա լինում են խոտերի ու տերեւների վերայ սովորաբար առաւօտեան ժամանակ, երբ որ գետինն առաւել պաղ է լինում նոքա շողշողում են արևի տակ և մնում են երկար ժամակ մինչ ցամաքիլը, այսինքն վերստին շոգիանալը: Երաշտութեան միջոցին երբ անձրևներ չեն լինում, ցօղը գոնէ մասամբ գովացնում է ծարաւած բոյսերը:

Աշունքը, երբ գիշերով այնքան է պաղում երկիրը, որ ջրի փոքրիկ մասերը նորան դիպչելով սառչում են, ցօղը գետնի երեսին, պաղած կտրներին, ծառերի տերեւների վերայ — եղեամն է դառնում, և մենք զարթնելիս տեսնում ենք որ գետինը, խոտերը, տերեւները, ցանկերը և կտուրները սպիտակել են: Բայց արեգակը բարձրանալով նորից ցօղ է շինում նորան, իսկ ցօղը՝ նորից շոգիացնում:

Եթէ որ անձրևի կաթիլներն անց են կենում այնպիսի օգի միջով, որ ամպերից սառն է լինում, այդ կաթիլները սարչելով դառնում են սառցի կտորներ կամ կարկուտ: Ուրեմն կարկուտը սառած անձրև է: Երբեմն կարկտի հատիկները՝ շատ մեծ, մեծ են լինում. կարկուտը գալիս է շատ անգամ ամառուան ամենաջերմ ժամանակը, երբ քամին յանկարծակի պահեցնում է օդը, յառաջքան ամպերի պաղիլը: Հարաւային Ամերիկայում երբեմն ձուռի մեծութեամբ կարկուտ է գալիս, այդպիսի կարկուտը կոտորում է ոչ միայն թուջուններին, այլ և մեծ անասուններ: Ճարագատ խոլմից ցօղ

Եթէ որ այն ամպը որի միջից անձրևը գալու է լինում, ինքը շատ պաղում է, այն ժամանակ նորա միջի գոլորշիքը դառնում են գեղեցիկ ձիւնահատիկներ, կամ փոքրիկ սառցալին բիւրեղներ, դոքա բաղկանում են սառցի ամենամանր կտորներից, որ ընդհանուր կենտրոնի շուրջը դասաւորուած են լինում զուգաչափ: Զիւնի հատիկները տեսակ տեսակ են լինում և երբեմն նմանում են սիրունիկ աստղերի:

ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԲՈՅՍԵՐՆ ԻՆՉ ՕԳՈՒՏ ԵՆ ՏԱ-
ԼԻՍ ՄԱՐԴՈՒՆ

Մարդս ինչպէս աշխարհի տիրապետողը՝ իւր կարիքների և մինչև անգամ իւր ցանկութեանց համար շահվում է կենդանիներից ու բոյսերից:

Կենդանիներից ստանում ենք միս, ճարպ, կաթն, ձու, կաշի, բուրդ, ստե, ոսկր, եղջիւր, փետուր, մարգարիտ, փղոսկր, մեղր, մետաքս և էլի ուրիշ շատ նիւթեր: Շատ կենդանիներ, որ չեն տալիս մեզ ոչ ուտելու և ոչ հագնելու նիւթեր, զուարճացնում են մեզ. օրինակ սոխակը, քնարիկը, թուլթակը. մի քանիսին հեծնում ենք, միւսերը պահպանում են մեր տունը, իսկ միւսերը փչացնում են մեզ համար վնասակար անասուններին: Բայց կան և այնպիսիքը, որ ինչքան յայտնի է, միայն վնասակար են, զորօրինակ, թուճաւոր օձերը, անօգուտ, թէև փառահեղ, առիւծը, տաղտկացնող ճանճը և այլն.

Բուսական թագաւորութիւնը մեզ աւելի շատ օգուտ է տալիս, քան թէ կենդանականը: Իբրև կերակուր մենք գործենք ածում այնքան բազմաթիւ բոյսեր, որ նոցա համարելն ան

գամ դժուար է: Մի քանի բոյսերի պտուղն ենք ուտում, ինչպէս է, խնձորը, տանձը, ընկոյզը, ծիրանը. կեռասը և այլն: Միւսների ծաղիկները, օրինակ, թուզը որի ծաղիկը թաքնուած է լինում պաղի մէջ, վարդը, որի անուշահոտ թերթերից քաղցրաւենիք ենք շինում և այլն: Այլ միւսների սերմերն ենք ստանում. զորօրինակ, ցորենը, գարին, կորեկը և առհասարակ բոլոր հացհատիկները, կանեփը, վաշի, արևածաղիկի սերմերը և այլն: Մի քանիսների միջուկն ենք առնում, ինչպէս սագօ ասուած արմաւենուներ: Ուրիշները տալիս են մեզ իրանց տերեւները. օրինակի համար, կաղամբը, անանուխը, թէյը: Մի քանիսն առաջարկում են մեզ իրանց հիւթը, օրինակ, շաքարի եղեգը, ճակնդեղը, խնկենին: Միւսերն իրանց սոխարմասը (սոխուկը.) ինչպէս, սոխը, սխտորը, գետնախնձորը: Այլ միւսերի արմատներն ենք գործ դնում, զորօրինակ. գազարը, ճակնդեղը, բողկը և այլն: Մենք դեռ չենք խօսում այս տեղ և այն բոյսերի մասին, որոնք գործ են ածվում իբրև դեղ, և որոնց թիւ ու համար չկայ:

Բոյսերը ոչ միայն կերակրում, այլ և հագցնում են մեզ. այդպիսիքն են կանեփը բամբակը և այլն: Շատ բոյսերից էլ ներկ ենք ստանում, որոնցով ներկում են չիթեր, չուխաներ, փայտաշէն կարասիք և տան պատեր:

Բացի ուտելիքից ու հագնելիքից՝ բոյսերը տալիս են մեզ նաև վառելիք և նիւթեր շինութեանց, նաւերի, մակոյկների, գահոյքի և ուրիշ հազար ու մի բաների համար, թղթի համար, որի վերայ մենք գրում ենք, թանաքի համար, որով գրում ենք:

Բայց այս դեռ բոլորը չէ. —բոյսերը մաքրում են այն օդը, որ շնչում ենք մենք. նոքա խլիւղ և նոքա օդից ածխային թութուկ, որ վնասակար է կենդանիների կեանքին, նորանից

ածուխ են հանում իրանց համար և լետ են տալիս օդին թթուածին, առանց որի ոչ մի կենդանի չի կարող ապրիլ:

Բոյսերը կերակրում են ոչ միայն մարդուն, այլ և ամեն մի շնչաւորի: Կենդանիներից ոմանք ուղղակի բոյսերով են կերակրվում, իսկ այլ ոմանք ուտում են բոյսերով կերակրուողներին, բայց ամեն մի կեանք ունեցող՝ ուղղակի թէ ընդմիջապէս, կերակրվում է բոյսերով: Առիւծը պատառում է անզօր այծեամին, բայց նա սնուած է լինում խոտերով. գայլը գիշատում է խղճուկ նապաստակին, բայց նապաստակը կերակրվում է փոքրիկ ծառերի կեղևով, տերեւներով ու կանաչներով. աղուէսը ուտում է հաւին, բայց նորա համեղ միւր գոյացած է լինում հացհատիկներից. կովն ու ոչխարը տալիս են մեզ միս, բայց այդ միսը գոյանում է խոտից ու դարմանից, որ նոքա մարսում են իրանց ստամոքսի մէջ: Պողպատի պէս ամուր փղոսկրը գոյանում է բրնձից, խոտերից ու տերեւներից, որոնցով կերակրվում է փիղը: Մեղուն մեզ մեղր է տալիս, բայց նա այդ մեղրը շինում է բոյսերի անօթիկներից: Շերամը մետաքս է հիւսում մեզ համար, բայց նա թելի նիւթը ստանում է թթենու տերեւներից:

Բայց և ինչքան գեղեցկութիւն են տալիս բոյսերը մեր երկրին: Նոքա ծածկում, կենդանացնում ու զարդարում են այն մեռեալ քարերը, կաւերը, աւազները, այն անկեանք հանքերը, որոնցից բաղկացած է երկրի կեղևը. Ով որ եղել է մի աւազոտ կամ քարոտ անապատում, ուր հարիւրաւոր վերստ շրջակայ տարածութեամբ չի երևում ոչ մի ծառ, ոչ մի խոտ և լետոյ մտել է մի առաւել երջանիկ աշխարհ—նա կանգնելով փառահեղ, պայծառ ու կանաչազարդ դաշտի մէջ տեղում և նայելով ալեծածան արտերին, գոյն գգոյն ծաղիկներին, ոտուերախիտ ու զով անտառներին՝ չի կարող չփառաբանել

այն Տիրոջը, որ ստեղծել է երկիրս և հրամայել է նորան զգետաւորութիւնը բուսական հանդերձով:

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Այն ժամանակուանից սկսած, երբ մարդիկ կարողացան թուղթ շինել, գրագիտութիւնն աւելի և աւելի սկսեց տարածուիլ, որովհետեւ թուղթը շատ էփան էր մագաղաթից և բոլոր ուրիշ նիւթերից, որոնց վերայ գրում էին առաջ. փող չունեցողն էլ այժմ կարող էր ձեռագիրներն արտագրել: Սակայն արտագրելը շատ ժամանակ էր պահանջում, բացի դորանից հեշտ չէր ձեռագիրներ գտնելը: Ահա և հնարեցին տառեր ձուլելն ու միանգամից շատ գրքեր տպելը: Այս մի մեծ բարերարութիւն է մարդկանց համար:

Տպածը շատ հեշտ է կարգալ, քան թէ ձեռագիրը, և բաւական է մի անգամ շարել տառերը մի գրքի համար, — նորանից յետոյ թէկուզ հազարաւոր օրինակներ տպիր այն գրքից միևնոյն շարուածքի վերայ: Տպագրութեան արհեստը հնարեց մի գերմանացի Գուտենբերգ անունով, մեզանից 400 տարու չափ առաջ: Նորանից առաջ մի տախտակի վերայ փորագրում էին նկարներ կամ գրեր սև ներկ էին քսում վրան և փորագրածը տպում թղթի վրայ: Գուտենբերգն սկզբում այն արեց միայն, որ տախտակի վերայ փորագրած տառերն սկսեց կտրտել, այսինքն շինեց ջուկ ջուկ փայտեայ տառեր: Այսպիսի կտրտով էլ հարկաւոր չէր ամեն մի էջի համար առանձին տախտակ փորագրել, որ գիրքը տպուելուց յետոյ պետք էր դէն ձգել: Միևնոյն տառից այնքան շատ էր շինվում, որ հարկաւոր եկած տեղը շարում էին նորանից, առանց ձեռք տալու արդէն շարուածին: Երբ որ գիրքը տպվում պրծնում էր, հար-

կաւոր էր միայն շարած տառերը ցրուել և ամեն մէկը իւր գրոյցը ձգել, որ յետոյ դժուար չլինի գտնելը: Բայց փայտի տառերը դիմացկան չէին. ուստի և մտածեցին տառեր ձուլել արձճի ու ցինկի խառնուրդից. այդպիսի տառերը ոչ ճշատ թուղթ էին, որ շուտով փչանան, ոչ էլ շատ ամուր, որ թուղթը պատառեն:

Այժմ գրաշարը ձեռագրին նայելով՝ տառերը շարում է հաւասար չափով, շարքերի արանքում բարակիկ մետալեղէն քանոններ է դնում, որ շարքերը չխառնուին իրար. և ամեն մի երեսի շարքերը կապում պնդացնում է առանձին շրջանակի մէջ: Այդ շրջանակները դնում են մեքենայի վերայ, տպագրական մուր են քսում և տպում: Արագատիտ մեքենաներ կան, որոնցից մէկը երեք գործաւորի օգնութեամբ մի ժամու մէջ կրտպէ 5,000 թերթ երկու երեսից էլ:

Երբ որ գիրքը տպվում է այսքան արագ և այսքան շատ քանակութեամբ, էլ նա թանկ չի կարող լինիլ. յետին աղքատն էլ եթէ կամենայ՝ կարող է մի քանի կոպէկով՝ գիրք առնել և կարդալ: Բայց ինչքան արագ են հրատարակվում լուրերը տպագրութեան միջնորդութեամբ — դժուար է մինչև անգամ հաւատալ. օրինակի համար, այսօր երեկոյեան տեղեկանում են մի օրեկից պատերազմի կամ նաւերի գալստեան կամ մի ուրիշ բանի մասին, էգուց առաւօտեան բոլոր քաղաքն արդէն կարդուն է այդ լուրը լրագիրների մէջ: Այդպէս ուրեմն տպագրութիւնը իրար մօտեցնում է մարդկանց և օգնում է լուսաւորութեան տարածուելուն:

ԳՐԱՄԻ ԲՍԱԿԸ

Երեք բարեկամ ուխտ էին գրել միմեանց հետ, որ կեանքի ամեն հանգամանքների ու կարիքների մէջ անձնազոհութեամբ օգնեն իրար, ինչպէս երեքեանքը մի անձն. նոքա բնակվում էին զանազան տեղերում և ժամանակ առ ժամանակ հաւաքվում էին ի միասին, որ մէկ մէկի յայտնեն իրանց գլխի

անցքը: Սոցանից մինին մի անգամ պատահեց փողի կարօտութիւն, որ թէև այնքան դժուար չէր անցկացնելը բայց մեծ պակասութիւն կը բերէր նորա անուանը, եթէ ստիպուած լինէր հրապարակաւ յայտնել իւր կարօտութիւնը: Իսկայն թուղթ գրեց նա իւր մօտաւոր բարեկամին և խնդրեց, որ ուղարկէ իրան հարկաւոր եղած փողը: Միւս օրն ստացաւ փողը մի քսակի մէջ կնքած. նա զբաղուած լինելով դեռ ևս ուրիշ գործով՝ մի կողմ դրեց քսակը՝ առանց բաց անելու: Մի քիչ անցած մինը թուղթ բերեց սորա մօտ միւս բարեկամից, որ խնդրում էր առաջին իսկ փոստով ուղարկել այնքան փող, ինչքան կարող էր: Արդարամիտ մարդը կարծելով թէ իւր բարեկամն աւելի մեծ դժուարութեան մէջ է՝ առանց երկար մտածելու առաւ կնքած քսակը և ուղարկեց բարեկամին:

Բայց էգտը երեկոցեան առաջին բարեկամը, որից ինքն ստացել էր փողը, եկաւ նորա մօտ և տուեց նորան մի և նոյն կնքած քսակը: Այս ինչ զարմանալի անցք է, հարցրեց առաջին բարեկամը. այս քսակը ինչպէս էս կնքած ուղարկել էի քեզ, այնպէս էլ դարձել է ինձ մօտ, խնդրեմ բացատրես ինձ բանի որպիսութիւնը:—Մի զարմանար, պատասխանեց միւս բարեկամը, ես դեռ չէի բացել քսակը, երբ իմ և քո բարեկամը թուղթ էր գրել ինձ և շատ խնդրում էր, որ ունեցած փողս ուղարկեմ իրան: «Այժմ հասկանում եմ բանը, ասաց առաջինը, ես իմ բոլոր պատրաստի փողը ուղարկել էի քեզ և վախենալով, որ մի գուցէ փողի հարկաւորութիւն ունենամ՝ դրեցի մեր բարեկամին և փող խնդրեցի նորանից: Ահա տեսնում ես որ նա էլ իւր մօտ չունենալով խնդրել է քեզանից, որ ուղարկէ ինձ: Այժմ վեր առ այս փողը և գործ դիր, որովհետև նա քեզ աւելի է հարկաւոր: Եւ ինչպէս կարող է մեզ մի կարօտութիւն պատահել, երբ մենք այսպէս սրտակից բարեկամ ենք միմեանց:

* * 5 * *
Արիստոտէլ Հին փիլիսոփային հարցրին, թե ինչ է բարեկամը: Ասաց. «Մի հոգի երկու մարմինն մէջ»:

ՋԵՓԵՐՍՕՆԻ ՏԱՍՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

Միացեալ նահանգների նախագահ Ջեֆերսոնը, որ մեռաւ 1826 թուականին, իւր բարեկամին ուղարկած նամակի մէջ գրել էր յետագայ տասն կանոնները:

- Ա. ինչ որ այսօր կարող ես անել, էգուցուան մի ձգիր:
- Բ. ինչ որ ինքդ կարող ես անել, ուրիշին մի անիլ տար:
- Գ. Մինչև չվաստակես՝ փող մի վատներ:
- Դ. Էժան ասելով մի գնիր այն բանը, որ քեզ համար անօգուտ է:
- Ե. Հպարտութիւն ու գոռոզութիւնը մեզ աւելի վնաս կը բերեն, քան թէ սովը, ծարաւն ու ցուրտը:
- Զ. Սակաւ ուտելներու համար երբէք չենք զղջալ:
- Է. Սիրով արած բանից մարդ չի ձանձրանալ:
- Ը. Քանի քանի անգամ տրտմում ենք միայն երեւակայած թշուառութիւններով, որ իրօք ամենևին չեն պատահում մեզ:
- Թ. Ամեն բանի լաւ կողմն առ միշտ:
- Ժ. Եթէ բարկացած լինիս՝ խօսելուցդ առաջ մինչև տասն համրէր. իսկ եթէ կիրքդ սաստիկ լինի—մինչև հարիւրը:

Բ Ա Ր Ե Կ Ա Մ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Երկու երիտասարդ, որ սերտ բարեկամ էին իրար հետ, մի զարնանալին օր ձեռք ձեռքի տուած զբօսնում էին անտառի մէջ: Նոցանից մինն ասաց իւր ընկերին. եկ որոնենք այստեղ պատկեր մեր բարեկամութեան համար:

«Մտիկ արու, ասաց առաջինը, այս տերևազարդ վայել-
չակազմ կաղնուն, որ առույգ զօրութեամբ բարձրանում է այս-
տեղ ինչպէս մի տաճարի սիւն. մտիկ արա և այս քնքոյշ
պատուտակին, տես ինչպէս գրկախառնել է նորան, կարծես թէ
կամենում է միանալ նորա հետ. առանց կաղնուն նա պէտք է
փռուէր գետնի երեսով: Երիտասարդները նայեցին միմեանց
երեսին ու խօսեցին,— Գեղեցիկ պատկեր է դա. դալար կանա-
չութիւնը քաղցրապէս զարգարում է ծանրադէմ կաղնու՛ բու-
նը այդպէս էլ աւելի գօրեղը ազնուացնելով ինքն իրան, սի-
րով քաշում ու բարձրանում է իւր վերայ նորան, որ աւելի
քնքոյշ է և թույլ: Այն մի գեղեցիկ ու քաղցր ներդաշնա-
կութիւն է այս, բայց դա չէ բարեկամութեան պատկերը:

«Ահա այն թումբի կուրծքի վերայ, այգեգործը կապում
է խաղողի ծառը փեկոնի վերայ, դա մի խորհրդաւոր միա-
ւորութիւն է: Ամուր կրում է իւր վերայ աւելի փափկին ու
օգտակարին. որ պատրաստ է մարդու համար ամենաազնիւ պը-
տուղը: Բայց միթէ այդ դաշնաւորութիւնը չէ հաստատվում
մարդու ձեռքով, ասացին երիտասարդները. այդ անվում է շահ
ստանալու համար, և միթէ չէ կարող պատահել, որ խա-
ղողենին ծանր ողկոյցներով բեռնաւորուած ձեղքէ իրան
պահպանող ծառի ճիւղը և կամ իւր լայն տերևներով ծածկէ
նորա տերևները: Տգեղ չէ այդ պատկերն էլ. դա նմանէ քա-
ղաքական ընկերութեան մէջ մարդկանց ոյժերի միաբանու-
թեանը, բայց բարեկամութեան պատկերը չէ դա:

Բարեկամութեան հոգեկից գաշնաւորութիւնը չունի ի-
րան հաւասար բան ոչ երկնքումը և ոչ աշխարհիս վերայ, ա-
տում էին նոքա: Վերջապէս նոքա հասան երկու մատաղա-
տունկ կաղինների միաւորուած շուաքի տակ և մտիկ էին
անում այն փառաւոր և ուժեղ ծառերին: Ի՞նչ հրաշալի տուն-
կեր են սոքա, ասացին երիտասարդները, Սոցա արմատները

պինդ խառտած են իրար, սոցա կափարները միահաւասար
բարձրանում են դէպի երկինք երկուսն էլ համագօր ընդդի-
մանում են փոթորկին, և եթէ լաղթուին՝ երկուսն էլ միա-
սին պէտք է կործանուին: Նմանութիւն չունի՛ արդեօք այս
մեր բարեկամութեանը, հարցրին երիտասարդները: Նոքա
նայեցին միմեանց երեսին փայլատակող աչքերով և գրկա-
խառնեցին իրար այլական կաղնիների հովանաւորութեան
տակ:

ԲԱՐՊԻՆՆ ՈՒ ՎԱՋՐ

Մի օր բարդի ծառը կցեց նախատել
Խաղողի վաղին՝ դողող դէմք առած.

— «Ի՞նչ ես դու՛ ճ եկել, տկար արարած.

Ես էլ որ չը լինիմ, շուաք չտամ քեզ,

Ի՞նչ պիտի անես.

Թէ որ չը թողնեմ

Փաթաթուխ ինձնով,

Ասա ինձ, էլ ո՞վ

Քեզ կը պահպանէ,

Բարակ քամին էլ հողիդ կը հանէ:

Մտիկ արա ինձ, տես ուր եմ հասել.

Ինձ պէս հասակ առ, որ ամեն մարդ էլ

Քեզ մտիկ տալին՝ ուշն ու խելք գնալ.

Շլինք ծռելով ո՞վ պատիւ կը տայ:

Ոչ ցից է ինձ պէտք, ոչ գերան, ձողի.

Մէկ տուտս գետնին, միւսը երկնքի,

Ամպի, անձրևի, քամու առաջին.

ձղներս վեր քաշած որ սուր ու կացին

Նոքան չդիպչին:

Բայց ձեր խեղճ ցեղը գուրս եկաւ թէ չէ՛

Շուտով շլինքն է խոնարհում, թեքվում,
 Ոտի տակ ընկնում. մէկ հով գիպչելիս
 Գեփոնին չօքի չօք դէս ու դէն ընկնում.
 Ափսոս այդ պտուղ, որ դուք էք տալիս:
 — «Ի՛նչ եմ անում ես բարձր հասակը.
 Շատ բարձրանանք էլ, դարձեալ մեր ազգը
 Այն սրտի տէր չէ, որ գլուխ վերցնի»,
 Պատասխան տուեց վազը սիրելի:
 Ո՛ւ թողնենք մեր քաղցր պտղի ճիւղերը,
 Ել ո՞վ այն ազնիւ, այն սուրբ բաժակը
 Կը տայ, որ լիշեն հոգու լիշատակը:
 Իսկ է, երբեմն շուաքդ տեսնում ենք,
 Երբեմն քեզնով մենք փաթաթվում ենք,
 Բայց այն էլ կայ որ մեր բարի տէրը,
 Թէ որ չստանայ մեր օգուտները
 Քեզ մի օր էլ է չի պահիլ այգում.
 Ուրեմն ի զուր ես դու գոռոզանում.
 Մեզ որ սպհում են, սիրում, ջուր տալիս՝
 Սրանից քեզ էլ է մեր շահը գալիս:
 Ինչքան սիրադ տայ, այնքան բարձրացիր,
 Բայց և իմացիր, —
 Մենք էլ որ պտուղ չը տանք քեզ նման,
 Մեր նիւթն ու ոյժը չը կորցնենք այսքան,
 Ոչ կը կռանանք, ոչ կը ցածանանք,
 Այլ կը հաստանանք ու կը մեծանանք
 Բանից վախեցողն ու փորի գերին
 Այդպէս կը գիրանալ, հասնի երկնքին:»

* * 6. * *

Մի ծնող եւր որդուն բերելով ուսուցչի մօտ խնդրեց, որ դաստիարակէ նորան: Երբ ուսուցչէր պահանջեց իւր աշխատանքի վարձը տարե-

կան 100 մանէթ, ժլատ ու տգետ ծնողը գարհուրելով վարձի քանակութիւնն ընդ՝ ասաց: Օրհնած՝ այդքան փողով ես մի ստրուկ կարող եմ գնել»: Ուսուցչէր սատասխանեց. «Գնիւր, այն ժամանակ կունենաս երկու ստրուկ»:

ԿՐՕՆԱԻՈՐԸ

Մի վանքում կենում էր մի կրօնաւոր, որ իրիկնապահին շատ վաստակած ու թուլկացած էր երևում: Վանահայրը մի անգամ հարցրեց նորանից այս բանի պատճառը: «Ոհ, պատասխանեց կրօնաւորը, ես ամեն մի օր այնքան գործ ունիմ կատարելու, որ եթէ Աստուծոյ շնորհը չօգնէ ինձ՝ իմ գործիւնս չի հերիքանալ:— Ես երկու արծիւ ունիմ սանձելու երկու նապաստակ դադարեցնելու, երկու բազէ կրթելու, մի վիշապ յաղթահարելու, մի առիւծ նուաճելու:— Այդ ինչ լիմար դանդատներ են, ասաց վանահայրը, ալ դպիսի դանազան գործեր միասին չեն յանձնում մի մարդու: Եւ իմ վանքումս ամենեւին այդպիսի պարտականութիւններ չկան: «Այնու ամենայնիւ պատուական հայր, ես սուտ չասացի, պատասխանեց կրօնաւորը:— Երկու արծիւներն իմ աչքերս են, որոնց պէտք է մեծ զգուշութեամբ հսկեմ, որ չ'լինի թէ հաւանին այնպիսի բաների, որ կարող էին վնաս տալ իմ յաւիտենական երանութեանը: Երկու նապաստակներն իմ ոտներս են, նոցա պէտք է թոյլ չտամ վազելու կորստական ուրախութեանց քամակից և ման գալու յանցաւոր ճանապարհներով: Երկու բազէներն իմ ձեռներս են. սոցա պէտք է կրթեմ ու արիացնեմ, որ կարողանամ նոցանով ինձ և իմ կարօտ եղբայրակիցներին օգնել: Վիշապն իմ լեզուս է. սորան պէտք է միշտ սանձի տակ պահեմ, որ նա չխօսի ոչինչ անվայել և անպիտան խօսք: Առիւծն իմ սիրտս է. դորա հետ անդադար պէտք է կռիւ տամ, որ

ուևնայնութիւնը և անձնասիրութիւնը չթագաւորեն նորա վերայ, այլ որ Աստուծոյ Հոգին բնակուի և ներդրծէ նորա մէջ: Հիւանդն իմ մարմինս է, որ ինքնահաճութեամբ երբեմն այս բանն է ցանկանում, երբեմն այն, առանց քննելութէ ցանկացած բանը վնասակար է արդեօք թէ օգտակար իմ ճշմարիտ առողջութեան համար: Այս բոլոր գործերը վաստակեցնում են ինձ»: Վանահայրը զարմանքով ականջ էր դնում կրօնաւորի ասածներին և վերջումը խօսեց այսպէս. «Եղբայր, դու աշխատում ես Տիրոջ այգումը, նա կը վարձատրէ քո ջանքը. յաւիտենական կերակրով կը հանգստացնէ քո վաստակաբեկ կարողութիւնը:

ԲԱԺԱԿ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ

Ահա մթնեց արևմուտքը Հրէաստանի աշխարհին, Պայծառ օրը տեղի տուեց երեկոյեան խաւարին. Արեգական վերջին լուսով դեռ կը փայլէր վառ ի վառ Գրկած պատած այգիներով Ելէօնին սուրբ կատար: Երուսաղէմ—փառք հնութեան լերանց վերայ հանդուցում էր. Կարկաչելով Յորդանանը ավերի մէջ թաքցում էր, Մեռեալ—ծովը քնաթաթախ աչերն ի վեր ամբարձած, Համարում էր անթիւ աստղեր երկնից տեսքին ըզմալլած: Մուլթը իջաւ . . . տարածեցաւ գերեզմանի լուութիւն, Ծագեց լուսինն ու լոյս տուեց Գեթսեմենի այգիուն. Զիթենիի ծառերի տակ Հոգի վրա տարածուած, Երեք հոգի խոր քնել են վիշտն ու հոգսը մոռացած. Բայց ուրիշ քուն կաշկանդել էր համայն ազգի մարդկութեան: Խրուած թաղուած մինչի կոկորդ ճահիճի մէջ մոլութեան: Միայն Մի՛նի սուրբ աչերից քունը հեռի էր փախչում, Ոչ խայթ խրղճի, ոչ աշխատանք նորա հոգին էր տանջում:

Նա անմեղ էր. մոլութեանը նա միշտ մնաց անհաղորդ. Լոկ մարդկութեան համար թափեց այսօր աչքից արցունք՝ յորդ, Մահագուշակ սարսուռ ընկաւ նորա տկար մարմնին, Երբ փրկութեան մարդկան ազգի բաժակ տեսաւ առաջին: «Հայր, կոչեց նա, վիշտը հոգին իմ ճնշում է չարաչար, Քանի որ կամ պսակ ու փուշ աչքէս անցնում են շար-շար. Կուգայ ժամը (ես այդ գիտեմ) գառը կը լինի ողջակէզ. Ձի տրտնջալ իւր վիճակէն, կը խոնարհի գլուխը հեզ. «Միակ օրգիդ պիտի մեռնի, որ ազգ մարդկան ազատէ, Անգոհ մարդը նորա գլխուն հայտնաբեր կը թափէ. Հայր, հայր, ինձնից թող հեռանայ այս բաժակը դառնութեան. Որոնց համար ես պիտ մեռնիմ բնաւ չարժեն փրկութեան. Բայց թէ Որդուդ դառն մահը ազգիդ կուտայ նոր մի կեանք, Նոցա անթիւ մեղաց համար լեցի արիւնն իմ փրկանք»:

Կ Ո Յ Ր Ե Ր Ը

Մի փրկութեան հարցերն. թէ ինչ բան առաւել հին է. նա պատասխանեց. Աստուած. որովհետեւ նորա գոյութիւնն անսկիզբն է: Հարցերն. ինչ բան ամենագեղեցիկ է. պատասխանեց. Աշխարհը պատճառ. նա Աստուծոյ գործն է. և նորանից աւելի գեղեցիկ բան չը կայ:— Որ բանն է ամենից մեծ. — Տարածութիւն, որովհետեւ ամեն բան պարունակում է իւր մէջ:— Ինչ բան աւելի շուտափոյթէ: Մեղքը՝ ըստորում թուցում ու վաղում է ամենայն տեղ:— Որ բանն է ամենից զօրաւոր—կարգը որ ամեն բանի յաղթում է: Ո՞վ է, վերջապէս, ամենից իմաստունը:— Ժամանակը. որովհետեւ ամենայն բան գտնում է:

Մի քանի կոյր մարդ ընկած մէկ ճամփայ Գնում էին այնպէս, ինչպէս կոյրն կերթայ, Ոտք էին փոխում, սայթաքում, ընկնում,

Կամ գլխին տալով ծնկի վերայ չոքում:
 Մի անցուորական այս հէնց որ տեսաւ՝
 Սիրտը մըմնջաց, մէկ փայտ վեր առաւ
 Կոյրերին տուեց, որ էլ վայր չընկնին,
 Փայտը գէմ տալով գնան տեղ հասնին:
 Կոյրերից մէկը գլուխը պատռած
 Փայտը ձեռն առաջնորդ.
 Այսպէս լռքիւրք, մէկ մէկից բռնած
 Ուղևորուեցան կոյրերը ճամփորդ.
 Յանկարծ մէջները կռիւ բացուեցաւ,
 Ով ասես՝ առաջ գնալ կամեցաւ:
 Այս չվերջացած՝ մի ուրիշ քամի
 Մտաւ քթները, թէ ձեռնափայտի
 Յեղն ինչից կլինի, ինչ ծառից կտրած
 — Բոխի փայտից է», մէկն ասաց յանկարծ.
 Միւսը ընկերի գունչը ճմուելով՝
 «Կաղնուց է պոկած», ասաց գոռալով
 Այսպէս հետզհետ բոլորեց կռիւ,
 Ել ով է կարող տալ համար, հաշիւ,
 Թէ քանի մուշտի, քանի զարկ, քացի
 Հասցըին իրար կոյրերն խելացի.
 Մեծ տուր ու դմփոց, աղմուկ բաձրացաւ,
 Գլուխ ու բերան արնով ներկուեցաւ:
 Այն փայտն որ պէտք է նորանց պահպանէր,
 Միս—աղցան շինեց բոլոր ոսկիներ.
 Խելօք կոյրերից մէկն էլ է սակայն
 Ասածը թողուլ չեղաւ համաձայն:

Իմաստուն մարդիկն մեզ պէս կոյրերին
 Որ հաւատ տուին, օրէնք կարգեցին;

Կամեցան որ մեզ օգնութիւն անեն,
 Ոչ թէ մեր տուևը քանդեն կործանեն:
 Բթամիտ կոյրին ինչ ժամ պատարագ.
 Այնքան ձգձգեցինք հաւատ ու բաժակ,
 Որ մէկի տեղը հազար ու միլիոն
 Իրար գլուխ կերան, որ պահեն կանոն:

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԵԱՆ ՍԿԻԶԲԸ ՀԱՅՍՍՏԱՆՈՒՄ

Փրկիչը տակաւին աշխարհի վերայ էր, երբ Հայոց Աբգար թագաւորը լսելով նորա հրաշագործութեանց համբաւը և իմանալով որ Հրէաները հալածում ու նեղացնում են նորան, նամակ գրեց, որ գայ իրան բժշկէ և յետոյ իրան հետ միասին հանգիստ ու ապահով բնակուի Հայաստանի Եգեսիա քաղաքումը: Յիսուս անձամբ չկարողացաւ Աբգարի մօտ գնալ, բայց նամակով խօստացաւ, որ իւր առաքեալներից մեկին կ'ուղարկէ: Քրիստոսի համբարձմանից յետոյ Թադէոս առաքեալն եկաւ Հայաստան, բժշկեց Աբգարին և մկրտեց ինչպէս նորան, այնպէս էլ քաղաքացիներից շատերին, գլխաւորապէս մեծամեծներին:
 Աբգարն սկսեց ջանք անել Հայաստանի մեջ քրիստոնէութիւնը տարածելու համար, և ոչ միայն ինքը հոգուով ընդունել էր քրիստոնէական ճշմարիտ հաւատը, այլ նամակներ էր գրում ու խնդրում շրջակայ երկիրների տիրապետողներին, որ քրիստոնէութիւնը չհալածեն իրանց իշխանութեանց մէջ, այլ ընդհակառակն աշխատեն, որ տարածուի մինչև անգամ խնդրեց Հռովմայեցւոց Տրեբերիոս կայսերը, որ Հրէաներին պատժէ Քրիստոսի հետ անգթաբար վարուելուն համար:

Սակայն իւր ցանկացած նպատակը զլուր չտարած՝ մե-
ռաւ Աբգարը, որ անդրանիկն եղաւ քրիստոնեայ թագաւոր-
ներինց:

իսկայն իս ոսաւո՛ր ցմկմքն զմացմի
մոզյմն յա յարա՛ր ցրմա յիշն զի
մոնմի մմքաթ Բ. մոզմի սխայք զայլ

Բայց քրիստոնէութեան արեգակը երկար չփայլեց Հայոց
երկրի վերայ. հեթանոսութիւնը իւր մռայլ քօղով կրկին փա-
կեց հայերի հոգեկան աչքը: Մէկ կողմից Աբգարի յաջորդ-
ները հալածեցին նոր կրօնը, միւս կողմից էլ ազգն ինքն
էր դեռ ևս անսպառաստ մի այնպիսի վսեմ ուսում ընդու-
նելու համար, որպիսի Քրիստոնէական կրօնն էր:

Այդ ժամանակուանից մօտ 300 տարի էր անցել, երբ
քրիստոնէութիւնը կրկին անգամ, բայց առուաջնից աւելի
զօրեղ միջոցներով, սկսեց մտցնուել Հայաստանի մէջ: Հայոց
թագաւորն այդ միջոցին Տրդատն էր, որ անուանի էր
իւր զարմանալի քաջութեամբը և Հռովմ քաղաքումն ստա-
ցած վարժութիւններովը:

Մի անգամ Տրդատ փառքով ու լաղթանակով մտաւ
Երեզա գիւղը, որտեղ գտնվում էր Անահիտ չաստուածուհու
մեհեանը: Թագաւորն ինքն սկսեց պաշտել Անահիտին և հրա-
մայեց, որ երկիրպազանեն, զոհեր մատուցանեն և կանաչ
սլաակներ ու ոստեր ընծայ բերեն նորան: Այդ ժամանակ մի
Գրիգոր անունով մարդ չկատարեց թագաւորի հրամանը, որով-
հետև սրտանց քրիստոնեայ էր: (Գրիգորն այն Անակալ որդին
էր, որ նենգութեամբ սպանել էր Տրդատի հայր Խոսրով թագա-
ւորին:) Թագաւորը թէ քաղցրութեամբ և թէ զանազան պա-
տիժներ սպառնալով՝ ստիպում էր Գրիգորին, որ քրիստոնէու-
թիւրը թողու, բայց երբ տեսաւ, որ ի զուր էր իւր աշխատանքը՝
սկսեց զարհուրելի չարչարանքներ տալ նորան. վերջը երբ իմա-

ցաւ, որ Գրիգորը Խոսրովին սպանողի որդին էր՝ հրամայեց
որ նորան կապտեն Արտաշատի խոր վիրապը ձգեն:

Երկար ժամանակ մնաց քրիստոնեայ Գրիգորը վիրապի
մէջ, հրահապատում կեանք անցկացնելով այնտեղ, մինչև
որ Տրդատը և իւր երեւելի մերձաւորներից շատերը չարաչար
հիւանդանալով, թագաւորի քոյր Խոսրովիգիտի երազից
իմացան, որ պէտք էր անշուշտ Գրիգորին հանել խոր վի-
րապից որ բժշկէր նոցա անտանելի դաւադարութիւնը:

Ելաւ Աստուծոյ մարդը վիրապից և բժշկեց ախտաժետ-
ների ոչ միայն մարմինը, այլ և հոգին, դարձնելով դէպի
քրիստոնէութիւն և մկրտելով նոցա: Ռորանից յետոյ Տրդա-
տի օգնութեամբ Ս. Գրիգորն սկսեց ազատ կերպով քրիստո-
նէութիւնը Հայաստանի զանազան կողմերում ուսուցանել,
դարձնել Հայերին դէպի այդ ճշմարիտ հաւատը: Նա կոր-
ծանեց կռատունները և շատացրեց վանքերի, եկեղեցիների
և եկեղեցականների թիւը: Մեր էջմիածնի մայր եկեղեցին
հիմնարկուած է նոյն իսկ Ս. Գրիգորի ձեռքով: Այսպէս իւր
քրտնաջան ճգամբ տարածեց Ս. Գրիգորը Հայաստանի մէջ
քրիստոնէական ուսման պայծառ լուսը, որոյ համար էր ճա-
նողանուեցաւ Առասուրդի Հայաստանեայց:

ՀԱՅՈՑ ԳՐԵՐԻ ԳԻՒՏԸ

Հայաստանի մէջ քրիստոնէութիւնը տարածելու ժամա-
նակ Ս. Գրիգոր Առասուրդիչը և Տրդատ թագաւորը հիմնե-
ցին շատ ուսումնարաններ, իբրև հեշտ միջոց լուսաւորութիւն
տարածելու համար. բայց չնայելով ամեն տեսակ հոգատարու-
թեան թէ Տրդատի ու Առասուրդի օրերով և թէ նոցանից
մինչև 100 տարի էլ լետոյ, ուսման գործը չկարողացաւ ժողո-
վրդի մէջ լաջողակ ընթացք ստանալ: Ինչ էր սորա պատճա-

աբ:—Այն էր, որ Հայերը ստիպուած էին եկեղեցումն էլ, ուսումնարաններումն էլ, Յունաց կամ Ասորոց գրերը և շատ անգամ էլ լեզուն գործածել, որովհետև այն ժամանակ չկային դեռ ես լատուկ Հայկական գրեր: Այսպէս կաղի կաղ էր լատաջ գնում հայ դպրութիւնը մինչև Հինգերորդ դարու սկիզբը:

Հինգերորդ դարի սկզբում Հայաստանի թագաւորն էր Վաւրշապուհը, որ անխոնջ ջանքերով հոգում էր ազգի բարիքների համար: Գորա օրերով ապրում էր և Ս. Մեսրոպ: Նա աշխարհական կարգերին հմուտ և զինուորական արհեստին վարժ մի եկեղեցական էր և կատարեալ ուսում էր ստացած Յունաստանում: Մեսրոպ ծառայում էր Վաղարշապատի թագաւորական դիւանի մէջ: Մի քանի ժամանակից յետոյ նա մըտքումը գրեց հեռանալ թագաւորական պալատի փառահեղութիւնից և սրբակեաց կեանք անցկացնել: Այդ ժամանակուանից նա սկսեց յաճախ մտնել ժողովրդոց դրութեան մէջ. նա ճանաչեց ու տեսաւ, որ թէպէտ քրիստոնէական հաւատը տարածուել էր Հայաստանի մէջ, բայց մի ծանր տգիտութիւն դեռ ևս տիրում էր ազգի շատ մասի հոգու վերայ: Այս բանը մեծ ցաւ եղաւ և ծանր ծանրացաւ երանելի Մեսրոպի սրտին: Նա մտածեց, որ անշուշտ հարկաւոր էր հիմնաւոր ուսումն տարածել Հայաստանի մէջ. այդպիսի ուսումն անկարելի կըլինէր օտար գրերով: Ուրեմն Մեսրոպի ցանկութիւնը կատարելապէս գլուխ գալու համար՝ անշուշտ հարկաւոր էին բուն հայկական գրեր, բայց դոքա չկային:

Մեսրոպ այդ զգալի պակասութեանը մի ճար գտնելու համար՝ գնաց Ս. Սահակ կաթողիկոսի մօտ, որ ամբողջ ազգի մէջ սիրելի համբաւ էր ստացել իւր մեծամեծ երախտիքներով: Ս. Սահակը Մեսրոպի հետ խորհուրդ արին որ Վաղարշապատում մէկ ժողով կազմեն, որտեղ թագաւորն ինքն էլ

ներկայ լինէր, և մտածեն հայկական գրեր ունենալու վերայ: Ժողովի մէջ թագաւորը յայտնեց իւր լսածը, թէ Դանիէլ անունով մէկ Ասորի եպիսկոպոսի մօտ հայոց գրեր կան. վճռեցին որ ձեռք բերեն նոցա: Այդ գրերը ձեռք բերելուց յետոյ տեսան, որ նոքա շատ թերի են Հայոց լեզուի հարուստ հնչիւնները ձեւակերպելու համար: Ժրաջան Մեսրոպը ցաւելով այս անյաջողութեան վերայ՝ անդադար աղօթում ու կրկին մտածում էր որ իւր մտադրութիւնը լրացնելու հնարքը գտնէ. վերջապէս նորա հոգու աչքին կերպարանուեցան տառեր, որոնց նա իսկոյն գրի առաւ և որոնցով կազմուեցաւ հայկական լիակատար այբուբենը (404 թուին):

Ետ մեծ եղաւ ինչպէս Ս. Մեսրոպի, այնպէս էլ Ս. Սահակի և Վաւրշապուհ թագաւորի ուրախութիւնն այս գիւտի վերայ: Իսկոյն բացուեցան ուսումնարաններ, և հայոց աշխարհի ընդունակ ու լատաջադիմութեան յոյս տուող մանկունքը ժողովեցան այդ ուսումնարանների մէջ: Ոչ երանելի թագաւորը խնայեց իւր արքունի դանձը ու ազգեցութիւնը և ոչ առաքինի ու սուրբ հայրերը՝ իրանց քրտնաշխատ ջանքը յաւակերտները և աշակերտաց աշակերտները զարգացան ուսման մէջ: Դոցանից շատերն ուղարկուեցան կատարելագործուելու Հայաստանի սահմաններից դուրս ևս—Հռովմ, Աթէնք, Բիւզանդիոն, Աղէքսանդրիա, որոնք այն ժամանակները գիտութեան կենտրոններ էին: Այդ տեղերում հայ ուսանողները զարմանալի ընդունակութիւններ էին ցոյց տալիս գիտութեանց և լեզուների մէջ, պատիւ և մեծարանք էին գտնում և ժամանակի ուսումնականների մէջ համբաւ էին վաստակում:

Այսպէս Ս. Սահակի ու Մեսրոպի աշակերտներից շատ շատերը երևելի պատմաբաններ ու իմաստասէրներ դուրս եկան և գեղեցկութեամբ հռչակաւոր թարգմանութիւններ արին:

Այն ժամանակուան թարգմանութեանց պսակը Սուրբ Գիրքն է, որի մէջ մեծագոյն փառքը պատկանում է նոյն իսկ բազմերախտ հայրերին, այսինքն Սահակին ու Մեսրոպին:

Մարդասիրական հոգուց դրդուած Սուրբ Մեսրոպը գտաւ Վրաց և Աղուանից գրերն էլ և ամեն կերպ աշխատեց, որ նոցա մէջ ևս տարածուի լուսաւորութիւնը:

Յիրաւի, երջանիկ էր Հայոց աշխարհը հինգերորդ դարում, երբ այնքան մեծամեծ ջանքեր կային նորա թարգմանութեան համար և երբ կարող էր պարծենալ այնպիսի ժրջանութեամբ և իմաստութեամբ անուանի շատ ուսումնականներով: Իզուր չէ ասում մեր Կորիւն պատմաբանն այն ժամանակուան համար, թէ՛ «Հայոց ցանկալի և երանելի աշխարհը անպայման սքանչելի էր»: Ի զուր չէ նոյնպէս, որ հինգերորդ դարը համարվում է Հայոց ուսումնականութեան «ՈՍԿԵԳՍՐԸ»:

ՄԱՐԿՈՒ ՍՏԵՂԾՈՒՄԸ

Գեղեցիկ էր սկզբնական երկիրը, երբ նոր-նոր էր կերպարանուած Աստուծոյ խօսքով. բայց նորա վերայ գեռ ևս չկար մարդ, և ոչ ոք էլ որ վայելէր նորա գեղեցկութիւնը: Յերեկով պայծառ արեգակը բարձրանում էր երկինք և սփռում երկրի վերայ լոյս ու ջերմութիւն, գիշերով հեզիկ լուսին էր բարձրանում և փայլում էին բիւրաւոր աստղեր. երկնքի կապոյտ կամարը ոսկի ու արծաթի ամպերով զարդարուած, բարձր սփռուած էր ինչպէս մի անսահման տաղաւար: Ընդարձակ ծովը ծածանում ու մռնչում էր, բարձր սարերը պարզում էին ամպերից վեր իրանց շողշողուն արծաթեայ գագաթները. ամենայն տեղ հոսում էին ջրառատ կապոյտ գետեր, եռում ու ցայտափչուր ալիքներով փրփրում էին ջրվեժներ,

խոխոջում էին պլտրատող վտակներ, ընթանալով հիւթալի անուշահոտ խոտերի միջով. բարձր արմաւենիք հողմահարում էին իրանց կատարները. կանաչ ու ծաղկասփիւռ դաշտերը բուրում էին անուշ հոտերով. սիրուն անասուններ հոտոտում և բերկրում էին. պայծառ նախշուն թռչնակներ ու պսպղուն միջատներ գոհարների պէս փայլելով շրջում էին օդի մէջ. սոխակը երգում էր իւր արծաթահնչիւն երգը,—բայց մարդս տակաւին չկար, և ոչ ոք էլ, որ վայելէր տիեզերքի փառահեղութիւնը:

Արեգակը, լուսինն ու աստղերը փայլելով, բայց բոլորովին անզգայ, ընթանում էին իրանց սահմանած շաւղով, չտեսնելով ու չզգալով ոչինչ, մինչև անգամ իրանց յատուկ շքեղութիւնը: Վարդը բուրում—պճնում էր, չիմանալով թէ ինչքան գեղեցիկ էր ինքը, սոխակի երգը ոչ ոքի լսողութիւնը չէր զբաւում: Անասունները թէև տեսնում ու լսում էին ամեն բան, բայց չէին հասկանում ոչ բնութեան գեղեցկութիւնը ոչ այն իմաստուն օրէնքները, որոնց համեմատ նա ստեղծուած էր: Իւր մարմնի պահանջը լցուցանելով էր միայն ուրախանում անասունը, նորանը իւր կերակուրն էր միայն, և ուտելով Աստուծոյ հրաշալի արարածները, նա չէր հասկանում թէ ինչքան հրաշքներ կան իւր կերած ամեն մի փոքրիկ բոյսի մէջ: Նոցանից ոչ մէկը չէր կարող գոնէ մի անգամ գլուխ բարձրացնել դէպի երկինք և ասել շնորհակալութեամբ.—«Ինչպէս մեծ ու ողորմած ես Ի ու, ո՞վ Արարիչ, ինչպէս սիրում եմ ես քեզ»: Ամենայն ստեղծուած ապրում էր բնադիր օրէնքներին համեմատ և չէր էլ կարող ուրիշ կերպ ապրիլ, քանի որ չուներ իւր յատուկ կամքը. չէր կարողանում մեղանչել, բայց և չէր կարողանում բարութիւն անել, չճանաչելով ոչ չարը, ոչ բարին:

Տեսնելով թէ ինչքան սիրուն էր աշխարհը, Աստուած

սիրաւիր սրտով կամեցաւ ստեղծել մի այնպիսի էակ. որ իւր անմահ հոգևով նման լինէր Ինքեան Տիեզերքի Արարչին, որ կատարէր իւր օրէնքները ոչ թէ կարիքի պահանջամբ, ինչպէս միւս արարածները, այլ հասկանալով նորա իմաստութիւնն ու բարութիւնը, որ դիմէր դէպի ճշմարիտը, բարին ու գեղեցիկը՝ իւր յատուկ ցանկութեամբը և մերժէր սուտը, չարը և մեղքը՝ զգուշելով դոցանից:

«Ստեղծենք մարդ, ասաց Տէրը, մեր պատկերի ու մեր նմանութեան պէս» և ստեղծեց հողից մի հիւնալի գեղեցիկ մարմին. ներշնչեց նորա մէջ Իւր յատուկ Արարչական բերանից անմահ, բնական ու ազատ Հոգի: Աչքերը բաց արաւ մարդը, հիացած և սքանչացած մտիկ արաւ աշխարհին, և նորա հոգին զգալով իւր Աստուածային ծագումը, լցուեցաւ երջանկութեամբ շնորհակալութեամբ և սիրով դէպի Արարիչը:

Որքան էլ բարւոք լինէր երկիրը, բայց տխուր կը լինի մարդը միայնակ, մտածեց Տէրը, և ցանկալով աւելացնել մարդու երջանկութիւնը, ստեղծեց նորա համար մի գեղեցիկ ընկերակցուհի: Ստեղծագործութիւնը վերջացնելուց յետոյ Աստուած ասաց առաջին մարդկանց. «Սիրեցէք մէկ մէկի, աճեցէք, և իշխեցէք երկրին. ամեն ինչ որ կայ դորա վերայ՝ տալիս եմ ձեզ:

Այն տեղն, ուր որ կենում էին առաջին մարդիկը գրտնվում էր փառահեղ երկրում, Հայաստանի մէջ. այն տեղ, որտեղից հոսում են Տիգրիսն ու Եփրատը: Բայց աւանդ, այն տեղն այժմ տխուր տեսարան է ներկայացնում մեզ: Երևում են տեղ—տեղ հինօրեայ քաղաքների աւազապատ աւերակները միայն, որպէս զի վկայ լինին այդ երկրի հին մեծափառութեանը:

ՄԱՐԳՈՒ ՄԱՐԻՆԸ

Լ.

Մարդու մարմինը կազմուած է շատ հեղանիւթ և ամուր մասերից և այս բոլոր, կարելի է, ասել, անհամար մասերը կերպաւորում են մի մեքենայ, որի զուգաչափութիւնը թէպէտ այնքան աչքի տակ չեն ձգում մարդիկ և ուշադիր չեն լինում նորան, ինչպէս հարկն է՝ այնու ամենայնիւ դա է առաւելապէս, որ ցոյց է տալիս մեզ Արարչի կարողութիւնն ու ամեն իմաստութիւնը:

Մեր մարմնի հաստատ սիւները ոսկրներն են. սոքա պինդ ու կարծր են և այնպէս ամրապէս կազմուած, որ կարողանան դէպի վեր պահել մարմնի ծանրութիւնը. առանց նոցա մարմինը փափուկ ու տկար կը լինէր, ինչպէս լինում է ոսկրներից բաժանած միսը:

Ոսկրները ամուր կապուած են միմեանց հետ յօդերի միջնորդութեամբ. յօդերը պատած են կակուղ ու ձգական աճառներով այն նպատակով, որ չտրորուին միմեանց վերայ. այլև ունին պինդ կապեր, որ չլինի թէ մինը միւսի միջից դուրս պրծնի:

Յօդերի գլխուկները (կողովցները) և դոցա ամանները (կողովները) պատած են ներսից մի անչափ իսկ աճառով, որից դուրս է գալիս մի հիւթ երկուքի մէջ տեղում, որպէս զի հեշտութեամբ կատարուի անդամների շարժութիւնը:

Բոլոր ոսկրներն աճառներով ու կապերով միաւորուած բազկացնում են մարդկային մարմնի օսկրակազմը կամ սկելետը:

Ամբողջ ոսկրակազմը բաժանվում է երեք գլխաւոր մասերի,—Գլուխ, Իրան կամ Բուն և Անդամներ: Գլխի

սկաւառակը (գանգը) բաղկացած է զանազան համակարգած մասներից—ճակատի, գագաթի և ծոծրակի ոսկրներից: Երեսի վրայ կան քթի, ծնօտների և թշերի ոսկրներ, վերին և ստորին ծնօտների մէջ ամրացած են ատամները, որոնք նոյնպէս ոսկրներ են, միայն թէ իրանց պսակների վերայ պատած են մի պինդ պսպղուն նիւթով—արծնապակով (մինէով):

Բունը կամ Իրանը բաղկացած է ողնաշարից, կուրծքից ու տաշտից: Ողնաշարը կամ ողնասիւնը բաղկացած է 24 օղաձև ոսկրներից: Նորա վերին ծայրումն են եօթն պարանոցական ողներ. սոցանից ցած թիկունքի վերայ տասներկու ողներ և վերջապէս հինգ հատ մէջքի (գօտկատեղի) վերայ: Թիկունքի ողնական ոսկրների վերայ երկու կողմերից շատ ամուր կապերով հաստատուած են կողերը, որոնցից եօթն զոյգ աղեղնաձև կորանալով միաւորվում են կուրծքի տափակ ու նեղ ոսկրի հետ և ձևացնում են կուրծքի փոսը: Միւս հինգ զոյգ կողերը չեն մօտենում կուրծքի ոսկրին և ասվում են թերակողեր: Այնտեղ, ուր որ վերջանում է ողնաշարը, երկու կողմից գրտնվում են Անանուն ասուած ոսկրները, սոքա կապակցած են միւսերի հետ և կազմում են տաշտը, այս պատճառով էլ ասվում են տաշտի ոսկրներ:

Անդամները, այսինքն ձեռքերն ու ոտները, որ շատ նման են միմեանց, նոյնպէս բաղկանում են զանազան առանձին մասերից: Ձեռքը երեք մասն ունի,—վերին մասն (ծղիք), որ է ուսից մինչև արմուշկը. բազուկ, որ է արմուշկից մինչև դաստակը, և դաստակ կամ ձեռքի թաթը: Ոտները բաղկանում են, ազդրներից, որ են տաշտից մինչև ծնկները, սրունքներից, որ են ծնկածալից մինչև ոտնաթաթերը, և ոտնաթաթեր:

Այս բոլոր ոսկրները առաջուց կախուղ են լինում և աճաւային, բայց հետզհետէ կարծրանում ու ամրանում են: Երե-

խաների գանգը կախուղ է լինում և ունենում է բաց տեղեր՝ վերալից մորթով ծածկուած, որոնք փակվում են լետոյ: Ոսկրները կատարելապէս ամրանում են միայն 15, և ուսկրները 20 տարեկան հասակում: Ծերութեան ժամանակ նոքա աւելի կոշտ են լինում և բեկանուտ (հեշտ կոտրուող):

Բ.

Մարդու մարմնի ամբողջ մասնիւթը բաղկացած է շուշուկ մասերից, որոնք մկնաձև բոլորակուած՝ հաստ կամ բարակ կապերով ամրանում են ոսկրների վերայ, սոքա մկնակներն կամ մուսկուլներն են: Ամենայն մկնակ բաղկանում է առանձին բարակ թելերից և պատած է նուրբ կանում է առանձին բարակ թելերից և պատած է նուրբ մաշկով: Մկնակները ջղերի ազդեցութեամբ շարժում են ամբողջ մարմինը կամ սորա մասերը: Այն ոյժը, որով մկնակները պարզվում ու գուճ են գալիս՝ շատ մեծ է և ասվում է գրգռականութիւն: Այս գրութիւնը մասամբ ներ է գրգռականութիւն: Այս գրութիւնը մասամբ ենք, գործում է մեր կամքով. զորօրինակ, երբ որ քայլում ենք, վերցնում ենք կամ բռնում մի բան, և մասամբ—ակամայ, զորօրինակ սրտի զարկողութեան, շնչառութեան մէջ: Մի զորօրինակ սրտի զարկողութեան, շնչառութեան մէջ: Մի քանի մկնակներ այնպէս իմաստութեամբ են կարգադրած Արարչից, որ երբէք չեն լոգնում և չեն դադարում գործելուց: (Որոնք):

Գ.

Գլխի սկաւառակի կամ գանգի մէջ պարունակվում է ուղեղը, մարմնի ամենակարևոր և ամենանուրբ մասը: Եթէ որպիսի և իցէ մի վնաս հասնի նորան, իսկոյն մահ կը լառաջանայ: Ուղեղը շարունակաբար երկարաձգվում է ամբողջ ողնաշարի միջով, անցնելով ողների կազմած գլանաձև խողովակից և անուանվում է ողնական ուղեղ: Որքան մեծ է Աս-

տուճոյ իմաստութիւնը, որ ուղեղը տեղաւորել է այնպիսի
ամուր ոսկրակապի մէջ, ուր նա պահպանուի է իբրև ան-
թափանցելի վահանի տակ:

Գլխի և ողնաշարի ուղեղից դուրս են գալիս շատ
սպիտակ թելեր ու կապեր զանազան հաստութեամբ, որոնք
տարածվում են մարդուս մարմնի բոլոր բաժիններում: Նոցա
ասում են ջիղեր և նոքա հաղորդակցութիւն ունին իրար
հետ: Ջիղերը մեր մարմնի անչափ կարևոր մասերն են, որով-
հետև նոցա գրգռականութեամբը միայն մենք կարող ենք
զգացողութիւն ունենալ, այս պատճառով մեր մարմնի մե-
նակ այն մասերը կարող են զգալ, որոնց միջից անց են
կենում ջիղեր. մազերը, եղունգները բոլորովին սնզգայն են:

Բոլոր ջիղերի ծագման տեղը ուղեղն է և այս է պատ-
ճառը՝ որ եթէ ճնշեն ուղեղը՝ մարդ կը կորցնի իւր բոլոր
զգացողութիւնը: Բայց ջիղերը ոչ միայն ղգացողութեան,
այլ և շարժողութեան գործարաններ են: Եթէ մի ջիղ
կտրեն կամ պինդ կապեն վերայից՝ այն ժամանակ իւր շար-
ժականութիւնը կը կորցնի կամ կը զօտանայ և այն անդամը,
որին հասնում է վնասուած կամ կապած ջիղը: Կարծ
ասել, — ամենազօրեղ մկնակալին կազմուածն էլ պէտք է դա-
դարէր գործելուց, եթէ աղբեցութիւն չըլինէր ջիղերի կողմից:

(զմոցն) :բայմծ

Դ.

Մարդս տպաւորութիւններ է ստանում և պատկերաց-
նում իրան բոլոր դրսի բաները հինգ զգայարաններով, որոնք
են շօշափողութեան, ճաշակի, լսողութեան,
տեսութեան, և հոտառութեան զգայարանները:

Մենք կարող ենք շօշափել մեր մարմնի բոլոր մասերով,
մանաւանդ թէ մատներիս ծայրերով, որովհետև նոքա պա-
տած են շատ բարակ ու փափուկ մորթով և նոցա մէջ վեր-

ջաւորվում են բազմաթիւ զգայուն ջիղեր:—Շօշափողու-
թեամբ մենք որոշում ենք առարկաների կակուղ կամ կոշտ,
պաղ կամ տաք, խորթութիւն կամ հարթ լինելը: Սովորու-
թիւնից կամ պարապմունքից մարդու մարմնի որ և իցէ մա-
սը կարող է անզգայանալ: Դարբինները կարողանում են եր-
կար ժամանակ պահել ձեռքի մէջ տաք երկաթ, ամրոյջ օրը
զարկում են ծանր կռաններով. գիւղացիք գործում են միշտ
կացնով, բահով, արօրով, բայց մեծ ցաւ չեն զգում, որով-
հետև նոցա գործածութիւնից ձեռքի փիւր ծածկվում է մի
հաստ կաշուով: Աւելի մեծ զգացողութիւն ունի մարդս աչ-
քի մէջ, այս պատճառով էլ մի ամենափոքր շիւղ անգամ
աչքն ընկնելիս սաստիկ ցաւ է պատճառում:

Ճաշակի գործարանն է լեզուն: Եթէ շօշափենք լե-
զուի երեսը մատով՝ կը տեսնենք որ նա ծածկուած է բազ-
մաթիւ փոքրիկ պտուկներով, որոնք շատ գրգռական են.
այս պտուկներովն է ահա ճաշակ զգում մարդս, որի համար
էլ նոցա անուանում են ճաշակի ջիղեր: Հիւանդ ժամա-
նակն ամեն բան դառն է թւում մեզ, զգուանք ենք զգում
ամենալաւ կերակուրներից, սոցա պատճառն այն է, որ մեր
բերանի մէջ կերակրի հետ խառնվում է ազականուած ու
վատ հիւթ, որի համն ի հարկէ դառն է լինում: Ճաշակն
օգնում է մեզ որոշել լաւ ու թարմ կերակուրը փչացած ան-
պիտան կերակրից, զգուշացնում է մեզ վնասակար ուտելիք-
ների գործողութիւնից:

Ճաշակի հաւատարիմ ընկերն է հոտառութեան ըզգա-
յարանը: Շատ իմաստուն կարգադրութիւն է՝ որ քիթը—
հոտառութեան գործարանը, գտնվում է բերանի վերայ. այս-
հոտառութեան միայն հոտառութեամբ էլ հեռու կե-
պիտով մարդս կարող է միայն հոտառութեամբ էլ հեռու կե-
նալ վնասակար բաներից մինչև նոցա բերան հասնելը. պատ-
ճառն որ ըստ մեծի մասին այն բանը որ վնասակար է մար-

դու կեանքին նորա ստամոքսի մէջ՝ վատ հոտ էլ ունի: Բո-
լոր զգացողութիւնների հոտառութիւնն է ամենասաստիկ
տպաւորութիւններն անուամբ. օրինակի համար, մի քանի տե-
սակ հոտաւէտ նիւթերից յառաջանում է սրտի նուազումն,
մի քանիսները կարող են զուարթացնել թուլացած սիրտը:
Ով որ քնած ժամանակը ներս շնչի մի քանի տեսակ ծաղիկ-
ների չափազանց սաստիկ հոտը, նորան կարող է կաթուած
պատահել և մինչև անգամ մահ: Հոտոտելով զգում ենք,
որ սենեկի մէջ վատ շոգիներ կան, երբ այդտեղ կիսավառ
ածուխներ են լինում կամ երբ վառարանների ծխահանք փա-
կած են լինում փայտը վառուիլ պրծնելուց առաջ: Ով որ
քուն մտնի մի այդպիսի շոգելից սենեկում, նորան այնպի-
սի թմրութիւն կրպատէ, որ կրտանէ դէպի մահ: Հոտը յա-
ռաջանում է այն ժամանակ, երբ հոտաւէտ առարկաների
ամենամանր մասնիկները բաժանվում և օդի հետ միասին
մեր քթին են հասնում:

Ամենքիս յայտնի է, որ Լսողութեան զգայարանն ա-
կանջներն են: Իրսից երևացող ականջը, այսինքն այն լայն
ու ոլորածող աճառը, մեր տկանջի պատիկ մասն է: Մի եր-
կար գլանաձև խողովակ դրսի ականջից տանում է դէպի ներ-
սինք. դա գնալով աւելի նեղանում է: Այդ խողովակը ա-
նուանվում է լսողական անցք: Նորա մէջը գտնվում է մի դե-
ղին կաշուն հիւթ, որին ասում են ականջի կեղտ. դա
շատ դառն է և դորանով կը թունաւորուի այն պատիկ սո-
ղունը, որ կ'ուզենայ ներս մտնել ականջի մէջ: Այդ կեղտը
պաշտպանում է ականջն օդի երեսից էլ. որը սաստիկ զրգ-
ուելով լսողական անցքը՝ կարող էր ականջացաւ պատճառել:

Տեսութեան զգայարանն աչքեր են: Իոքա գտնվում
են երեսի վերին մասում, պաշտպանուած ամուր օսկրակապ
փոսերի մէջ, որոնք անուանում են աչքի փոսեր կամ ակ-

նակապիճներ: Իմաստնապէս է տնօրինել Արարիչը քնն-
քուշ աչքերն այդպիսի ամուր փոսերի մէջ՝ դնելով ուր որ
նոքա բաւականին պահանջով կարող են լինիլ հարուածներից:
Աչքերը պահպանվում են կոպերով ևս: Իւրաքանչիւր
աչքը փակվում է վերին և ստորին կոպերով: Սոցա եզեր-
քում մօտ-մօտ բուսած են փոքրիկ մազեր թերթերու կ-
ները: Սոցա օգուտն այն է, որ թոյլ չեն տալիս լուսոյ
շառաւիղներին բազմութեամբ միասին աչքերին հասնելու,
այլ պաշտպանում են նոցա փոշուց: Աչքերից վերև կիսա-
կամարաձև ձգվում են ունքերը: Իոքա շնորհք են տալիս
մարդուս դէմքին, այլ և յետ են պահում ճակատի կծու
բրտիւքը, որ նա չթափուի աչքերի մէջ և վնասէ նոցա:—
Աչքն ինքը, կամ ինչպէս ասում ենք—աչքի խնձորը,
հատ հատ իրար երեսից դասաւորած պատեան-
ներ ունի աչքը, որոնցից ամեն մինը առանձին նշանակու-
թիւն ունի: Իրսից մենք նկատում ենք խաչքի մէջ երեք
գլխաւոր մասեր՝ սպիտակուց, ծիածան և բիրք: Զանա-
զան աշխարհների մարդկանց աչքի ծիածանը ունենում է
այլ և այլ գոյն, գլխաւորապէս սև, բաց-կատ ոյտ և
արմաւագ ոյն:

ՄԱՐԿՈՒ ՄՆՆԱԳԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

Քանի ձեռք հաղուստ է փութում մարդս իւր կեանքի մէջ,
այն ինչ եօթանասուն-ութսուն տարեկան մի ճերուկի կրում է
իւր վերայ մի և նոյն մարմին, և սա չի մաշվում: Քանի քանի
հազար վերստ ճանապարհ է անցած լինում մարդս մինչ իւր
կեանքի վերջը, քանի զոյգ կօշիկներ պատռտած, այն ինչ նորա
նոքի կաշին բոլորովին չի մաշում, թիւ դա շատ ու շատ բա-
րակ է լինում կօշիկի կաշուց: Զեռնոցները մի քիչ հազնում
են թէ չէ պատռտվում են, իսկ մեր ձեռքի բարակ կա-

շին հագած ունինք մինչև մեր մահը, բայց դա չի մաշվում: Եթէ մարդս շինուած լինէր ոչ փայտից, այլ երկաթից անգամ, այն ժամանակն էլ այդքան երկար միջոցում անդադար շարժուելով նա պէտք է քրքրուէր, և մաշուէր, և նորա բոլոր յօդուածները խախտուէին և ջլատուէին. բայց ոչ. մարդուս փափուկ մարմինը ապրում ու ապրում է, ծերանում է, կրնճուտովում է, սակայն մնում է անխախտ (չի աւերվում):

Կենդանի և անկենդան առարկաների մէջ եղած այսպիսի տարբերութիւնն իմանալու համար, հարկաւոր է առաջ-առաջ իմանալ, թէ ինչո՞ւ կեանք չունեցող առարկաները մաշվում են գործադրութիւնից, փոքրանում է նոցա ծաւալն սև կշիռը և վերջապէս նոքա մասնատվում են: Քսեցէք խարտոցը փայտին կամ երկաթին—և դուք կը նկատէք, որ նոցանից քերվում— թափվում են փոքրիկ մասնիկներ: Մասնիկը պոկ է գալիս մասնիկի յետևից, փոսը աւելի ու աւելի մեծանում է, և այսպէս եթէ մենք շարունակենք խարտոցով քսել՝ ամբողջ առարկան կարող ենք մանրել իբրև փոշի: Մի և նոյնն է պատահում և ամեն մի գործածուող առարկայի հետ, միայն թէ ոչ այսպէս արագութեամբ և ոչ այնքան նկատելի կերպով: Անդադար տրորուելուցն ամեն մի բան մաշվում է: Ինչքան որ կակուղ լինի բանը և տրորումը սաստիկ, այնքան շուտով աւերվում (կործանվում) է նա: Մինչև անգամ արծաթի գդալը, երբ նորանով շատ ուտում են՝ բարականում է, եզերքը քսվում են և վերջապէս էլ պէտք չի գալիս գործադրելու համար: Բայց ինչ կլինէր, եթէ որ տրորմունքից մաշուած ամեն մի մասնիկին փոխարինէր նորը: Այն ժամանակն էլ կմաշուէր իրը:

Մեր մարմնից նորա անդադար շարժողութիւնների միջոցին բաժանվում են (անջատվում են) հազիւ նկատելի կամ բոլորովին աննկատելի մասնիկներ և առաւել շատ, քան թէ փայտից ու երկաթից, որովհետև մարմինը կտկուղ է փայտիցն

էլ. երկաթիցն էլ: Բայց բանն այն է. որ մեր մարմնի մէջ անպիտանացած ու անջատուած մասնիկների տեղը բռնում են նորերը և այսպիսով նա միշտ ու միշտ վերանորոգվում է: Այս բանն է, որ չի կատարվում կեանքից զուրկ մարմինների մէջ: Իրերը չեն սնանկում, ուստի և մաշուելուց յետոյ չեն նորոգվում. բայց մեր մարմինն անդադար նորոգվում է այն կերակրովն ու այն խմելիքովն. որ ներս է ընդունում մարդս բերանով:

Կերակուրը բերանի մէջ ծամուել—ալրծնելուց յետոյ, խառնուելով լորձունքի հետ կուլ է տրվում և կերակրանց քի միջով ընկնում է ստամոքսը: Այստեղ առանձին հիւթերի օգնութեամբ, (որ թորում են ստամոքսի կողքերից ենթաստամոքսեայ գեղձից և լեարդից), ուտելիքը փոխարկվում է կերակրախիւսի: Այս խիւսից սննդաբարուութեանը պիտանացու հեղուկ մասերն առաջ-առաջ դառնում են կաթն և յետոյ ներս ծծուելով առանձին բարակիկ խողովակների մէջ՝ դառնում են արիւն, որ հոսում է մեր երակների միջով. իսկ ամուր և անպիտան մասերը դուրս են թափվում մարմնից:

Արիւնն այն կարմիր հեղանիւթն է, որ ներկում է մեր շրթուները, լեզուն, թշերն և մեր բոլոր մարմնին տալիս է կարմրաւուն գոյն: Ով որ մատը կտրած լինի, նա լաւ կիմանայ, թէ ինչ ասել է արիւն: Նա հոսում է մեր ամբողջ մարմնի մէջ անթիւ կակուղ խողովակների միջով, որոնք անուանվում են երակներ: Եթէ ձեռքերիս նայենք, մենք կարող ենք նկատել մորթի տակ թէ ինչպիսի ճղներով են տարածուած մեր մարմնի մէջ երակները, բայց մենք կը տեսնենք միմիայն հաստ ճղները, իսկ փոքրիկներին մորթի երեսից անկարելի է նկատել: Բայց հաւաստիանալու համար, թէ արդարև անթիւ են այն երակները, որոնց միջով հոսում է մեր արիւնը՝ մի հեշտ հնար կայ,—ծակիր կամ կտրիր որ տեղի մորթը կամին

և իսկոյն արիւն դուրս կը գալ: Մսի կարմիր գոյնը լառաջանում է նորանից, որ նորա մէջ անթիւ արիւննալից երակներ կան: Ահա այս իսկ արիւնն է, որ սնուցանում է, այսինքն վերանորոգում է բոլոր մարմինը, ոսկրներն էլ, մկանունքն էլ, մորթն էլ. նորանից են բուսնում և մազերը, և եղունգներն, որոնք միշտ ու միշտ երկայնանում են: Բայց ինչպէս է որ մի և նոյն արիւնից այդպիսի տարբեր իրեր են գոյանում,—այս բանը ձեզ անհնար է բացատրել: Աստուած այնքան խորիմաստ կերպով է կարգադրել մարդուն, որ մինչև անգամ շատ ուսում առած ժամանակն էլ չի կարելի հասկանալ մարդու մէջը կատարուող բոլոր բաները: Բայց պարզապէս է, որ արիւնը վերանորոգելով մարմնի այս կամ այն մասը, և անպիտանացածը փոխարինելով նոր մասնիկներով՝ լաւ գործաւորի պէս առնում դուրսէ ձգում անպիտանը, կամ ստամոքսից, կամ արտաշնչութեամբ, կամ քրտինքի միջոցով, և կամ կերպարանագործելով նորոգում է նորան:

Փոքրիկ արիւնատար երակներն այդպէս փոքրիկ չեն մընում ամեն տեղ, այլ մինը միւսի հետ միաւորուելով աւելի և աւելի հաստանում են և մեծ խողովակների պէս հասնում են սրտին և արիւնը թափում այնտեղ:

Սիրտը հենց նորա համար է զարկում (բաբախում), որ ստիպէ արեանը շարժիլ: Նա մի մասլի պարկ է (մկնակ), մէջը դատարկ, և բաղկացած է միջնասլատով բաժանուած երկու կիսերից, այսինքն աջ ու ձախ խոռոչներից: Սիրտը սեղմուելիս (գուճ գալիս) արիւնը դուրս է մղվում նորանից և թափում երակների մէջ, իսկ պարզուելիս (ընդլայնուելիս) ներս է հեղվում կրկին սրտի մէջ: Այն երակները, որոնց միջով արիւնը հոսում է դէպի սիրտը, ասվում են լոկ երակներ (վեճաներ). իսկ այն երակները, որոնք արիւնը սրտից դուրս առած տարածում են ամբողջ մարմնի մէջ, անուանվում են զարկերակներ (արտերիաներ):

Երակների միջի արիւնը լինում է մուգ-կարմիր և անպիտան՝ սննդարառութեան համար: Երակներից նա երկու մեծ խողովակներով թափվում է սրտի աջակողմեան խոռոչը. իսկ այստեղից սիրտը գուճ գալով դուրս է մղում դէպի թոքերը: Թոքերը բռնած ունին ամբողջ կրծափոր և մարդս օդ է ներշնչում սոցա մէջ շնչափողի միջնորգութեամբ: Շնչափողը թոքերին հասնելիս բաժանվում է երկու ճղների. իսկ սոքա նոյնպէս բաժանվում են անթիւ մանր ճղնիկների, որոնք իրանց ծայրերումն սնին ամենապստիկ փամփուշտներ (փուչիկներ): Ահա այս փամփուշտների մէջն են գալիս—սրտից—երակային արիւնը, իսկ շնչափողից,—օդը: Արիւնը օդին դիպչելիս բնալուծաբար (քիմիաբար) միաւորվում է թթուածնի հետ. մուգ-կարմիր գոյնը դառնում է պայծառ կարմիր (ալ) և առաջ որ անպիտան էր, այժմ պիտանացու է դառնում: Ահա ինչու համար են մարդիկ շնչում անդադար. հենց որ մարդս դադարեց շնչելուց՝ արիւնն էլ չի միաւորուիլ քիմիաբար օդի թթուածնի հետ. մարմինը չի կարող սնուել տունելու և մարդս կը մեռնի: Արեան անպէտք մասնիկները մենք արտաշնչում ենք թոքերի միջոցով, իսկ սննդարարութեան համար պէտքական արիւնը նորանից դառնում է սիրտը, միայն թէ ոչ աջակողմի, այլ ձախակողմի խոռոչը: Երբոր սիրտն ընդունում է զարկերակային արիւնը՝ ընդլայնվում է և ապա դուրս է քշում նորան առաջառաջ մէկ մեծ զարկերակի միջով, իսկ յետոյ անթիւ առաւել բարակների միջով, որոնք ծառի ճղների պէս զատվում—հեռանում են իրարից և տարածվում մեր բոլոր մարմնի մէջ: Այդ ժամանակ արիւնը սկսում է արդէն վերանորոգել մեր մարմնի մասնիկները:

Այսպիսի կերպով կատարվում է մեր մէջ արեան ջրջանառութիւնն և արիւնն անդադար պտըտելով

կամ գէպի սիրտը, կամ սրտից գէպի թոքերը կամ թոքերից կրկին գէպի սիրտը, և կամ սրտից նորէն բոլոր մարմնի մէջ՝ անընդհատ սնուցանում է, այսինքն վերանորոգում է մեր մարմինը: Ահա ինչու չէ մաշվում մեր մարմինը: Երբ արտաքին սնուցանելով մարմինը՝ արիւնն ինքն էլ է սպառվում. պէտք է լինում վերջապէս նորան էլ նորոգել, նիւթ տալ: Այս պարտականութիւնը կատարում է ստամոքսը: Նա, ինչպէս մեզ արգէն յայտնի է, բոլոր մեր կերած ու խրմածից նիւթ է պատրաստում արիւնի համար, առանց այս բանի արիւնը շատ շուտով կը սպառուէր, մարմնի համար, սնուցիչ ու վերանորոգիչ բան չէր մնալ, նա ուժահատ կը լինէր, կը տկարանար. իսկ յետոյ վերջապէս կը մեռնէր. — ահա թէ ինչու ուտելիք չեղած ժամանակ մարմինը նիւթահանում է, նորա ոյժերը թուլանում են, և եթէ սնունդը պըծած է իսպառ՝ նա մեռնում է:

Ստամոքսը, սիրտը և թոքերը գործում են մի և նոյն գործը: Դոքա երեքն էլ աշխատում են, որ կերակրից ու խմելից արիւն պատրաստեն, պիտանի շինեն նորան՝ աննդարարութեան մէջ: Արիւնն ինչպէս մի բարի գործաւոր, նորոգում է ամենը, ինչ որ հարկաւոր է, և դուրս է տանում անպէտք եղածները: Այն գործը, որի կատարուելով վերանորոգվում է միշտ մեր մարմինը, ասվում է սննդառութիւն: Սա կատարվում է մարդուս մէջ երեք զանազան գործողութեամբ. — մարսողութեամբ, արեւնաշրջութեամբ և շքնաշարժութեամբ: Եթէ սոցանից որ և իցէ մէկը դադարի, իսկոյն կը դադարեն և միւսերը միմեանց յետևից. ապա կը կարճուի և նոյն իսկ կեանքը: Այս գործողութիւններից իւրաքանչիւրը կատարվում է մի քանի գործարաններով, որոնցից շատերի անունը մենք ասացինք. ամեն մի գործարան իւր գործըն

ծրն է անում, իսկ ամենքնը միասին կատարում է միայն մի գործը — պաշտպանում են մարդուս կեանքը: Մենք ծանօթ թացանք միմիայն ամենախոշոր գործերին, որ կատարվում են մեր մէջ, բայց դեռ ևս չենք ծանօթ հազարաւոր մանր գործերի, որոնցից ամեն միսն անշուշտ կարեւոր է մեր կեանքի համար: Ուսանինք միայն, և շատ բան կը սովորենք. բայց ամենայն բան չը գիտեն ամենագիտուն մարդիկն էլ: Շատ իմաստուն և հրաշալի կերպով է շինել Աստուած մարդուն, այնքան հրաշալի, որ մինչև հիմայ ինչքան էլ շատ ուսանում են մարդիկ, էլի դեռ չեն կարողանում կատարելապէս հասկանալ — այդ շինուածքի բոլոր գաղտնիքը: Միմիայն սա ևս մի շինուածք է, որի անունը արտաքին սնուցանելով մարմինը՝ արիւնն էլ է սպառվում. պէտք է լինում վերջապէս նորան էլ նորոգել, նիւթ տալ: Այս պարտականութիւնը կատարում է ստամոքսը: Նա, ինչպէս մեզ արգէն յայտնի է, բոլոր մեր կերած ու խրմածից նիւթ է պատրաստում արիւնի համար, առանց այս բանի արիւնը շատ շուտով կը սպառուէր, մարմնի համար, սնուցիչ ու վերանորոգիչ բան չէր մնալ, նա ուժահատ կը լինէր, կը տկարանար. իսկ յետոյ վերջապէս կը մեռնէր. — ահա թէ ինչու ուտելիք չեղած ժամանակ մարմինը նիւթահանում է, նորա ոյժերը թուլանում են, և եթէ սնունդը պըծած է իսպառ՝ նա մեռնում է:

Սննդառութիւնը կատարուելով վերանորոգվում է միշտ մեր մարմինը, ասվում է սննդառութիւն: Սա կատարվում է մարդուս մէջ երեք զանազան գործողութեամբ. — մարսողութեամբ, արեւնաշրջութեամբ և շքնաշարժութեամբ: Եթէ սոցանից որ և իցէ մէկը դադարի, իսկոյն կը դադարեն և միւսերը միմեանց յետևից. ապա կը կարճուի և նոյն իսկ կեանքը: Այս գործողութիւններից իւրաքանչիւրը կատարվում է մի քանի գործարաններով, որոնցից շատերի անունը մենք ասացինք. ամեն մի գործարան իւր գործընծրն է անում, իսկ ամենքնը միասին կատարում է միայն մի գործը — պաշտպանում են մարդուս կեանքը: Մենք ծանօթ թացանք միմիայն ամենախոշոր գործերին, որ կատարվում են մեր մէջ, բայց դեռ ևս չենք ծանօթ հազարաւոր մանր գործերի, որոնցից ամեն միսն անշուշտ կարեւոր է մեր կեանքի համար: Ուսանինք միայն, և շատ բան կը սովորենք. բայց ամենայն բան չը գիտեն ամենագիտուն մարդիկն էլ: Շատ իմաստուն և հրաշալի կերպով է շինել Աստուած մարդուն, այնքան հրաշալի, որ մինչև հիմայ ինչքան էլ շատ ուսանում են մարդիկ, էլի դեռ չեն կարողանում կատարելապէս հասկանալ — այդ շինուածքի բոլոր գաղտնիքը: Միմիայն սա ևս մի շինուածք է, որի անունը արտաքին սնուցանելով մարմինը՝ արիւնն էլ է սպառվում. պէտք է լինում վերջապէս նորան էլ նորոգել, նիւթ տալ: Այս պարտականութիւնը կատարում է ստամոքսը: Նա, ինչպէս մեզ արգէն յայտնի է, բոլոր մեր կերած ու խրմածից նիւթ է պատրաստում արիւնի համար, առանց այս բանի արիւնը շատ շուտով կը սպառուէր, մարմնի համար, սնուցիչ ու վերանորոգիչ բան չէր մնալ, նա ուժահատ կը լինէր, կը տկարանար. իսկ յետոյ վերջապէս կը մեռնէր. — ահա թէ ինչու ուտելիք չեղած ժամանակ մարմինը նիւթահանում է, նորա ոյժերը թուլանում են, և եթէ սնունդը պըծած է իսպառ՝ նա մեռնում է:

ՀՈԳՈՒ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մինչև այժմ քննեցինք մարդու մարմինը և տեսանք նորա հրաշալի ճարտարապետական կազմուածքը, բայց մարմինն առանց հոգու մեռած է, նորան կենդանութիւն տուողը հոգին է: Հոգին չենք կարող շօշափել, մեր որ և իցէ արտաքին զգայարանով, նորան ոչ կարելի է տեսնել, ոչ հոտոտել, ոչ լսել, ոչ ճաշակել և ոչ շօշափել, որովհետև հոգին անմարմին է: Բայց թէև մենք չենք կարողանում ըմբռնել նորան մեր ոչ մի արտաքին զգայարանով, սակայն նա է, որ մեր մէջ և տեսնում է, և լսում, և շօշափում. վերջապէս նա է մեր մարմնի շարժարանը: Աստուած պարգեւել է անմարմին հոգուն շատ կարողութիւններ: Հոգին կարող է զգա ծեւ այն, ինչ որ անդրադառնում է աչքերի մէջ, հնչվում է ականջների մէջ, դիպչում է մարմնին: Առանց հոգու մարմինը կարող է ունենալ այդ զգա-

ծութեանց համար կարևոր գործարանները, բայց ոչինչ չէ կարող զգալ: Այդ բանը հողու գործն է: Ուրեմն հոգին ունի զգած ման կամ զգայութեան ընդունակութիւն կամ կարողութիւն:

Եթէ մենք տեսնենք մի որ և է առարկայ, նորան մէկ էլ տեսնելիս կը մտաբերենք, որ արդէն միանգամ տեսել ենք նորան: Մինչև անգամ եթէ չտեսնենք էլ միւս անգամ՝ էլի կարող ենք միտք բերել նորան, եթէ մինը միտներս ձգի կամ թէկուզ ոչ ոք էլ չիշէ նորան: Ուրեմն, հոգին ոչ թէ միայն կարող է զգածել որ և իցէ առարկայ, այլ և մտաբերել իւր զգածութիւնը: Այս ընդունակութիւնն անուանվում է յիշողութիւն, կամ մտաբերութիւն:

Եթէ մենք տեսած լինինք մէկ առարկայ, կարող ենք այնպէս ներկայացնել մեզ ծանօթ մարդկանց, որ ասես թէ նոքա մեր առաջևը կանգնած լինին, թէ և նոքա հեռու լինէին մեզանից: Հոգու այսպիսի կարողութիւնն ասվում է ներկայացման կամ ուշաբերական ընդունակութիւն:

Տեսնելով մի քանի առարկաներ՝ մենք կարող ենք նոցանից մի նոր այդպիսի առարկայ ստեղծել մեր մտքում, որ իրօք չլինի: Օրինակի համար մէկ տեղ տեսած լինելով մի տուն, միւս տեղ—մի գետ, ուրիշ տեղ—մի ծառ—մի ճանապարհ, —մի սար—մի ջրաղաց, կարելի է այս բոլոր առարկաներից գոյացնել մի այնպիսի տեսարանացոյց պատկեր, որպիսին տեսած չլինինք, կամ որպիսին գուցէ չը կայ անգամ ոչ մի տեղ: Այս կարողութիւնը, որով մեր մտաբերած և ներկայացրած զգածութիւններից յօրինում ենք որպիսի և իցէ պատկերներ թղթի վերայ, կամ միայն մեր գլխում—անուանվում է երեւակայութեան ընդունակութիւն, կամ միայն երեւակայութիւն: Ապա ուրեմն, մեր հոգին ընդունակ է զգածել, մտաբերել իւր զգածութիւնները,

ներկայացնել իրան և կազմել նոցանից իւր երեւակայութեան մէջ նորանոր պատկերներ:

Երբ որ մենք քնած ժամանակ երազներ ենք տեսնում, այն ժամանակ մեր հոգու մէջ ամենից շատ գործում է երեւակայութիւնը: Արթուն ժամանակը մեր տեսած ու լսածից երեւակայութիւններս այնպիսի պատկերներ է ստեղծում, որպիսիքն ամենեւին չենք տեսած և որոնք անում են մեզ վերայ երբեմն տխուր, երբեմն հաճոյական տպաւորութիւն: Երազները կամ, ինչպէս ասում են, անուրջքը (երազական ցնորքները) մեր երեւակայութեան օրտուղներն են: Ոչ միայն քնած այլ և արթուն ժամանակներս շատ անգամ յափշտակուած ենք լինում երեւակայութեամբ: Նայեցէք թէ ինչպէս է վազում փոքրիկ տղան, հեծած իւր մահակի վերայ. նա երեւակայում է, թէ ձիու վերայ է նստած: Մանուկները շատ անգամ երեւակայում են թէ մեծամեծ հերոսներ են, քաջ տղամարդիկ են, որովհետև նոքա շատ լսած են լինում այդպիսիների մասին:

Մի քանի առարկաներ տեսնելիս կամ թէ ներկայացնելով նոցա մեզ՝ համեմատում ենք նոցա մէկ մէկի հետ.— զբտնում ենք նոցա միջի նմանութիւններն ու զանազանութիւններն և անում մեր եղրակացութիւնը: Օրինակի համար, տեսնելով երկու խնձոր մենք կարող ենք եզրակացնել թէ նոցանից որն էր մեծ կամ փոքր, կարմիր կամ դեղին, լաւ կամ վատ. մենք նայում ենք, օրինակ, երկու բոյսի վերայ, համեմատում ենք նոցա և եզրակացնում, որ թէ և այդ երկու բոյսերն էլ ծաղիկ են, բայց նոցանից մինը վարդ է, իսկ միւսը մանուշակ. մենք տեսնում ենք երկու անասուն և համեմատելով նոցա եզրակացնում ենք, որ նոցանից մէկը թռչուն է, իսկ միւսը ձի, որ ձին թևեր չունի, որ թռչունը երկու ոտ ունի և այլն:

Համեմատել որպիսի և իցէ առարկաներ իրար հետ, գըտնել նոցա նմանութիւններն ու տարբերութիւնները և անել իւր եզրակացութիւնը—կը նշանակէ դատել, իսկ հոգու այդ կարողութիւնը—գատողութիւն:

Ահա Մենք ոչ թէ միայն զգում ենք ցուրտ, տաք, ցաւ, բնշակ, հոտ, այլ և զգում ենք որ այդ տպաւորութիւններէց մի քանիսը Հաճոյական, իսկ մի քանիսը անհաճելի են: Մենք մեր հոգու մէջ զգում ենք ցանկութիւն հեռու կեննալ այն հաճոյքաներից և ստանալ հաճոյականը, այդպէս էլ շատ ուրիշ տեսակ ներքին զգացումներ՝ վիշտ, ուրախութիւն, քարկռութիւն, շնորհակալութիւն, յուս, լուսահատութիւն, բարեացակամութիւն և այլն:—Հոգին ունի հինգ արտաքին և շատ ներքին զգացումներ:

Մենք արդէն գիտենք, որ մարմնի շարժողութեանցը հոգին է կառավարում և որ մարմինն իւր բոլոր շարժական գործարաններով մնում է անշարժ առանց հոգու մասնակցութեանը: Հոգու այդ ընդունակութիւնը, որով նա կառավարում է մարմնի շարժողութիւնները, ասվում է կամք:

Այժմ լիշենք հոգու այն ընդունակութիւնները կամ կարողութիւնները. որ սովորեցինք մենք:

- 1, Հինգ արտաքին զգացումներ. 2, Յիշողութիւն. 3, Ներկայացման կամ ուշաբերական ընդունակութիւն. 4, Երևակիութիւն. 5, Գատողութիւն. 6, Մի քանի ներքին հոգեկան զգացումներ և 7, Կամք:

ՄԱՐԳԱՐԷ

Սկսեալ այն օրից երբ Հայրն երկնքում
ինձ տուեց շնորհ մարգարէական,
Ընթեռնում եմ ես մարդերի աչքում

Նոցա չար հոգին ամբարշտութեան:

Ես այնուհետև սկսայ քարոզել

Սուրբ ուսմունք սիրոյ և ճշմարտութեան,

Ընկերքս բոլոր ինձ քարկոծ առնել

Վեկացան, իբրև կատաղած գազան:

Ցանեցի մոխիր ես գլխիս վերայ,

Քաղաքներից դուրս փախայ չքաւոր,

Սնապատի մէջ ապրում եմ ահա

Աստուծոյ սեղանից, իբրև թևաւոր:

Այնտեղ խորհրդով տեսչութեան վերին

Հնազանդ է ինձ հողեղէն ստեղծուած.

Ուկնդիր են ինձ աստեղք երկնային,

Եղջողուն փայլով ուրխաղբեստուած:

Բայց երբ դէպ քաղաք այն աղմկային

Լինում է ուղղել իմ շտապ քայլեր,

Այն տեղ այլևորք ժպտմամբ անձնասէր

Ասում են այսպէս երեխաներին՝

Նայեցէք ահա, օրինակ դա ձեզ,

Իւր Հպարտութեամբ անհաւան էր մեզ,

Թէ նորա շրթամբք Աստուած խօսում էր:

Նայեցէք, տղայք, այդ մարդու վերայ՝

Խոժոռ ու նիհար գունատ տեսութեամբ.

Տեսէք ինչպէս մերկ և ալքատ է դա:

Դորանից փախչում են արհամարհութեամբ:

ԻՆՁՈՎ Ե ՄԱՍ ՄԱՐԴՄ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻՆ

Մի քանի անասունների և մարդու մէջ մենք

նմանութիւններ ենք գտնում:

1 Մարդս ծնում է ուրիշ մարդկանցից, անասունը ծնում է ուրիշ անասուններից: 2, Մարդս երեխայութեան ժամանակ սնանում է մօր կաթով, բոլոր կաթնասուն անասունները— նոյնպէս: 3, Մարդս աճում ու մեծանում է. անասունը նոյնպէս մեծանում է: 4, Մարդուն, ինչպէս ամեն մի անասնի էլ, կեանքի համար կարևոր են՝ կերակուրը, ըմպելիքը և օդ: 5, մարդս ունի հինգ արտաքին զգայարաններ. անասունների մեծ մասն էլ տեսնում են, լսում են, շօշափում են և զգում են համ ու հոտ: 6, Մարդս ունի յիշողութեան ընդունակութիւն. մեղուն էլ գտնում է իւր փեթակի ճանապարհը և ճանաչում է նորան ուրիշ շատ փեթակների մէջ: 7, Մարդս կարող է երևակայել, անասունները—նոյնպէս: Մենք գիտենք որ երազներն ու անուրջքը յառաջանում են երևակայութենից. կասկած կայ. որ անասուններն էլ երազներ են տեսնում, թէև չեն կարողանում պատմել տեսածը. շունը երբեմն քնած տեղը ունում ու կնծկնծում է ուրեմն նորան երևում է որ և իցէ տեսիլք. էշերը շատ անգամ քնած ժամանակը զուում ու քացի են տալիս. թէ որ այդ անասունները երևակայութիւն չունենային, ի հարկէ չէին կարող երազներ տեսնել: 8, Մարդս ընդունակ է առարկաները համեմատել և ընտրել նոցանից աւելի լաւն ու օգտակարը. անասունները նոյնպէս ընդունակ են համեմատել առարկաներն և ջոկել նոցանից իրանց հաւանածը. շունը նապաստակի յետևն ընկած ժամանակ՝ քանի մի ճանապարհներից ամենակարճն է ընտրում. մրջիւնները բունները շինելիս շատ լարգերի ու ծղնօտների միջից այն են ջոկում, որին իրանց ուժը յաղթում է: Ապա ուրեմն անասուններն էլ հասկացողութիւն ունին, թէ և շատ քիչ, քան թէ մարդը: 9, Մարդս զգում է բաւականութիւն ու տհաճութիւն և ազատ կամքով կարող է շարժել իւր մարմինը. անասունները նոյնպէս զգում են բաւականութիւն կամ տհաճութիւն և մարդու

պէս աշխատում են վայելել առաջինը և մերժել երկրորդը, այլ և ազատ կամքով շարժողութիւններ անել—անասունն էլ մարդու պէս կամք ունի: 10, Մարդս ունի բազմաթիւ հոգեկան զգացումներ, անասնի մէջ էլ մենք կարող ենք գտնել նոցանից մի քանիսը—նա բարկանում է, վշտանում է, վախենում է, սիրում է, ատում է, ուրախանում է, զայրանում է,—միայն թէ այս բոլորը չի կարողանում արտայայտել խօսքով, այլ աղաղակներով, մարմնի շարժումներով և գործողութիւններով:

Բայց ունի մարդս մի այնպիսի բան, որ չունի ոչ մի անասուն և որը միայն մարդուն է սեպհական:

ԻՆՉՈՎ Ե ԳԵՐԱԶԱՆՑ ՄԱՐԳՍ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻՑ

Մենք արդէն ճանաչեցինք մարդու նմանութիւնները անասունների հետ. այժմ հարկաւոր է ցոյց տալ նորա տարբերութիւնը անասուններից:—

Մարդս ունի երկու ոտք և երկու ձեռք, ոչ մի անասուն չունի երկու ոտք ու երկու ձեռք,—թռչունն երկու ոտք և երկու թև ունի, սարգը վեց ոտք և ոչ մի ձեռք. ձին չորս ոտք և ոչ մի ձեռք, կապիկը չորս ձեռք և ոչ մի ոտք. միմիայն մարդն է, որ ոտքերի վերայ ման գալիս՝ ազատ կերպով կարողանում է գործածել իւր ձեռքերն էլ: Այս է ահա այն ականաւոր տարբերութիւնը որ կայ մարդու և անասունների մարմնի կազմութեան մէջ: Ուրիշ մի երևելի աչքի ընկնող տարբերութիւն չկայ: Բայց ինչպիսի մեծ զանազանութիւն է երևում նոցա գործողութեանց մէջ:

Երբ որ մեզ մօտ խօսում են մի օտար մեզ անհասկանալի լեզուով, մենք լսում ենք միայն խօսողի հնչիւնները, բայց չենք

Հասկանում գոցա միտքը: Կարգալ չիմացողը թէև մտիկ է տալիս գրքին, բայց չի հասկանում նորա միջի գրածը: Մենք զգում ենք, որ ներսում բարբառում է սիրտներս, բայց մինչև որ մեզ չեն բացատրում, չենք հասկանում, թէ ինչպէս և ինչու է լինում այդ: Մենք լսում ենք հոգմի ձայնը, տեսնում ենք որ նա կոտրւում է ծառի ճղնիկները, գուլելով հնչում է փողովակների մէջ, շօշափում ենք նորան մեր մարմնով, բայց ինչից ենք իմանում որ այդ օգի շարժողութիւնն է, և ինչպէս ենք դտնում նորա շարժողութեան պատճառը: Բաւական չէ մենակ տեսնել, լսել, շօշափել, հաղկաւոր է հասիանալ էլ մեր տեսած, լսածն ու շօշափածը, հարկաւոր է իմանալ նորա նպատակն ու պատճառը:

Անասունն էլ մեզ պէս տեսնում, լսում ու շօշափում է, լիշում, երևակայում ու դատում է, բայց չի հասկանում, չի իմանում ոչ մէկ բանի նպատակն ու պատճառը, չի կարողանում ինքն իրան մի բան սովորել, թէև կան մի քանի անասուններ, որոնց մարդս կարող է զանազան գործողութիւններ սովորեցնել: Եոլոր տեսած ու լսածն հասկանալ, մեր շուրջն և մեր մէջ կատարուող գործերի պատճառն ու նպատակն իմանալ աւելի և աւելի բան սովորելու կարողութիւն գտնենալ միմիայն մարդուն է սեպհական, այդպիսի ընդունակութիւնն անուանվում է բանականութիւն, որից զուրկ են անասունները:

Մի վատ բան անելուց յետոյ թէփ անելիս հաճելի եղած լինելը մէզ, զգում ենք որ այն չենք արել, ինչ որ հարկաւորն էր. իսկ լաւ բան անելու ժամանակ, թէև անհաճօյ թուէր նա մեզ, զգուն ենք որ այն արինք ինչ որ պէտք էր: Մենք ունինք մի այնպիսի ընդունակութիւն, որ շատ լաւ սրոշում է բարին չարվց. դա մեր խելոճն է: Անասունների մէջ խելոճ օր երևում:

Մենք շատ անգամ, ստիպում ենք մեզ, ոչ թէ այն բանն

անել, որ դուրեկան ու ցանկանլի է, այլ այն, որ պէտք է անել: Անասուններն այսպիսի կարողութիւն չունին. նոքա միշտ այն են անում, ինչ որ իրանց ախորժելի է: Այն ընդունակութիւնը, որով կարող են մարդիկն ստիպել իրանց միայն պէտքականն անել, ասվում է կամք: Անասունը կամայականութիւն ունի, բայց ազատ կամք չունի:

Անասունը ոչ մի ժամանակ չի զուարճանում ոչ գեղեցիկ ծաղկով, ոչ լաւ տեսարանով, ոչ սիրուն պատկերով. նա բաւականութիւն է զգում միայն այն բանից, որ օգուտ է տալիս նորան, և որ հաճելի է նորա մարմնական զգածութեանը՝ նա զգում է առարկաներից իրան հասցրած գուարճութիւնը կամ օգուտը: Կատուն պտտրաստում է խեղճ քնարկին, առանց մի գուարճութիւն զգալու նորա սիրունիկ փետուրներից. միւսնայն է անում նա ստիակի հետ էլ, ամենեւին ուշք չգարձնելով նորա հրաշալի երգին: Ե՛րբ սիրում է վարդ ուտել, բայց ամենեւին ընդունակ չէ վայելել այդ սիրուն ծաղկի անոյշ հոտը: Մարդն է միայն, որ անընդհատ վայելչութիւն է զգում Աստուծոյ գեղեցիկ արարածներից և այլ մարդկանց է զգում Աստուծոյ արարածների գեղեցիկութիւնը, անուանվում է գեղասիրական զգացումն: Գեղասիրական զգացումն չունին անասունները. նա միմիայն մարդուն է տուած:

Միմիայն մարդն է որ հասկացողութիւն ունի Աստուծոյ մասին, թէև չի տեսնում որան. մի միայն մարդն է ընդունակ հաւատալ աշխարհի անտեսանելի Արարչին, սիրել Նորան, աղօթել Նորան, յուսալ Նորա զթութեանը և աշխատել կա-

տարելու նորա կամքը: Այս ընդունակութիւնը շատ մեծ ու զգալի գերազանցութիւն է տալիս մարդուն անասուններից: Այն մարդը, որ մոռանում է Աստուծոյն, որքան էլ Քիսեօք լինէր նա, աւելի է նման անասնի, քան թէ որևէիցէ մի վայրենի մարդ, որ չէ կարողանում հազուատ ու խրճիթ շինել իրան համար, բայց կանչում է աշխարհիս անտեսանլի Արարչի անունը:

Բ.

Այդ բոլոր ընդունակութիւնները—բանականութիւնը, խիղճը, կամքը, գեղասիրական զգացումը, Աստուծոյն հաւատալը: Նորան սիրելը և նորայ վերայ յոյս կապելը՝ պատկանում են մի աներևոյթ էութեան: Այդ էութիւնը հոգին է, անմահ և բանական հոգին: Աստուած մարդուն ստեղծել է հողից, բայց ներշնչել է նորա մէջ այդ անմահ և բանական հոգին: Մեր մարմինը կրփտի (կրնեսի) և կը դառնայ այնպիսի նիւթեր, որպիսիներից կազմուած էր նա, բայց մեր հոգին անմահ է և պիտի դառնայ նորա մօտ, ով որ սուել է նորան մեզ:

Այդ Աստուածային անմահ հոգին կարողութիւն է տալիս մարդուն շատ բաներ անելու, որ ոչ մի անասուն չէ կարող անել:

Մեր մէջ բնակուող հոգուն ենք պարտական, որ խօսքի ձիրքն ունինք: Անասունն էլ մարդու նման արտայայտում է ձայնի զանազան հնչիւններով իւր ցանկութիւնները, իւր արտաքին ու ներքին զգածութիւնները: Եան հաշելուց կարելի է ճանաչել, ուրախանում է նա թէ զայրանում. նորա կնձկնձալուց կարելի է ճանաչել, ցան է զգում նա, թէ զուարճութիւն. նա մոմռում է, ոռնում է և սորանով է արտայայտում զանազան

զգածութիւնները: Բայց միմիայն մարդն է կարողացել բառեր հնարել իւր մտքերը, իւր դատողութիւններն առարկաների մասին արտայայտելու համար և այդ բառերը կապակցել իրրև մի կանոնաւոր ու իմաստալի խօսքը, (ճառ): Կապիկը թէպէտ ունի էլ այնպիսի լեզու, ինչպիսի մարդը, բայց նա չի կարողանում խօսել, պատճառ՝ նա բանականութիւն չունի: Թութակին մարդս սովորում է մի քանի բառեր անգամ արտահնչելու. ուրեմն թութակի հաստ լեզուն պէտք է կարենար արտահնչել բառեր, բայց ոչ թէ միայն լեզու, ոչ թէ միայն ձայնի գործարան է հարկաւոր խօսելու համար, այլ և բանականութիւն, որից զուրկ է թութակը:

Անասունն ինչ ընդունակութիւններով որ ծնում է, նոյն ընդունակութիւններովն էլ մեռնում է. բայց մարդո կարող է անդադար գօրացնել իւր ընդունակութիւնները, որովհետև նա խոհականութիւն ու կամք ունի: Մարդս ի բնէ ունենալով աւելի նուազստես աչքեր, քան թէ շատ անասուններ, յայտնագործել է հեռագիտակը, որով նշմարում է նա լուսնի վերայի սարերն ու ձորերը. ուսանում է մեղանից միլիոնաւոր վերստերով հեռու աստղերի ընթացքը: Հնարել է նա մանրացոյցը (միկրօսկոպ), որով տեսնվում են այն ամենամանր անասունները, որոնց ոչ մի աչք կարող չէր տեսնել: Մարդս կարող է իւր յիշողութիւնը գորացնելով մտահան չանել առարկաների անթիւ քանակութիւն. նա կարող է անհամեմատ բարձր, քան թէ անասունները գորացնել իւր երևակայութիւնն և իւր խելքը. նա կրթում ու ազնուացնում է իրան միշտ և անդադար:

Մենք տեսնում ենք թէ ինչպիսի ճարտարութեամբ թրուչունը հիւսում է իւր բունը, մեղուն շինում է իւր հացերը (շանբը). սարգը գործում է իւր ոստայնը, այնպէս որ մարդս հազիւ թէ կարող էր այդպիսի ճարտարութիւն գործ դնել: Եւ իրաւի, շատ զարմանալի է, որ մեղուն ծնում է թէ չէ, հա-

գիւ թողում է իւր բշխը թէ չէ, խնայն գործի է կենում: Սորան ոչ քո բան չի սովորցնում, բայց ինքն հէնց որ ծնում է՝ ճանաչում իւր անելիքը: Այդպիսի ընդունակութիւնն, որ ոչ թէ սովորում է անասունը այլ ունենում է ծնելիս, ասվում է բնազգեցուցութիւն (ինտինսիտ): Սա անասնի հոգեկան ընդունակութիւններից մէկն է, որի մտին մինչև հիմայ բան չենք ասել: Աստուած իմանալով որ անասունները կաղ չեն մարդու պէս իմացութիւններ սովորիլ և ստանալ, և որ կեանքի մէջ նոցա հարկաւոր էր սակայն որքան և իցէ իմացութիւններ ունենալ, տուել է ամեն մի անասնի նորան կարևոր բնազգեցուցութիւնը:

Արարիչը մարդուն քիչ է տուել բնազգեցութիւն, քան թէ անասնին, բայց դորա փոխանակ նա պարզեատրել է մարդուն բանականութեամբ, այսինքն այնպիսի ընդունակութեամբ, որով նա ուսանում է և իմանում է իրան թարկաւոր անթիւ բաներ:

Մեղուն աշխարհի սկզբից մինչև հիմայ շինում է իւր մեղրահացերը միևնոյն կերպով: Սարգերը հիւսում են իրանց ոստայններն այնպէս, ինչպէս հաղարաւոր տարիներ լառաջ: Բայց վերցրէք մի վայրենի մարդ, որ հազիւ կարողանում է մի գետնափոր բնակարան շինել անձը պաշտպանելու համար, և համեմատեցէք նորան կրթեալ լուսաւորեալ մարդու հետ, որ ծածկել է երկրի երեսը գեղեցիկ քաղաքներով, հրաշալի ճարտարապետական շէնքերով, երկաթեայ ճանապարհներով, ելեքտրական հեռագրութելերով, պարտէզներով, բուրաստաններով, մշակած անդերով: Համեմատեցէք այն կրթուած մարդու հետ, որ յայտնագործել է հազար տեսակ յարմար հագուստներ և իւր բնակարանը զարդարել է բազմաթիւ արհեստական առարկաներով, — և դուք կարող էք հասկանալ, թէ ինչքան մեծ տարբերութիւն կայ մարդու բանականութեան և անասնի բնազգեցութեան մէջ:

Պէտք է ճշմարտան ասել, որ մարդս իւր բանականութեամբ է միայն, որ կարողանում է իշխել երկրին և թագաւորել բոլոր անասունների վերայ, որոնցից շատերը չափազանց ուժեղ են նորանից: Փղի համար այնքան էլ հեշտ է ջարդել մարդուն, ինչքան որ մեզ համար հեշտ է ջարդել մկանը. բայց մարդս իւր բանականութեամբն ստիպում է նորան հնազանդիլ: Վազրն ու առիւծը քանի՜ պատիկ գորեղ են մարդուց, բայց մարդս հնարել է վառօդը, որ գլորում է թէ փիղ, թէ վագր, թէ առիւծ:

Այդպէս առատաձեռնօրէն է պարզեատրել Արարիչը մարդուն, իւր սիրելի արարածին: Անմահ, խոհական և ազատ հոգի, բանականութիւն, խիղճ, կամք, գեղասիրական զգացումն, հաւատ և սէր առ Աստուած — այս բոլորն ամենաթանգագին աստուածային պարգևներ են:

Մի հրաշալի տեսակ եմ ճանաչում ես իւր բոլոր սարք ու կարգով: Նորա մէջ կայ աշօրիք, կայ և խոհանոց, որտեղ որ գիշեր ու ցերեկ տաք կերակուր է պատրաստվում: Այդ տան մէջ անթիւ անցքեր ու ճանապարհներ կան, որոնցով ժիր ծառաները տանում բաժանում են տաք կերակուրը տան բոլոր անկիւններում: Այդ տան մէջ կայ մի տնտես, որ անգաղար գործում է գիշեր ու ցերեկ. ոչ մի բոլոյէ նորա աչքին քուն չէ գալիս և թրփթրփալով քշում է ժիր ծառաներին դէպի տան բոլոր անկիւնները, ուր որ հարկաւոր է լինում կերակուր, ըմպելիք կամ ջերմութիւն: Այդ տան մէջ մի մէծ դահլիճ կայ որտեղ ազատաբար ներս է թափանցում մաքուր օդ: Երկու հատ լուսաւոր պատու-

Հաններ էլ կան իրանց դրոներով որոնք գիշերը փակվում՝
 ցերեկը բացվում են: Կենում է այդ տան մէջ նորա անտեսանելի
 տանուտէրը: Այդ տանուտէրը թէև չէ երևում, բայց նա
 է միայն տան բոլոր կարգադրութիւններ անողը, նորա հա-
 մար է չարաչարվում տնտեսը, նորա համար են գործում
 փոքրիկ ծառաները, նա է պատուհաններից դուրս նայողը,
 նոցա բաց անող ու խփողը: Հէնց որ տանուտէրը դուրս
 գայ տանից, ամեն բան դադար կառնու—տնտեսն էլ չի
 թիթիկակցնիլ, ծառաները կը թողուն իրանց գործերը, և
 ամբողջ տան մէջ լռութիւն դատարկութիւն ու պաղու-
 թիւն կը տիրէ, իսկ պատուհանները կը փակուին իրանց
 դռներովը:

Բայց ուր կ'երթայ տանուտէրն ինքը, — Այնտեղ, որտե-
 ղից որ եկել է—Երկինք: Աշխարհիս վերայ նա հիւր է
 միայն, իսկ առանց նորան տունը փուլ է գալիս:

ՄԻ ԲՈՒՆ ՀՈՂ

Մի բուռն հող ինձ կը ծածկէ միանգամ,
 Երբ վաստակած դէպի հանգիստ ես կերթամ.
 Այնուհետև ցաւից, վշտից ազատուած՝
 Մահու քնով կըննջեմ ես մեղմ հանդարտ,
 Մինչև կանչէ գերեզմանից Եհովան:

Մի բուռն հող ինձ կը լինի պատուական,
 Աւելի քան մի փառահեղ ծանրութիւն—
 ճարտարագործ ձեռքից շինած քարանիւթ.
 Արդէն ցաւեր շատ օրերի ճնշեցին
 Կեանքս, հոգիս, ծանր ծանր բեռներով:

Մի բուռն հող ինձ հերիք է բաւական.
 Գիտեմ, ահա լինելու եմ ես անշուշտ

Որդների ու ճճիների կերակուր.
 Բայց խաղաղ է գերեզմանի խորքումը,
 Յաւն ու վիշտը այն տեղ լուռ են և հանգիստ,
 Գունը քաղցր և անխուով հանապազ:

Մի բուռն հող գուցէ ձգէ իմ վերայ
 Բարեկամս տրտում դէմքով ու լացով՝
 Եթէ միայն ունէի ես մի անձըն,
 Որ գալու էր գերեզմանիս տեսութիւն:
 Այնուհետև կըթեթեւնար իմ վերայ
 Աստուծոյ հողը գերեզմանիս միջումը:

* * 8 * *

Իմաստուն Սոկրատէսը շատ անգամ ասում էր: Ես մենակ
 մի բան գիտեմ, այն է, որ ոչինչ չգիտեմ, բայց շատ ուրեշնիւր
 այդ էլ չգիտեմ:

Am wenigsten sind die
 Wissenschaften, welche
 die Natur zu beschreiben
 und zu erklären suchen,
 die am wenigsten
 von dem Menschen
 erfunden worden.
 Die Kunst der
 Buchführung ist
 die am wenigsten
 von dem Menschen
 erfundene Kunst.
 Die Kunst der
 Buchführung ist
 die am wenigsten
 von dem Menschen
 erfundene Kunst.

Die Kunst der Buchführung ist
 die am wenigsten von dem
 Menschen erfundene Kunst.
 Die Kunst der Buchführung
 ist die am wenigsten von
 dem Menschen erfundene
 Kunst.

F-598/935 66dd